

Հարգելի՛ ընթերցող,

Արցախի Երիտասարդ Գիտնականների և Մասնագետների Միավորման (ԱԵԳՄՄ) նախագիծ հանդիսացող **Արցախի Էլեկտրոնային Գրադարանի** կայքում տեղադրվում են Արցախի վերաբերյալ գիտավերլուծական, ճանաչողական և գեղարվեստական նյութեր՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով: Նյութերը կարող եք ներբեռնել ԱՆՎՃԱՐ:

Էլեկտրոնային գրադարանի նյութերն այլ կայքերում տեղադրելու համար պետք է ստանալ ԱԵԳՄՄ-ի թույլտվությունը և նշել անհրաժեշտ տվյալները:

Շնորհակալություն ենք հայտնում բոլոր հեղինակներին և հրատարակիչներին՝ աշխատանքների էլեկտրոնային տարբերակները կայքում տեղադրելու թույլտվության համար:

Уважаемый читатель!

На сайте **Электронной библиотеки Арцаха**, являющейся проектом **Объединения Молодых Учёных и Специалистов Арцаха (ОМУСА)**, размещаются научно-аналитические, познавательные и художественные материалы об Арцахе на армянском, русском и английском языках. Материалы можете скачать БЕСПЛАТНО.

Для того, чтобы размещать любой материал Электронной библиотеки на другом сайте, вы должны сначала получить разрешение ОМУСА и указать необходимые данные.

Мы благодарим всех авторов и издателей за разрешение размещать электронные версии своих работ на этом сайте.

Dear reader,

The Union of Young Scientists and Specialists of Artsakh (UYSSA) presents its project - **Artsakh E-Library** website, where you can find and download for FREE scientific and research, cognitive and literary materials on Artsakh in Armenian, Russian and English languages.

If re-using any material from our site you have first to get the UYSSA approval and specify the required data.

We thank all the authors and publishers for giving permission to place the electronic versions of their works on this website.

Մեր տվյալները – Наши контакты - Our contacts

Site: <http://artsakhlib.am/>

E-mail: info@artsakhlib.am

Facebook: <https://www.facebook.com/www.artsakhlib.am/>

ВКонтакте: <https://vk.com/artsakhelibrary>

Twitter: <https://twitter.com/ArtsakhELibrary>

2421
C-30

ՀԵՎՈՂ
ԳԱԹ

Շ ԼԵՎՈՆ ԱՆԹ

Ը Ն Տ Ի Բ
Ե Բ Կ Ե Բ

Հրատարակված է
1968

ԵՐԱՉ ՕՐԵՐ

Գիշերօթիկի հը
հասցապետարան

«ՕՐՐ ՕՐԻՆ»

Հունիս 8, Դելիջան

Արթնցածիս պես պատուհան վաղեցի: Թեև արևը բավական բարձր էր, սակայն սենյակս դեռ բուրբուրոտ էր շուրթի ու զովության մեջ էր: Տուներնիս լեռան լանջին է փակած, ուրկե քանի մը ծե-րունի ծառեր իրենց սովերնեբուն ուռկանը վրանիս կենտեն:

Մեզի կից տուն չկա, կատարյալ կզզի մը, որը գրկող ծովը առատ դալարն է: Իսկ մեզի ամենեն մոտիկ եղող բնակարանը ուրիշ պզտիկ ամառանոց մըն է, մերիսին պես ճերմակ, մերիսին պես նոր ու մերիսին պես մեկուսի: Ճիշտ իմ երազած վայրերես մեկը, գյուղին ծայրը, կոնակը անտառին, զառիվայրի կուրծքին, բնության ծոցը:

Ինը երկար ամիսներ դպրոցի շորս պատերուն մեջ ճգնելեն հտքը՝ ի՛նչ ուրախություն է զգալ ժայռերուն գրացնությունը պատշգամին դեմ, դետակին երաժշտությունը ձորի խորքեն պատուհանիդ տակ և ծառերուն փսփսուքը սենյակիդ վրան:

Իսկ երեկ իրիկվան իմ Գեղիջան հասնելու ուղղակի նկարն-լու բան էր: Հազիվ վար ցատկեցի փոստի սայլակեն, որ ինքզինքս պաշարված զտա երեք զույգ բազուկներով: Հորեղբայրս իր վաթ-սուն տարիներու ձերությամբ վիզս փաթթված կիսնդար. հորեղ-բորս կինը կուլար հուզումեն. իսկ պարոն Մկրտիչը իր ոսկրոտ ձեռքին մեջ դաստակս պինդ մը սեղմած՝ ոչ մեկ կերպ բաց ձգելու տրամադրություն ցույց չէր տար. քիչ մը հեռուն ալ կեցեր էր Հոռոսին, որ շհամարձակելով մոտենալ՝ բերանը բաց կժպտեր՝ ցուցադրելով մեջընդմեջ ակուաներու զույգ շարք մը. մինչ իմ հա-խորդ ամառվան մտերիմ շնիկս՝ ավելի համարձակ՝ հագուստ-ներս կհոտվտար անհանպիստ պոչը շարժելով:

Դեռ այսօր ալ մինչև կեսօր անեցիք ինձմէ հազիվ կարոտեին ատին: Հորեղբայրս չէր ձգեր, որ քովեն հետանամ: Ինձի կարգացնել տվա՛վ հորմեն ու ընդհանրապես Վանեն մտացած բոլոր վերջին նամակներս: Չնայելով որ քառասուն տարիեն ավելի է Թիֆլիս կկենա, հո՛ն է գործի ու գիրքի տեր դարձած և հոն ալ ամուսնացած, բայց և այնպես միշտ Թարմ ու խոր կարոտով կը հիշե Վանը, որ սովորաբար «մեր դրախտը» կանվանի:

Ճաշեն ետքը զացի գլուղ Միքայելը գտնելու. դուրս եկա՛վ, որ նոր-Բայազիտ է գացիր. մե՛ղք. ընկեր մը կունենայի, մանավանդ տեղացի ալ էր:

Վերադարձին մեր տան մոտերը արքունի մեծ ճամփուն վրա երկու կին տեսա, որ Թե-Թեի դեպի ինձի կուգային: Մեկը տարիքը առած ու վայելչատես տիկին մըն էր. Թեանկիցը տասնչորսի շուրջ Թարմ ու աչքեր աղջիկ մը:

Անոնք ալ ինձի կպիտեին: Երբ իրարու մոտեցանք՝ աղջիկը սկսավ շեշտակի աչքերու մեջ նայիլ. ևս կարմրեցա և հայացքս փախցուցի: Անցնելուս պես հետաքրքրութիւն մը ունեցա եւ նայելու, բայց ինքնատիրութիւնս չձգեցի ու ճամփա շարունակեցի:

Ինչպէր փնտրատիւնքան ոչինչ ու անարժէք. բայց ինձի սաստիկ զայրացուց: Ի՛նչ հիմար բնավորութիւն է. ի՛նչ կա աջապես կարմրելու, երբ աղջիկ մը աչքը աչքերուս կենտե: Տարօրինակ հակասութիւններ կան հոգեկան կազմիս մեջ. մեյ մը ամշկոտ եմ, սղայամիտ ու անհամարձակ, մեյ մըն ալ հանկարծ՝ հասուն, հանդուգն ու անգուտայ. կարծես ոչ-մեկ պի՛ծը մշուսին չի բաներ:

Հունիս 9

Աստուծո զեռ շատ կանուխ էր, որ ելա պատշգամս. Հազիվ ինձմէ քանի մը տասնչակ քայլ անդին արքունի փակուղին է ու գետը, որոնք ձորին մեջ Թե-Թեի տված կկազեն դեպի Աղասակ գաշար:

Օդը մաքուր էր ու հստակ՝ աղջկան մը առաջին համբուստի պես, զով ու Թարմ՝ քունեն նոր ելած ծովու առաջին ծախտին սրտս Բոգերս կյանք կներշնչեին:

Պատշգամի երկու կողմեն զնայի վար. հակաճառ ծառերուն խտանքը հովի լուրաքանչլուր քառահանուցքեն իրարոս գիծ կենսավերն ու կկախաւային կրակաւայութեան զբոլոր փախուցով մը վարը խոտերուն ու Թիֆերուն մեջ ձորիցը սիրերդ մը կզրարար, որ ո՛չ ծայր ունեւր. ո՛չ վերջը անդին գիտն էր, որ ամուսնուտ մարդու մը նման անբնական կկրկենր միկնուցն երգին միկնուցն կտորցն: Ամուսնուցին հասանելու մը:

Ե՛րբ ևս գրավված՝ անձնատուր էի ամբողջովին բնութիւնս այդ ծիծաղկոտ երաժշտութիւնսը, երբ հանկարծ մոտեն բարձր ու զվարթ քրքրէ մը հոգես իր կողմը քաշեց. բնութիւնս երգին մեկ կատ՛րն էր: Այն կողմ դարձա ու մեծ եղավ զարմանքս, երբ երկելվան աղջիկը ճանչցա: Միքայել այն տարրերութիւնսը, որ հազված էր շատ պարզ և փոխանակ տարիքստ կնոջ մը, հետք երկտասարդ սպասուէի մը ունեւր:

Անորազտ նշմարած էր ինձի. գոն ևս այդպես կարծեցի, Թեև աղջիկը տունեց մեզ կողմն անգամ նայելու՝ Թուշտուելով ու բարձր-բարձր և ուստերեն շաղակցատելով ու խնդալով՝ ձորին վար տնկերուցէ կողմ իր ընկերուհիին հետ:

Մոլորուն նայվածքով կհետեւի իրեն միկնու աչքես կորուսի, Թեև դեռ երկար կլավեր իր հնչուն ծիծաղը և առույզ ձայնը, որ հետզհետ սկսավ Թուշալ և վերջնականապես հալեցավ գետի կարկաչին մեջ: Ի՛նչ կենսութիւն աղջիկ է. և ո՛վ է արդէն:

Հոտորսին Թեյ բերա՛վ: Կերպ մը նշարազրեցի երկու աղջիկները և հարցուցի. Թե կճանչնա՞:

— Հասկցա՛, մեր դրացիներն են. տե՛ս, այն տունը կնրատին. — լուսով մեր տունեն քիչ մը ավելի վեր երկուց միակ ամսուսանոցը մատնանիջ քնելով: — Քույր ու եղբայր են ու մայր մը. պզտիկ քույր մըն ալ ունին: Ա՛նք տիկինը լուս կճանչնա. աղջիկ մարդիկ են. միայն աղջիկը քիչ մը...

- Ե՛. — հարցուցի հետաքրքրու.
- Շատ է ուսումնարանի պես. — լրացուց իր խոսքը խընդալով:
- Ի՛նչ, ուսումնարանը գե՛շ է չէ՞ որ ևս ալ ուսումնարանի կուգամ:
- Դուն մտնէ ևս ուրիշ է. աղջիկներուն շատ ուսումն ու շատ քաջակց. աղջիկ չե՛ գար:

Այս քանի մը օրվան մեջ շրջակայքը տեղ չմնաց շափշփեցի։ Մեր ետևի լեռը իր թղուկ անտառով, վարը ձորը իր գետակով, մեր պատշգամբի դիմացեն վազող արքունի խճուղին իր վերասի սյուներով, այս բոլորը իմ սեփական տունս է կարծես։

Առաու-իրիկուն շատ աղեկ է. ցերեկներն է քիչ մը ձանձրալի։ Տնեցիք կքնանան, տունը կլռե. մյուս կողմեն ալ տաքը կճնշե։ Ընթերցանությունն է միակ ընկերս և սփոփիչս։ Հետս անդուկ մը գիրք եմ բերած. ընկելու շատ գործ։

Գեղեցիկ գրացուհիս գրեթե ամեն օր կհանդիպիմ կա՛մ առտուները կա՛մ իրիկունը շրջագայություն միջոցին։ Նո՛ւյնն է միշտ. դարմանակի բնավորություն մը. ետուն ու համարձակ. իսկը ազատ թռչուն մը։

Կզգամ, որ իր ուշագրությունը գրաված եմ։

Անցած օր աղախնի հարգե գլխարկը հափշտակած կվազեր՝ հնալով, խնդալով, ճշալով. ու քովիս այնքան մտտիկ անցավ, ոչ օ-դը-կիտնի փափուկ հոտ մը գեմքս պարուրեց։ Նախորդ իրիկունն ալ պղտիկ քյոսքը ձևոքեն շրջանակը առած կզարձենե՛ր՝ զգվարթ ու շիկնած հունեն վազելով. եթե շղգուշանայի՛ շրջանակը ստբերուս վրաշեն պիտի անցնե՛ր. աղջիկը շոր ծպիտով անցողակի «պարզո՛ն» մը ըսավ ու շարունակեց։

Երեկ իրիկուն ալ վարը՝ ձորը տեսա հեռվեն՝ իր եղբոր հետ էր, որ երեսունի մտտիկ գրավիչ երիտասարդ մըն է, արվեստագետի երկար մազերով և անզլիական այտմորուքներով։ Աղջիկը առսերեն օպերետի մը մեկ սիրուն կտորը կերգեր. և ազվար կերգեր. շատ անուշ եկավ ինձի այդ մեներգը գետակի ձայն պահող երգակցության մեջնն։

Ընդհանրապես շատ օդային և խորհրդավոր տպավորություն մը կընե վրաս. և բնական կերպով հետաքրքրություն առնալուց է մեջս. երբ դուրս կելլեմ պտույտի՛ միշտ իրեն հանդպելու տարտամ հույս մը ունիմ. թեև երբ կհանդպիմ՝ ճնշում կզգամ իր հանդուգն կեցվածքեն ու նաշվածքեն. և իր խոր ու բաշող աշքերեն խուսափելու համար բանով մը զբաղվել կձևացնեմ։

Ա՛, ապուշ եմ ես, կատարյալ ապուշ։

Իրիկվան դեմ հորեղբորս կնոջ հետ փոքր պտույտի մըն էինք ելած. գացինք մինչև գյուղ։ Մեր վերագարձին՝ հերոսուհիս տան առջևն անցնելու ատեն՝ տեսանք, որ ծառերուն տակ սեղանի մը քով նստած՝ մայր ու աղջիկ կկարեին։

Հարկ եղավ մոտենանք և հորեղբորս կինը ինձի ներկայացուց։

— Ամուսնուս եղբոր որդին՝ Երվանդ։

— Երվանդ.— քացականչեց խսկույն օրիորդը ոռուսական արտասանությամբ և կարծես մեծ զարմանքով։

Իրենց անունը Շամիրյան էր. տիկին նատալիա և օրիորդ վարդուհի Այո՛, «վարդուհի» և ո՛չ թե Ռոզա. ուրեմն դոնե անունը մնացել էր վրան հայ, շատ դարմանալի կերպով։

— Կարծեմ մեկ-երկու անգամ ձամփուն վրա իրար հանդրպելու պատահությունը ունեցանք.— ըսավ տիկին նատալիա ծամ-ծըմած հայերենով մը և ոռուսերենի հետ խառն բառերով, որոնցմե ես ինքս ղլխուս մեջ ստիպված էի կանոնավոր նախադասություններ կազմելու։

— Թեև ինքը կարծեմ մեղի տեսնել շուգեց.— ավելցուց օրիորդը կատակ հեղնություն մը և բուրբոկին ոռուսերեն։

— Ինչպե՛ս թե.— հարցուցի ես շվարած այս տեսակ անսպասելի հարձակման մը առջև։

— Անշուշտ չէ գիտցած, որ ծանոթ ենք ու գրացի.— պաշտպանեց ինձի հորեղբորս կինը։

Ես հոգիս մեջ ավելի շարացա այդ պաշտպանողականեն։

— Ո՛չ, տիկին. տեսե՛ք, կարմրեցավ. ըսել է հանցավոր է.— քացականչեց օրիորդը մատովը ինձի ցույց տալով ու բարձրաձայն բրբջալով։

Ես ինձի ավելի անհարմար զգացի, թեև կխնդայի։ Բարեբախտաբար տիկինները խոսքի բռնվեցան, անոնք սովորաբար իրարու հետ վրացերեն կխոսեին։

Իսկ օրիորդը այդ միջոցին առավ սեղանեն իր ձեռագործը և սկսավ արագ աշխատիլ. բայց հանկարծ նետեց ծունկերուն և նորեն ինձի դիմեց ծպտելով։

— Ինչո՞ւ չեք խոսիր, պարո՞ն:

— Տիկինները կլսեմ.— քսի պատասխան մը տված ըլլալու համար:

— Ուրեմն վրացիներն գիտեք:

Այ ետ դառնալ չէի կրնար. ստիպված էի ստելու.

— Շատ քիչ:

Բայց իսկույն ալ ստելուս զզջացի ու զայրույթ զգացի ինքս քմ զեմս: Միևնույն ժամանակ ուղեղս տակնուվրա կընեի խոսելու հարմար նյութ մը ճարելու համար: Ուղեցի օդի մասին խոսիմ՝ ինծի ծիծաղելի թվեցավ. ամառանոցի մասին խոսիլը շատ էր սովորական: Եվ հանկարծ մեկեկեմեկ հարցուցի.

— Արդյոք կրնա՞մ հետաքրքրվիլ. օրիորդը ո՞ր դպրոցն է հաճարած:

Աղջիկը զսպված ժպիտով մը երեսս նայեցավ ու պատասխանեց.

— Թիֆլիսի երրորդ աղջկանց գիմնադիտներ:

— Ավարտած եք միթե:

— Ո՛չ: Ինչպի՞ս կրանն հայերեն: Ներքեցե՞ք, հայերեն աղեկ չգիտեմ: Այս ձմեռ վերջընթեր դասարանն էի.— ավարտեց խոսքը ուռեցրին:

— Ա՛, ճիշտ ինծի պես:

— Իրա՞վ. բախտակից ենք ուրեմն:

Եվ նորեն ձեռագործը վերցուց ծունկերդն վրայն: Տիկինները ախպ ու շարունակ կխոսեին իրարու ձայն ընդհատելով: Ես հեռուն կնայեի ծառերուն մեջն:

Բայց կտեսնեի, որ աղջիկը իր քննող աչքերը հաճախ դեմքիս կգամեր և տարօրինակ ժպիտ մը ուներ շրթունքին անկյունը: Այո՛, կըմբռնեի, որ վրաս դերագանցություն մը ուներ:

— Երևի պարտըր ալիկի խորհիլ կսիրե, քան խոսիլ. փիլիսոփայուրեն.— ըսավ աղջիկը վայրկյան մը ետքը:

— Իսկ զուք փիլիսոփայութենեն քնավ չեք ախորժիր, ըստ երևույթին.— պատասխանեցի իրեն ակամա քիչ մը ալիկի խիստ:

— Ո՛չ. ինչո՞ւ. ամեն բան իր տեղն ունի. և վերջապես ես միայն կատակ ըրի:

Վերջին նախադասությունը ինծի համոզեց, որ վշտանալու

նկատած էր: Հորեղբորս կինը հրաժեշտի համար ոտքի ելավ. կարծես բանտեն կազատվեի:

Թոթվեցի օրիորդին ձեռքը:

— Ասկե ետքը երբ իրարու հանդպինք՝ կհուսամ, որ գավազաննուդ կոթը զննելու հարկը պիտի չզգաք.— ըսավ աղջիկը խորքին մեջ շատ աղվոր ժպիտով մը և ամուր ձեռքս սեղմելով:

Աղջկան մը առջև ծաղրելի ըլլալիս խայթված շուտապես շիտակ սենյակս. և մահճակալիս վրա փռված երկար ատեն կմտածեի: Եզրակացությունս շատ պարզ էր.

«Ես ապուշ եմ, ապուշ»:

Հունիս 14

Արթնցա թե չէ՝ միտքս նույն խնդրով զբաղիլ սկսավ: Սակայն թարմ տպավորություն ձեռքի ազդեցութենեն կազդուրված, նոր օրվան նոր լույսին հետ ամեն բան հաճելի կողմեն դատելու տրամադիր և խորունկ քունով մը ուժովցած, խոհերս նոր ուղղություն մը առին:

Սկսած էր երեկվան հակազդեցությունը: Ես էր, որ կրողոքեր: Վերջապես ի՞նչն էր ինծի այդպես վրդոված: Աղջկան հետ շնորհքով շխտելու՞ համար: Սակայն աղջկան մը հետ նոր-նոր ծանոթացած ի՞նչ պիտի խոսեի իր հետ: Այո՛, խենթ-խելուք բերնիս եկածը իսկույն զուրցել էս չեմ կրնար: Եվ վերջապես որքան ինքը իրավունք ուներ ինձմե խոսիլ պահանջելու, այնքան ալ ես իրավունք ունեի, դեռ բան մըն ալ ալիկի, քանի որ իր հյուրն էի:

Ուրեմն հանցանքս պահանջկոտ չըլլալս է. շխտանելուս համար է, որ ինծի կխաժնեն: Լա՛վ. դյուրին է, ես ալ կրնամ խաժնել և վախճամ շատ ալիկի գեշ: Այդ աղջիկը համարձակ է, ցավցնելու աստիճան ձեռքս կսեղմե. աղե՛կ, ես ալ կրնամ լացնելու աստիճան սեղմել: Ան առանց քաշվելու բերնին եկածը երեսիս կըսե. աղե՛կ, ե՛ս ինչու պիտի քաշվիմ. մի՛թե իմ քովս փտտած սրախոտություններ քիչ կան:

Անիկա ինծի առաջին անգամեն փիլիսոփա կանվանե ծաղրանքով. աղե՛կ, ես ինչո՞ւ իրեն չհասկցնեմ, որ ինքը աշխարհիկ սովորական աղջիկ մըն է, որուն հետ լուրջ խոսակցության մը քունվիլ չես կրնար: Ահա՛ քեզի պարզություն և հանդգնություն:

Մակայն, աստիկա պիտի դառնա կոպիտ վարմունք, որո՞ւ հոգ, քանի որ աստիկա կպահանջեն ինծմե: Շատ ավելի գերազանցի է կոպիտ ըլլալ, քան ծիծաղելի:

Մակայն հուզվի՞ն ավելորդ է, պետք է մնալ պաղարյուն, և պիտի ճարձակվի, հարձակման չենթարկվելու համար: Պարզապես իր գեները իր դեմ:

Այս որոշումներով գինված՝ իրիկվան դեմ դուրս ելա շրջելու, հաստատ համոզված, որ աղջկան հանդիպելու էի: Եվ չխարժեցաւ նղբորը թեք մտած կուգար դեմս:

Երբ մոտեցանք՝ շիտակ դիմեցի օրիորդին և առանց սաստիկ կարմրելուս ուշ դարձնելու, պինդ մը սեղմեցի իր փափուկ ձեռքը, թեև անշուշտ ո՛չ լացնելու աստիճան:

Քիչ մի զարմացած երեսս նայեցա՛վ, խնդաց և իսկույն եզբայրն ու ինծի իրարու ներկայացուց:

— Կարծեմ պարոնը նկարիչ է. շափազանց ուրախ եմ. — բացականչեցի ես:

Եվ բացականչությունս երեկ պարոնին հաճելի եղավ, որովհետև բացարձակ համակրական շեշտով մըն էր, որ պատասխանեց.

— Երեկ նկարչությունը դո՛ւք ալ կսիրեք:

— Անտարակո՛ւյս. գեղարվեստներու սիրահար եմ, թեև դժբախտաբար բոլորեն ալ բոբիկ: Ըսե՛ք խնդրեմ. ավելի տեսարաններո՞վ կզբաղիք, թե...

— Գիտե՛ք, բարեկամս, ես իբրև արհեստավոր նկարիչ չեմ. արդեն արհեստավորներին չեմ ալ այնորժիր, որովհետև շահի համար կաշխատին, իսկ շահը ստեղծագործությունը կապաննե: Ես պարզ նկարչության սիրող մըն եմ, որ միայն արվեստի սիրուն համար կնկարեմ: Եվ այդ պատճառով է, որ առանց կեղծ համեմատության, նկարներս անհամեմատ առավելություն մը ունին:

— Ես ուզեցի միայն իմանամ...

— Պետեղբուրդ ձեռնովան տեսարան մը նկարած եմ, որ ամբողջ մայրաքաղաքի ուշադրությունը գրավեց:

— Հա՛, ուրեմն տեսարաններով կզբաղվիք:

— Նաև՝ տեսարաններով. Կովկասին լեռնանկար մը ունեմ, որ հիմա իշխան Կալիցինի կեղրոնական դահլիճին մեջն է կախ-

ված, իշխանը իմ մտերիմ բարեկամս է և նկարը ես նվիրեք եմ իրեն: Կասայից ծովին էայուդ մը ունեի, որ երբ Ալվազովսկին տեսավ՝ մատ խածով: Ամբողջ երկու օր իր հյուրը եղա և ի՛նչ հրաշալի մարդ է. ինչպե՛ս իսկական արվեստը ճանչցող ու գնահատող: Գիտե՛ք, Ալվազովսկին ինքը մեկ-երկու թերություններ ունի. ես իրեն ալ արդեն ըսի. չժխտեց. բայց ո՞վ է նկատողը: Անուն է, անգամ մը որ ելլե, ալ կերթա:

— Դուք նկարչությունը ո՞ւր եք ուսած:

— Եղած եմ Պետերբուրգ, Մոսկվա, Օդեսա, տարի մըն ալ նկարչության ճննդավայրը՝ Իտալիա: Օգեսա նդած միջոցիս զընչուհիի մը գլուխ նկարեցի, որ զարավարուհին ուղղակի պատկերին վրա սիրահարեցավ. զորավար Մարտինովի տիկինը. գուցե լսած եք՝ Մոսկվայի ամենեն գեղեցիկ կինը. գեղեցկությունն է, որ գիտե գեղեցկությունը թափանցել. ես իրեն տեսեք եմ իր ամառանոցը և l'été-à-l'été, նշանավոր կին է:

— Սրտանց կշնորհավորեմ ձեր հաջողությունները. — ըսի ես և դառնալով քրոջը ավելցուցի.

— Մակայն, օրի՞որդ, չեք խոսիր: Երեկ այսօր ալ դուք փիլիսոփայության միտում մը ունիք:

— Ո՛չ. — պատասխանեց ժպտալով. — եղբորս քաջագործությունները կլսեմ:

— Ինչպե՛ս երեկ ես՝ տիկիններուն վրացեիներ:

Ձգացի, որ համեմատությունս շատ համով փախավ և աղջկան վարսունամեն օղովելով շարունակեցի.

— Իսկ ինծի այնպես թվեցավ, թե դուք ալ, ինչպես ես երեկ, խոսելու նյութ մը ճարելու կղծվարանաք. իսկ նկարչութեանն արդեն կշտացած եք երեկ, այնքան խոսած եք ձեր եղբոր հետ:

— Ուրեմն երեկ նյութ չնարեցի՞ւր համար չէիք խոսել:

— Այսինքն, ինչպե՛ս ըսեմ: Շատ սովորական ու շնչին քանի մը վրա խոսիլ առաջին անգամ տեսած անձի մը հետ՝ շատ հրապուրիչ բան չէ. իսկ եթե քիչ մը լուրջ խնդիր հարուցանեի՞ դուք պիտի դժգոհ մնայիք:

— Ինչո՞ւ. ձեզի ո՞վ ըսավ:

— Որովհետև ամեն քիչ թե շատ լուրջ բան ձեր խառնուրդ վածքին համար փիլիսոփայություն է, ուրի՛ն բնականաբար չեք այնորժիր:

— Շատ աննախանձեի գաղափար մըն եք կազմած իմ վրաս.— պատասխանեց խնդալով և սկսավ խաղալ հովանոցի ժապավենին հետ:

— Շիտակը փրիստփայութենեն ես ալ շեմ ախորժիր.— մեջ նետվեցավ եզրայրը.— Ատոնք բոլորն ալ կենդանի իրականութիւնը թողած օղային տեսութիւններու ետեան վազող մարդիկ են: Ես իմ մեկ ուրվանկարս անոնց ամբողջ փրիստփայութեան հետ շեմ փոխեր:

— Ձեր ո՞ր ուրվանկարը.— հարցուցի ես վերին աստիճանի միամիտ դեմքով մը և գրեթէ ակամա, ինքնաբերաբար:

— Որեւէ մեկը, որը որ կուզեք.— եղավ իր անփութ ռե ինքնավստահ պատասխանը:

Ես ուզեցի մոռցնել տամ նախորդ հարցիս մեջ խլրտող հեղուկութիւնը ու դիմեցի քոչը:

— Իսկ զո՞ւր, օրի՞որդ, զո՞ւր ալ միենույն բարձր գաղափարը ունիք նկարչութեան մասին:

Եվ սկսավ խոսքը նորեն նկարչութեան շուրջը դառնալ և ընդհանրապէս դեղարվեստական ստեղծագործութեան: Զգիտեմ ճշմարիտ, պարոն նկարչի մեծախոսութիւնը, թե իմ ռազմական տրամադրութիւնս բարձրացուցեր էր խոսքիս ուժը. կզգայի, որ լավ կխոսիմ, և՛ խոր, և՛ սուր:

Բավական երկար միասին շրջագայելեն հաքը, երբ արդեն փկած էր մթնել՝ կանգ առինք մեր տունեն ո՛չ շատ հեռու իրարմե բաժնվելու համար:

— Ուրախ եմ ձեզի ծանոթանալուս. թարմ հոգի ունիք և արվեստագետի ճաշակ.— բսավ պարոն նկարիչը ձեռքս սեղմելով:

— Կտեսնե՞ք՝ ինչ ազվոր վկայական ստացաք եզրորմես.— վրա բերավ բուրբ շատ դարմանալի շեշտով մը, երբ իրարու ձեռքը կսեղմեինք:

Ամբողջ իրիկունը նույն աշխույժ տրամադրութեան տակ էի: Երբ ուշ ատեն մտա սենյակս ու վայրկեան մը նստեցա մահճակալին ծայրը՝ ակամա հիշեցի նախորդ դիշերը: Ի՞նչ մեծ տարբերութիւն երեկվան և այսօրվան խաղցած դերերուս մեջ. կարծես իրավ որ երկու դերեր էին: Ամեն պարագայի պատահածին դժգոհ չէի: Ազգիկը հիմա դիտե, որ երբ ուզենամ՝ կրնամ իրեն պես իր թէթի դերը խաղալ և եթե շեմ խաղար՝ իմ ըմբռնումներս ու իմ

ընավորութիւնս է պատճառը: Զէ՛, միանգամ ընդմիջտ վարկս սպահովված է այդ ազգիան առջև:

Միայն կզարմանամ. ինչո՞ւ այսչափ հոգ ազգեան մը առջև հոգիս ու վարժունքս բարձրացնելու համար. սեռական հպարտութիւնն է, որ ինձի կմղէ:

Հունիս 18

Երեկ ու այսօր Տուրգենևի «Նախընթաց իրիկունն» էր ձեռքս նոր վերջացուցի ու կմտածեմ:

Ե՞րբ մենք ալ այդ տեսակ երիտասարդութիւն մը պիտի ունենանք արդո՞ր: Ինսարովնե՛ր, հանրային նպատակով մը ոգեվորված անհատներ, որոնք համալսարաններն նոր ուժերով վերադառնան իրենց հայրենիքը, ո՛չ թե հանգիստ օրերու ու ոսկի դիզելու, այլ ամեն խոշրնդոտ արհամարհելով, ժողովրդին մեջ մտնելու ու անոր բարձրացմանը աշխատելու և եթե կյանքը պահանջեց նաև անոր համար զոհվելու: Ո՞ւր է սկզբունքի ու պարտավորութեան համար ամեն բան զոհող անհատը:

Իսկ էլեկնա՞ն. մեր կյանքն ու միջավայրը տա՞ն պիտի մեզի այդ տեսակ աղչիկ մը, որ լքե իր ընտանիքի բոլոր դուրսութիւններն ու բարօրութիւնը, երթալու համար իր սիրած մարդուն ու անոր սիրած գաղափարներուն ետեան մինչև օտարութեան մեջ, մինչև կես-վայրենի լեռներու մեջ, մինչև վառոցի ծուխին մեջ:

Կարողացած դրքիս համեմատ ալ բանաստեղծական տեղ մըն եմ ճարած կարգալու համար: Մեր տունեն ո՛չ շատ հեռու՝ ձորին մեջ՝ գետի եզերքին հսկա ուտի մը բունն է թիկնաթոռս, նույն ուտի ուտերուն թավուտը՝ հովանոցս: Գետը կզտորի ոտքերուս առջևին ժայռերուն մեջ խլացուցիչ ժիտը մը հանկուղի: Եվ սրտիս կորով տվող գետին այդ կատաղի ու տեսական ծեծկութիւնը միանալով ընթերցանութեան մտրակումին թոբը կուտան մտածումիս ու երևակայութեանս:

Իսկ իրիկունները իրարու հետ ենք. ես ու Շամիրյանները՝ բուրբ ու եղբայր:

Ազվոր, շա՛տ ազվոր իրիկուններ: Արևը ձորի մեկ շրթունքին կանհետի, մինչ մյուսեն լուսնի կիսադեմը դուրս կլողա՝

ամուսին լույս մը թափելով անտառակին ու արքունի խճուղիին վրա:

Կիաթոք ներշնչելով իրիկնային անուշ թաքմութիւնը ամառանոցին՝ կշրջէր ու կխոսէր: Քույլ ու անփութ խոսակցութեան մը հանձնված հոգիքու ու քմայքի շունչին:

Պարոն նկարիչը կպատմե հաճախ Մոսկվայէն, եվրոպական կյանքէն, իր ճամփորդութիւններէն ու գեղարվեստական շրջապատէն. բույրն ու ես կլսենք հետաքրքրված. հետավորի և անծանոթի հմայքը ունին իրենց վրա այդ նկարագրութիւնները, որուն կմխնա իմ հոգիս մեջ նաև ծածուկ նախանձ մը:

Իսկ օրիորդ իր բույրը կլսե, կխնդա ու կշաղակրատե, ամեն ինչ անոր համար զվարճանքի նշույթ է և միշտ պատրաստ խոսք մը կա շրթունքին: Վայրկյաններ ունի սակայն, երբ հանկարծ բուրբակի կլուե և աչքերը մեր ու մեզի շրջապատող առարկաներուն վրայէն կառնի ու կլինա հեռուն՝ մոլորուն նայվածքով մը: Երևի սա ալ աղջկային է:

Իր հմայքը դեռ չէ վերցած վրայս. իր ծայրը, իր խոսքը, իր տարօրինակ արտահայտութիւնները և իր բուռն ու աշխույժ շարժումները, ինչպես և իր գեղեցիկ դեմքին ու մարմնին հրապույրը դեռ միշտ զգացումներս ու նայվածքս կթաշնե իրենց: Բայց կըզգամ, որ հետզհետե բան մը պակսելու վրա է ու կխորհիմ ակամա, որ երևի շուտով պատուի պիտի իր գրավչութեան վրային խորհրդավոր քողը:

Իսկ՛ առանց այդ խորհրդավոր քողին՝ տակը կմնա ազվոր մարմին մը և շարանճի հոգի մը, ուր շկան սակայն ո՛չ խոր զգացումներ և ո՛չ բուռն ու անհանգիստ մտածումներ. ասոր փոխարեն ինչ մը աշխարհիկ հասկացողութիւններ, մանկական քմայքներ, հագուստի ու կապուստի հոգեր և մանր ու առօրյա որոնումներ:

Եվ հետզհետե կուգամ այն եզրակացութեան, որ ո՛չ միայն իրմեն, այլև շատ ավելի ինձմե հասուն իր նկարիչ եղբորմեն՝ ես զգալի կերպով բարձր եմ հոգեպետ Մվ այս ներքին ինքնագիտակցութիւնը օրեօր ավելի շեշտված կերպով ապատութիւն մը կուտա խոսքիս ու վարձունքիս և շարժումներս ավելի անփութութիւն կստանան. գիշերօթիկի ձախլիկ դժերը կթափին վրայս:

Հիմա ինձի հավասարապես ծիծաղելի կթվի թե՛ օրիորդի վարձունքէն այն աստիճան վիրավորվելու և թե՛ անոր դեմ պատրաստած իմ շինք-շնորհք պատերազմական հատակագիծը:

Մանր ու պարապ բաներ են ատոնք բոլորը:

Հունիս 21

Այսօր ամբողջ օրը Տուրգենևի թարգմանութեանն էի տված: Գործս հաշող կերթա: Միայն ինձի կշղայնացնե պարոն Մկրտիչի մուրճին անվերջ թկիկոցը. պարտեզը ասթու կշինե:

Արդեն անոր մուրճին աղմուկը երբեք չի վերջանար. քովի սենյակը, խոհանոցը, պատշգամը միշտ բաներ մը կը հնարե իր դժոխային մուրճովը զինված: Բայց ի՛նչ մեղադրեմ խեղճը. մարդըս կարո՞ղ է մինչև իրիկուն պարապ նստիլ: Ան դեռ շատ ազնիկ վարժված է: Ակնթարթ մը ինձի իր տեղը որ դնեմ՝ սիրտս կճաքի: Ի՛նչ կյանքի դատարկութիւն, ի՛նչ աննպատակ գոյութիւն:

Գիշերը անքնութենե շարշարվելի ետքը՝ առտուն կանուխ ելիր ու սաղմոս քաղե. ետքը բանի մը ուժպ թեյ խմե ու գնա շուկա, իբրև թե գնումներու, բայց հոս ու հոն հանդպելու ու խոսելու ետքն ալ թափառե՛ տան բոլոր անկյունները դուքս ելած գամ մը, խախտած սոնի մը փնտրելով կամ գնա խոհանոց քրոջդ ու սպասուհիին օգնելու մինչև որ գա ճաշի ատենը: Կուշտ ճաշէն ետքն ալ գնա սենյակդ ու պառկե՛, և արթնցիր ուշ ատեն, ինքդ ալ չգիտնալով ինչ ընելու համար:

Եվ ասիկա անվերջ, առանց որևէ փոփոխութեան. այս տարվրնե գալ տարվանը կրնաս երևակայել: Անվե՛րջ, ճիշտ պարզ պարբերական կոտորակի մը պես, որ օր մըն ալ կարծես նույն թիվը գրելի ձանձրացած՝ կղնես քաղմակետ մը. կյանքին մեծ բազմակիտը ու վերջացավ:

Եվ ասոր կըսեն ապրիլ: Եվ պարոն Մկրտիչը, որ շատ սիրելի ու խելօք զլիին մարդ մըն է, չի գանգատիր այդ կյանքէն և կուզե ապրիլ, երկար ապրիլ: Կգարմանամ: Ինձի համար ոչինչ ու անարժեք բան մըն է կյանքը, երբ շկա աշխատանք, մաքա-

ում, ձգտումներ ու կիրք, հուզում ու ծրագիր: Առանց այս բու-
լոր կենդանի շարժման, առանց այս մշտական հոգեկան եռփն՝
միթե մահը շատ ավելի իմաստալից ու արժեքավոր չէ՞:

Հունիս 24

Երկու օր է «Տերոսուհիս» շէի տեսած: Հարբուխ էր եղած և
իրիկունները դուրս չէր ելլեր: Կարոտի նման դգացում մը կար
մեջս. կուզեի տեսնեմ:

Իրիկունը դուռը վերադարձիս, երբ իրենց տան առջևն
կանցնեի՝ աչքերս անոր կերպարանքը կփնտրեի:

Պատշգամի վրա եղբայրն էր, որ շեղ-լոնին վրա երկնցած
լրագիր կկարդար: Հեռվին բարեկեցի և հարցուցի օրիորդի առող-
ջութիւնը:

— Բան մը չունի. նազ կրնե. — եղավ պատասխանը: — Հրա-
մեցե՛ք վեր. դեռ չեք եղած մեղի:

— Ուշ է քիչ մը. — ըսի վարանքով:

— Եկեք. մայրս ալ, քույրս ալ ուրախ կըլլան:

Առանց իմ հատուկ որոշման ոտքերս արգեն ուղղվեցան դե-
պի պատշգամին կից սանդուղները:

Պարոն նկարիչը դեմ եկավ. և երբ պատշգամն սենյակ մը-
տանք երկուքով՝ մայր ու աղջիկ ոտքի ելան թեյի սեղանն:

— Աս ի՞նչ հրաշք. — բացականչեց օրիորդը ժպտուն:

— Կեսցի՛ տկար եք. — եղավ բացատրութիւնը:

Նստեցանք, տիկինը լրացուց քաղաքավարական հարցերուն
չըջանը և ծայր տվավ թեյի սեղանին շուրջը սստոստուն ու թեթև
խոսակցութիւն մը:

Օրիորդս ոչինչ չունեի, եղբորը ըսածին պես. քիչ մը ավելի
գիրցած հրեցավ աչքիս և քիչ մը ավելի դժգոյնս ինքնահեռին դե-
մը նստած բաժակները կմաքրեր ու մեզի թեյ կմատակարարեր:

Միևնույն ժամանակ կմասնակցեի խոսակցութեան և՛ խոսքով, և՛
ի՛ր զվարթ խնդրով:

Խոսված լեզուն ուսերին էր, բայց ինչպես եղավ օրիորդը
մեկ-երկու նախադասութիւն ըսավ հայերեն և շատ կարգին, ոք
բավականութիւն պատճառեց ինձի և զգացումս զսպել չկրցաւ:

— Ի՛նչ լավ ըսիք հայերենը, օրիորդ: Եվ ինչո՞ւ միշտ հա-
յերեն չեք խոսիր. լավ առիթ է, կվարժվիք:

— Որովհետև աղեկ չգիտեմ. — ըսավ նորեն հայերեն և
ետե՛ն իսկույն ուսերենով ավելցուց. — ուսերեն լեզվով կըր-
նամ միտքս շատ ավելի նուրբ ու հարուստ արտահայտել:

— Այդ նրբութիւնն ու հարստութիւնը պետք է ամենքը
ունենան իրենց մայրենի լեզվով. և ատիկա ձեռք կրերվի խոսե-
լով, քանի որ ձեր օտար զպրոցը այդ տեսակետն օժանդակել չի
կրնար ձեզի:

— Մայրենի լեզո՞ւ. — հարցուց հանկարծ տարօրինակ շեղ-
տով մը. — մայրս ինձի հետ միշտ ուսերեն է խոսած. այդպես
չէ՞, մամա՞. — դարձավ մորը ծիծաղկոտ ու կես-երգող ձայնով մը:

Ես վայրկյան մը վարանեցաւ: Իմ տեսական ըմբռնումիս
խիստ գործնական պատասխան մըն էր դեմ առեր:

— Միրելի՛ բարեկամս, այդ բոլորը քիչ մըն ալ ճաշակի խըն-
դիր է. — մեջ նետվեցավ եղբայրը. — ո՛ր լեզուն որ անուշ ու գե-
ղեցիկ է՝ ան ալ կգործածեմ:

— Հայերենը տգեղ է՝ ըսել կուզեք:

— Շիտակը խոսելով՝ շատ գեղեցիկ չեմ գտներ:

— Կարծեմ ձեր նկարչական ճաշակը այս հարցին մեջ ձեզ
օգնել պիտի չկրնա. — ըսի ես քիչ մը շոր: — Նախ որ այս կամ այն
լեզվով խոսիլը բնավ ճաշակե կախված խնդիր չէ. ձեր քույրը
շատ ավելի ճիշտ պատասխանը տվավ: Երկրորդ ալ՝ պահ մը ձեր
ըսածը ընդունելով, ո՞րքե գիտեք հայերենի տգեղ լլլալը. ձեր
ըսած ու ձեր գիտցած հայերենովը կգատե՞ք:

— Ուրիշ ինչո՞վ կուզեք որ դատեմ:

— Կա՛՛ հայ գրական լեզու մը ու հայ գրականութիւն:

— Գրականութիւն. — կրկնեց նկարիչը ներողամիտ հեղ-
նութեամբ մը: — Գրականութիւն մը գրականութիւն դառնալու
համար պետք է խոր ու արժեքավոր երկեր ու ստեղծագործու-
թիւն ունենա իր մեջը:

— Գուր կխոսիք ձեր շճանչցած գրականութեան մասին:
Նկարիչը ուսերը թոթվեց, իսկ ես ալ լիս լեզու բռնել չկրցաւ.

— Իսկ եթե նույնիսկ դեռ չունինք այդ բարձր ու խոր գրա-
կան ստեղծագործութիւնները, որ գուր կպահանջեք, ատոր հան-
ցավորը դո՛ւք եք, պարո՛ն նկարիչ:

— Մ'ս.— Հարցոց խոսակցն քրտնալի դարձանքով:

— Այո՛, դո՛ւք, հ'ա, մե՛նք, մեր երիտասարդութիւնը: Փախանակ ուրիշներու հարստութիւնը հպարտանալու և սպիշներու լիզուն առաջ քաշելու, դեռ չունինք այնքան ինքնուիշուն ու հարստութիւն մենք մեր սեփական հարստութիւնը անհնալու, մեր լիզուն խոսելու, հիփելու ու նրբացնելու, մե՛ր կյանքը, մե՛ր հոգին ու մե՛ր պետքերը պատկերելու ու արտահայտելու Արհամարհելը, ի հավնիլը ու շնորհիլը նրանք ոչինչ ստեղծել չեն կրնար: Պետք է սիրել ու գործածել լիզուն, եթէ կուզէք, որ սրբի ու արմեքներ անկողնադրեն:

Վայրկյան մը լուսնուն տիրեց:

— Այդ մասին թո՛ղ բանաստեղծները մտածեն.— կամաց մը փեշերը հավաքեց նկարիչս.— անգիրք ինձի չի վերաբերիր. ես նկարիչ մարդ եմ. և շիտակը ո՛չ մասնանակ ունիմ, ո՛չ ալ արամադրութիւնն ալ: Կարգի բաներու վրա երկար խորհելու Այսքալը ժխան ինձի պարզ է, որ մենք հայերս հաստ ու կոշտ ժողովուրդ ենք. նուրբի ու գեղեցիկի ըմբռնումը չունինք. իսկ երեւկայութիւն՝ բնավ:

— Բարեկամ, ատուք պարապ ու անարդար խոսքեր են: Եվ ինչպի՛ս կրնաք առանց խղճահարկելու պայտաբանիլ ամբողջ ժողովրդի մը ընդունակութիւնները. ժողովրդի մը, որ մեր մայրն է վերջապես:

— Ինչո՞ւ պիտի խղճահարիմ, սիրելիս: Մարդ պետք է ազատ մտածե՛ն և պետք է լայն ըլլա՛ն մեր մտածման հորիզոնը նեղ, անձուկ միջնադարյան դաշտափարներու ժամանակը անցած է. այս դարը քննադատութիւնն դար է, Վոլտերներու, Դոլաններու ոգին է մեր դարը դարձնողը:

Զպատասխանեցի՛ս ներս մտալ տիկինը և խոսակցութիւնը փոխվեցաւ: Ես սաստիկ անհանդիստ էի. շատ ժանր ու անախորժ զգացում մը կենշեր հողիս վրա, որ հարկադրված էի գրապելու:

Փեշ մը վերջը ծանր քայլերով տուն կվերադառնայի: Լուս ու խողովակ վերջեր արդեն: Տեքն մը անդամ շէր քողողար, վար իջնող աստղ մը անգամ չկար. միայն վարձն գետն էր նորեն, ձորեն, իր հին երգը կիրիներ ամեն բանի անտարբեր:

Վե՛նք վերքի մը պես հետք էր թողեր կրծքիս տակ. և ես ին-

ծի՛ կենդանայի. Հիմարի պես էի վարված. առջի օրին գետի պիմայիններու կարծիքը. ի՞նչ կարիք կար այս ավելորդ ու անհամ բառամարտին: Ես և անոնք տարբեր կյանքով ենք մեծցած և տարբեր ոգիով կրթված: Իրար երբեք չենք հասկնար: Հիմա անշուշտ կհամարեն ինձի նեղ գաղափարներու տեր իրջուկ մեկը. Եվ երբեք վերադարձումը իմ մտածածու ալ ասկե տարբեր բան մը չէ:

Ա՛, ինչո՞ւ պացի ես անոնց տունը:

Հունիս 25

Անպշտը օր մըն էր այսօր: Ճաշին առաջ նստած սենյակս պատուհանիս տակ կաշխատեի, երբ Հոտոբսին եկաւ հայտնեց, թէ դուք օրիորդը եկեր է ու ինձի կհարցնի:

Շատ զսքմացաւ. ի՛նչ կուզեր, մանավանդ երեկվան ծանր հանդիպումն ետքը. ակամա կնախատեսի՛ն նոր անխորժութիւն մը: Բայց և արնպես քնակահարար խկուլն վեր թռա ու էլա պատշաճաւ:

Օրիորդը իր պզտիկ քրոջը հետ մեր սանդուղին առջև կեցած շատ սիրալիկ կերպով կկոտակցեր հորեղբորս կնոջ հետ, որ մեր պատշաճմեն անդադար կկրկներ, որ դոնն քանի մը վայրկյան վեր հրաման:

Աղջիկը հարկի բարեւ առաւ. որ ըսաւ.

— Արդյոք քառորդ ժամ մը կրնա՞ք ինձի ընկերանալ. մինչև պաղը, պզտիկ պտույտ մը. ձեզի հետ խոսելիք ունիմ:

— Ամենայն սիրով. այս վայրկյանիս.— բսի ես ու սենյակս նկուկեցաւ:

«Զըլլա թէ կըրայր երեկ փշեր խոսքերես շատ վիրավորեց միւսը. քոյրը հիմա եկեր է ինձի զգացնել տալու», կմտածեի տանու հագուստս փոխելով:

Պատշաճմեն իշա թէ չէ՛ մեր տիկնոջ ցտեսութիւնն ըսաւ և խկուլն ճամփա կլանը:

Արբունի ուղին էր, որուն վրային կբալիներ. մեր երկու կողմեն ձորի կողերն էին թզուկ ծառերու կրկնոցով մը իրենց ուսերուն. մեղուկութեւնը ծածկած:

Վբալիներ լուս իրար քովի, տարօրինակ զսպված հուզում մը

կար մեջս, որ ավելի կհրահրվեր այս երկարատև ու տարօրինակ լուսիներեն: Իր վարմունքը ամեն տեսակետին և՛ անսովոր էր, և՛ անսպասելի:

Մեկ-երկու անգամ քովնդի նայեցավ երեսս ո՞ւ ժպտեցավ առանց մակաչն շրթունքները բանալու: Եվ այսպես անխոս հասանք մինչև այն պզտիկ կամրջակը, որ խճուղին մեր ափին գետի մյուս ափը կանցրեն:

Անցանք կամրջակը. գետն ալ ձախեն աջ անցավ:

— Կա՛տյա, շրջանակդ շարձեն՝ս:— ըսավ պզտիկի ուսին զարնելով:

Երբ փոքրիկը շրջանակին ետևեն վազելով հարթ ճամփուն վրա բավական հեռացավ՝ օրիորդը առանց այլևայլության զարձակ ինձի:

— Գիտեմ, որ զարմացած եք և հիմա ավելի պիտի զարմանաք: Կուզեի հայերեն սորվիմ. ինչպե՛ս ընեմ. ինձի ի՞նչ խորհուրդ կուտար:

Կանգ՝ առի ու մնացի արձանի պես: Աղջիկը նույնպես կեցավ դեմս. շիփ-շիտակ ու շեշտակի կնայեր աչքերուս. զարմանալի ու փոխված դեմք մըն էր դեմինս. և բոլորովին տարբեր ու լուրջ արտահայտություն մը այդ դեմքին վրա:

— Եվ կուզեի, որ պատասխանեք պարզ ու շիտակ, իբրև մտախի ու մտերիմ մարդու:

— Պատասխանը ինքնին շատ պարզ է. պետք է շարունակ կարգաբ ըստ շարունակ խոսիք հայերեն:

— Բայց որո՞ւ հետ խոսիմ. մեր տունը դուք գիտեք. և գրական ո՞նն ու լիզուն գծվար է ինձի հասկնալը միս-մինակ:

— Իրավունք ունիք, գոնե սկիզբները պետք ունիք օգնականի մը:

Աղջիկը հանկարծ քիչ մը գլուխը խոնարհեց և գոց հովանոցին ծայրովը դեպիներ եռանկյունի մը գծելով ըսավ.

— Եթե ձեզմե խնդրեմ, որ դուք ըլլաք այդ օգնականը՝ կընդունի՞ր:

— Ե՛ս.— Թույլ հանկարծ կրծքես հուզումի շեշտով մը, որ զսպել ու քողարկել չկրցա:

Աղջիկը աչքերը բարձրացուց գետնին. գամեց նորին շիտակ աչքերուս և ավելցուց խիստ լուրջ.

— Շատ կիներեմ, որ քաղաքավարություն չընեք և ձեր հոգին չըռնադատեք. ես կուզեմ միայն ձեր ազատ ընտրությունը՝ այո՞, թե ոչ:

— Այո՛, և մե՛ծ սիրով:

Հետն ալ չգիտեմ ինչպես մեկնեցի ձեռքս իրեն: Աղջիկը իսկույն բռնեց, սեղմեց և հագիվ լսելի ձայնով մըն էր, որ ըսավ.

— Շնորհակալ եմ:

Սկսանք քալել վերստին: Եվ հետն ալ իր հետևյալ խոստովանությունը.

— Այս գիշեր ես շատ երկար մտածեցի՝ դիմե՛մ ձեզի այս խնդիրքով, թե ոչ: Ձեր մերժումե՛ն չէ, որ կկասկածեի. ո՛չ. բայց ինքս ալ չգիտեմ՝ ինչու. կամ գուցե պետք չէր, որ այս ձանձրույթը ձեզի տայի. բայց ահա՛, տեսեք՝ եկեր եմ...

— Այդ խոսքերը կարծեմ անտեղի և ավելորդ են այլևս, բանի որ դուք ինձի դիմեցիք մտախիության ու մտերմության անունով:

— Իրավունք ունիք.— պատասխանեց շատ կտրուկ շեշտով մը:— Արեմն քե՛նք, խնդրեմ, ի՞նչ գիրք ճարեմ և ե՞րբ սկսիս: Ես քիչ մը շուտիկ եմ ամեն բանի մեջ. ներող եղեք:

— Գրքի մասին հոգ քաշելու պետք չկա. քովս քանի մը կըտոր ունիմ, բան մը կընտրեմ. իսկ սկսիլը վաղվընե շուտը չկա, քանի որ այդքան շուտիկ եք.— կատակեցի հու:

— Աղե՛կ, ուրեմն վաղ առտու ժամը իննին կսպասեմ. հարմա՞ր է ձեզի այս ժամը:

— Բոլորովին:

— Կա՛տյա.— պոռաց քրոջը.— կվերադառնա՞նք:

Պզտիկը հասավ մեզ իր շրջանակին հետ ու քալել սկսանք դեպի տուն:

Ու շարունակ կխոսեինք Կատյայի մասին, անոր առանձնահատկություններուն ու բնավորությանը մասին. և Կատյան ինքն ալ խոսքի կխառնվեր:

Այս բոլոր անցած-գարձածը դեռ լավ մը չեմ մարտած. ինչպե՛ս արագ եղավ և անակնկալ. ո՞վ կընար մտածել: Եվ չեմ կըրնար ծածկել ինքս ինձմե, որ կայծկլտող ուրախություն մը՝ թափանցած է հոգիս: Զարմանալու ալ կարծեմ պատճառ չկա. չէ՞ որ իմ խոսքերուս ազդեցությանը տակ եկավ ան այս որոշման:

Շարժվան մը շափ է սկսած ենք մեր՝ աշխատութիւնը, օրիորդն ալ, ես ալ մեծ եռանդով ենք գործին փարած: Կորուսելուն է երկուքիս համար ալ:

Ամեն օր պայմանագրված ժամուն մեծ անհամբերութիւնով կ'իջանք Շամիրյաններուն պարտեզը, ուր ստվերախիտ ծառերուն տակ փայտե պարզուկ սեղան մը կա ու երկու աթոռ: Տեղը օրիորդը բնաբնց շխանդարվելու համար:

Գրքերն զատեցի Վազիրի թերթը: Արդեն քանի մը գլուխ կարդացած ենք: Օրիորդի ընթերցումը գեշ չէ. նոր ու անսովոր բառերը քիչ մը կ'իջան: Զարմանալի սուր հիշողութիւն ունի: Եվ անհագ կ'ստի թե՛ լեզուի, թե՛ մեր կյանքին վերաբերող և թե՛ պատմական բացատրութիւնները, որ անզգար ստիպված եմ տալու ընթերցանութիւն միջոցին:

Երբեմն այնքան լուրջ է ու մտախոհ, որ նոր սկսած ատեն-նիս կ'արձնի, թե ոչ չի դնի: Օր օրի զարմանքս կ'աճի. իր հարցերը հոգեկան ծածուկ ապրումներ, խորհրդածութիւն, կատարածներ ու դժգոհութիւններ կ'առանեն:

Ի՞նչ սխալ դատաւար էի կազմած այդ աղջկան վրա երեսուցիսն դատելով: Ան ինձի համար աղվոր, զվարթ ու կենսուրախ էակ մըն էր, բայց զուրկ խոր սպրտումներ և ամեն լրջութեն հորանցող: Իր ըրած տպավորութիւնը հիմա այն պատճառով սովելի մեծ է, որ բնավ չէի սպասեր:

Հիմա ինքս ինձի կ'հարցնեմ՝ մի՞թե այդ անփութ ու խայտուն կեղևին տակ խորունկ հոգի մը կա պահուած: Եվ շիտակը չգիտեմ ինչ պատասխանեմ. վերջին երկու շաբաթվան մեջ այնքան արագ սկսան փոխվիլ կրած տպավորութիւններս, որ հաստատ բան մը ըսելու այլևս չեմ համարձակիր: Այսչափը միայն ինձի համար պարզ է, որ մեր այս նոր աշխատանքն շափաղանց զոհ եմ ու ոգևորված:

Ձեռագանութիւնները շատ շուտով վերացան մեր մեջքն. ո՛չ միայն իմ և օրիորդի, այլև մեր երկու ընտանիքներու մեջքն: Ամառանոցի մենութիւնն ու ազատութիւնը, երկու տարեկից տիկիններու հաճախակի հանդիպումները, երեսասարգներու իրա-

բու կապվիլը ծնունդ տված մեր երկու ընտանիքներու ավելի ուերտ հարաբերութիւն: Նկարիչս պարոն Մկրտիչի հետ ամեն օր կ'անոնավոր կերպով կուգա նարտի կիսադա. և ի՞նչ մեծ ոգևորութիւնով երկուքն ալ ինքզինքնին անպարտելի կզավանին այդ մարզին մեջ, և շատ զվարճալի է խաղի ատեն անոնց խոսք ու վեճին ականջ դնելը:

Գալով ինձի՝ ամեն օր ճաշն առաջ արդեն անոնց եմ. իսկ ճաշն վերջն ալ, կրբեմն վարդուհին մտրը հետ կըլլա մեզի, երբեմն նորեն ես կ'երթամ իրենց, որ իրիկվան դեմ խմբով կ'լինք պտույտի:

Եվ Շամիրյաններուն տան մեջ իմ գրաված դիրքս քանի կերբա ուղղակի նախանձելի կզառնա: Պարոն նկարիչը բացահայտ կերպով ինձի հանդեպ չերմ համակրանք կցուցադրե, հակառակ մեր մեջքն անցած մեկ-երկու աղի-լեզի վեճերուն. ան միշտ շատ զոհ է, երբ իրեն առիթ ու հնարավորութիւն կտրվի իր պատկերներուն գույներուն ու երանգներուն և նկարչութիւն մասին երկար խոսելու. և այդ առիթն ու հնարավորութիւնը ես անոր հաճախ կուտամ:

Վերջ քույրս խելքե հանեցիք,— կըսե ինձի քմծիծաղ.— բայց վնաս չունի. պարագ մնալեն ավելի աղեկ է լեզու մը սորվիլը. և տեսնեք ինչ պիտի սորվի:

Իսկ օրիորդիս մայրը ինձի, գիտեմ, որ սիրած ու համակրած է առաջին օրեն: Թեև շատ շուրջ, որ աղջիկը ամառն ալ «այսքան մտաւոր աշխատանք ունենա», բայց և այնպես մեր պարագումներուն արգելք չէ: Եվ ինչպես արդեն շատոնց նկատած էի՝ վարդուհին տան մեջ բոլորովին անկախ դիրք մը ունի, դեռ քիչ մըն ալ տիրապետող:

Ավելցնեմ, որ փոքրիկ Կատյայի հետ սաստիկ մտերիմ ենք. երթալուս պես թեկերուս ու ծունկերուս վրա է. միայն մեր պարագումներ ժամերուն խստիվ արդիված է իրեն մեզի մոտենալը:

Նույնիսկ բաց-գեղին մազերով, կապուտաշվի ոտս սպասուհին առանձին փութկոտութիւն մը ունի դեպի ինձի ու միշտ խորհրդավոր ժպիտ մը իր շրթունքին:

Այո՛, այս ձեռք առավ իրողութիւնը:

Քանի որ է սովորութիւնն եմ բրած, երբ ճաշին ետքը տաքը կ'զոխեմ, կ'բարձրանամ մեր տան ետևի անտառակը և կ'փոփմ կոնակիս վրա ծառերուն տակ: Նոսր սաղարթի ճեղքերուն մեջն կ'դիտեմ երկնքի մաքուր բաց-կապույտը, ուր հազիվ երբեմն ճերմակ ամպերու փեռեկտումներ, մշտափոփոխ երազական էակներու նման, հանդարտիկ կ'ողան:

Ու կ'մտածեմ: Կ'մտածեմ կ'ամ հաշորդ օրվան մեր ընելիքի մասին, տալիք հարցերս կ'ընտրեմ, նոր գլխուն հետ կապված բացատրվելիք կետերը կ'որոշեմ, բանավոր շարադրումներու նյութեր կ'զատեմ և պատմել տալու դանազան ձևեր կ'հնարեմ, որ իր արտահայտութիւնը ավելի կենդանի ըլլա. կ'ամ հիշողութիւնս մեջ կ'վերարտագրեմ առավոտյան մեր խոսքերը, վեճերը, աղջկան ընթերցումը, ձայնը, դիրքը, ժպիտն ու նայվածքը: Մեր այդ աշխատակցութիւնը կ'յանքիս մեջ մեծ տեղ է գրաված հիմա:

Այս ցերեկ նույն այդ դիրքին մեջ ծառերուն տակը կ'երագեի, երբ հարց մը ծնունդ առավ գլխուս մեջ, Եթէ Վարդուհին տեղ ուրիշ մը ըլլար՝ այսպէս պիտի տարվէի՞ ու ամբողջովին պիտի նվիրվէի: Որոշ պատասխան մը տալու կ'վարանիմ:

Այո՛, հանձնառութիւնը հանձնառութիւնն է և ես բարեխիղճ պշխատող մըն եմ ամեն բանի մեջ, բնավորութիւնս գիտեմ: Բայց և այնպէս անտարակույս դիմացինիս աղջիկ մը ըլլալը իր որոշ դերը ունի. ի՞նչ կ'ա զարմանալու:

Ամեն պարագայի արդեն պարզ կ'զգամ, որ մեր պարագմունքները ինծի համար միայն պարտականութիւն և զբաղմունք չէ, այլ միևնույն ժամանակ խորին հաճույք մը: Նստած իրենց պարտեզի բողբոջներու ետին, նեղ սեղանի մը երկու կողմը, այնքան նեղ, որ երբ երկուքս ալ քիչ մը առաջ կ'հակինք՝ մագերինիս իրար կշռոյն: Եվ թարմ թրթրոններով կանացի ձայն մը, որ մարդու հոգին կշռոյն, երբ կ'հուզվի: Եվ իր նայվածքը և խնդր՝ սրբեմն այն զգացումը կունենամ, կարծես գինի խմած ըլլամ, երբ մանավանդ ինքս լուս՝ իրեն խոսիլ կուտամ:

Զգիտեմ, արդոք ան ալ իր հոգիին մեջ նման հաճույք մը ունի՞. ինչ զգալը չգիտեմ, բայց անցած օր ինքը ըսավ, թէ հիմա իր ամբողջ հոգին լեցված է մեր այս աշխատանքով:

Այսօր ընդհանուր քաղի պէս բան մը ըրինք մեր մինչև հիմա կարդացած մասերուն վրայն, որ մեզի բնական կերպով բխլով վեպի գեղարվեստական կողմերու վերլուծութիւնը և երկի ստեղծագործական արժեքին:

Այնպէս տարվեր ու կլանվեր էինք, որ ժամանակին անցնիլը չէինք նկատած: Այն ատեն միայն ուշքի եկանք, երբ մայրը երևցավ մեր բազմոցներուն մեջ ու հրավիրեց ինծի ճաշի: Ուղեցի շնորհակալութեամբ հրաժարիլ, ընդգծելով, որ տունը հիմա անշուշտ ինծի կսպասեն: Տիկինը ծիծաղելով հայտնեց, որ այդ կողմն կրնամ հանդիստ ըլլալ. արդեն ինքը լուր է տված մեր տունը, թէ ճաշի չեմ երթալու:

Ճաշը անցավ շատ զվարթ. բոլորս ալ զարմանալի կերպով հրաշալի տրամադրութեան մեջ էինք: Եղբայրը ճաշին ետքը ինծի իր աշխատանքը առաջնորդեց, ուր եղած էի միայն անգամ մը հարևանցի:

— Իրավ է, թեև ցույց տալու հոս ավարտած բան մը չունիմ և իմ լավ կտորներս կ'հուսամ օր մը Թիֆլիս կ'տեսնեք, — ըսավ պարոն նկարիչը իրրի առաջարան. — բայց և այնպէս մարդս միշտ հաճույք կ'զգա իր աշխատութիւնը ուրիշի մը ցույց տալով:

Եվ պարոնը բնավ այդ հաճույքը չի զլացավ իրեն՝ ի հաշիվ իմ ձանձրութիւնս: Ամբողջ ժամ մը ինծի մեկ կիսատ ու ներկերու մեջ թաթխված կտավին առջևն մշուսին առջևը կ'բաշէր. անգար խոսելով, մեկնելով ու բացատրելով նկարներուն նյութը, իր նկարելու եղանակը և զույններու նրբութիւններուն դերը. փաստեր ու օրինակներ կ'բերեր մեծ նկարիչներու խոսքն ու կ'յանքեն:

Ես սկիզբը մեծ հետաքրքրութեամբ կ'հետեւի իր խոսքին, բայց հետզհետե հոգնեցա. և իսկապէս ուրախ եղա, երբ նորին դարձանք ընդհանուր սենյակը:

Մարդ առաջակեց աղջկան, որ աղվոր հատր մը նվագե
դաշնակի վրա:

— Ա՛, իմ նվագիկս.— առարկեց աղջիկը կես-հեզնոտ դեմ-
քի արտահայտութիւնով մը, բայց նստեցավ արժողին ու դարձավ
ինծի և ըսավ ժպտուն:

— Այո՛, նվագել ալ գիտեմ, ճիշտ հայերեն կարդացածիս
շարի:

Եսած լի, որ կնվագե, բայց որեւ ընավ նեղկա եղած շէի իր
նվագին, և դաշնակն ալ ընդհանրապէս ինծի համար հաղթել ծա-
նոթ աշխարհ մէջն էր, և հետաքրքրի էի, թե փնջ ապալտորութիւն
պիտի ընե վրաս իր նվագը:

Յրիտըրը արագ դուրս քաշեց ձայնատետրերու կույտեն տետ-
րակ մը և սկսավ արագ թղթատել. հաղթել չլրացա սխաղալ տետրա-
կի ներսին վրա մէտքեւտնի անունը:

Ու նվագը սկսավ: Կրթուեի չիւր տերսը անկուն առ բարակ մատ-
ները, որոնք զբաշնակի ամառներուն վրային կվազեին, կգիտեի իր
մարտն Կարած մեղեքը, որոնք կվազի ամեն ցնցումին աւսերուն
վրա կողողալին. կգիտեի իր պինդ կծկած շրթունքները, որոնք
եղանակի գարկերուն հետ մեղմեց ալելի պինդ կծկելէին. կգի-
տեի ձայնատետրին հատած իր վառ աչքերը, բայց և մշնտեի իր
նվագածին:

Ու շփտեմ երածշտութիւնն էր, որ աղջկան կեդարանքն
առ կուրթունը աշնտեա հրապուրիչ ու կթերային կդարձներ իմ աշ-
քերուս, թե՛ աղջիկն էր, որ իր ներկայութեամբ ու իր շունչով
աշնտան զոր ու հուզիչ կդարձներ տրածշտութեան իմ սկանչնե-
րուս:

Գիտեմ միայն, որ հոգիս ալեկոծված էր:

Քիչ մը վեղըր կունշատվի. ու խոհուն դեմքով փոխանակ
տուն երթալու՝ իշա շխտակ ձորը ու կոթնեցա մամտա խոշոր
ժայրի մը, որուն վրա Թուս ու մուռ ուտենի մը սովոր կնետեր:

Կես-կեցած, միես-նստած սկանչ կդնեի գետի կեխազար աղ-
մուկին ու կրթուեի անոր անկերը զալարումներն ու տոանքը ժայ-
րերու գրկին: Ժամանակը կթոշեր՝ գիտեի. բայց շէի ուզեր տեղեա
կրկրամ. մեղիութիւն մը տրեւած իր հոգիս: Կցանկալի այդպէս
մեկամ անշարժ այդ արմուկին մեջ անվերջ խոհուն:

Բայց ի՛նչ կխորհեի. ոչինչ. կամ գրկիմ ողնը: Կրազի պէս

բան մըն էր. դաշնակ մը կար աչքերուս դեմ, որուն վրա վարդու-
հիին նորը ու երկար մատները կվազեին և երածշտութիւն մը
կար իմ հոգիս մեջ:

Հուլիս 14

Իմ արդի բոլոր մտածումներս կեդրոնացած են ամբողջովին
մեր միասին պարապմունքի ժամերուն վրա: Առտուները անբնա-
կան անհամբերութեամբ որոշալ առտնին կսպասեմ. և միշտ
տեսակ մը անհանգիստ ուրախութեամբ կվազեմ Շամիրյաններուն
բնակարանը, որ սովորաբար պատշգամին խկ վրա կհանդպիմ
«աշակերտիս», որ նույն անհամբերութեամբ ինծի կսպասե:

Ան ալ բոլորովին ոգեւորված է հիմա մեր դբադումներով:
Գրքի ներկայացուցած հայ կյանքը, հայ տիպարները բուն հայ
հոգին վրա, հայ լեռներն ու մեր լեռնական այդ մոտիկ անցյալը
վարդուհիին համար հիմնովին նոր աշխարհ մըն է, որ կբացվի
անոր աչքերուն ու հոգիին առջև: Եվ երբ կմտածեմ, որ իմ ներ-
շնչումիս ջերմութեան տակ փթթեցավ այդ թարմ ու նոր զգա-
ցումներուն ծաղիկը՝ կուրծքս բախտավորութեամբ կուտի:

Հաճախ կպատմեմ հիմա մեր կյանքն, գաւառեն, մեր բնու-
թեան գեղեցկութիւններն, մեր ժողովրդի դառնութիւններն:
Կնկարեմ իր դեմ իմ երազներս և այդ հոգին վրա ծիւլիք ապա-
գա քաղաքակրթութիւնը: Կգծեմ մեր բոլորիս պարտքը եղող աշ-
խատանքը՝ քալլ մը ավելի ընելու համար դեպի մեզ երազներու
անպագան:

Աղջիկը կսե ինծի՝ աչքերը աչքերուս, անթարթի Կամ ինքը
կպատմե իր կյանքն, կգծուհի մեր հանրային կաշկանդող պայ-
մաններն, կնկարագրե Քրթոմ անցուցած նախորդ ամառը և իր
մանկական հիշատակներն, իր դպրոցական կյանքն. մանր ու
խոշոր, հետաքրքիր ու երկրորդական անվերջ նյութեր, որոնք սա-
կայն իր հոգին կբանան ինծի և ես անհուն ուշադրութեամբ կուն-
կընդրեմ: Ու հետզհետե մեր զգալափարները կնույնանան. մեր
ձգտումները իրարու կմոտենան, մեր իդեալները, մեր անուրջնե-
րը իրարմ գուն ու ձև փոխ կառնեն:

Եվ մենք առիկա կզգանք փոխադարձաբար. ու ալ ավելի
իրարու կմտերմանանք բնականաբար:

Երեկ մեր աշխատանքը դիտմամբ քիչ մը կարճ կապեցի. և հետքն ալ ազատ ժամանակեն օգտուելով խնդրեցի, որ մեկնելես առաջ կտոր մը նվագե. իբրև թե պատահմամբ եղավ: Բայց անպիտանը իսկույն ըմբռնեց: Հաղիվ քիչ մը նվագած էր, որ հյուրերը եկան ու խանգարվեցավ:

Եվ այսօր երբ կարդացած գլուխը վերջացուց, ինքը գոցեց գիրքը, գոցեց և աչքերը կիսովին և ըսավ նենգամիտ.

— Այսօր կարծես թե ավելի երաժշտական է տրամադրությունս, արդյոք չէի՞ք ցանկար, որ բան մը նվագեմ ձեզի:

Եվ առանց պատասխանիս սպասելու ցատկեց ոտքի, քաշեց ձեռքես, խնդաց լի կուրծքով, մազերը ճակտեն ետ նետեց ու սլացավ դեպի սանդուղները: Ծա ալ բնականաբար ետևեն:

Մինակ էինք՝ ես ու ինքը: Ու դաշնակը կթնդար: Տարբեր ոգևորությամբ մը կնվագեր. լանջը կգողողար, մազերը կցատկոտեին, այտերը վարդ էին կտրեր, թարթիչները արագ կթարթեր, և իր փղոսկրն դաստակները կվագեին դաշնամուրի մատներուն վրա:

Այսօր արդեն երաժշտությունը չէր, որ կզգայի. այսօր ինքն էր իր ամբողջ էությունը իմ երաժշտությունս:

Երբ նվագը դադարեցավ՝ Վարդուհին բուռն շարժումով մը ցատկեց ու եկավ ինձի.

— Գո՞հ եք:

Առանց պատասխանի բռնեցի իր ձեռքը, սեղմեցի ու ալ ձգել չէի ուզեր: Ան ալ իմս կսեղմեր:

Մինչև սանդուղներուն գլուխը եկավ ինձի ճամփու դնելու: Եվ նորեն առանց խոսելու սեղմեցիք անգամ մըն ալ իրարու ձեռք ու բամբակեցանք:

Արտասովոր դանդաղ քայլերով ուղղվեցա տուն. նույն ժանր շարժումներով բարձրացա սենյակս ու նստեցա գրասեղանիս առջևը աչքերս պարտեզի ծառերուն հատած:

Որչափ տեղեց այդ անշարժությունս՝ չդիտեմ. բայց ցնցվեցա, երբ լսեցի, որ շրթունքներս կըսեին ցած ու խիստ հստակ խոսվածքով մը.

«Կսիրե՛մ. կսիրե՛մ»:

Ու սկսած մտածել ու սկսած հիշել բոլոր անցած-դարձածը այս քանի մը շաբաթներու ընթացքում իմ ու այդ աղջկան միջև. և ըմբռնեցի, որ ես սիրած էի այդ աղջիկը առաջին տեսած օրես:

Երեկվան եզրակացությունես Լուրբ և հակառակ իմ հասկացողությանս, դարմանալի կերպով դժկամություն մը կղգայի մեջրս այսօր Վարդուհին երթալու: Ու կուշացնեի ու շփտեի՝ ինչ ընեմ:

Ուրախությունս անչափ եղավ, երբ մեր կինը ներս մտնելով հույանեց, թե երիտասարդ մը ինձի կհարցնե և երբ դուրս վազելով Միքայելի հետ երես-երեսի եկա:

— Միքայել՛:

— Երվանդ:

Եվ խոշոր ընկերական համբույր մը:

— Վե՛րջապես: «Դեկիջան եկուր, որ քեզի պտտցնեն», կըսեիր. եկա ու դուն շկաս. ա՛ս է խոստումդ:

— Մա՛տս հոտվտայի, որ գալու էիր: Միրաքն ալ նամակ նամակի վրա կղբեր, որ անպատճառ քանի մը շաբաթ իրենց երթամ նոր-Քայագիս:

— Ո՞ր Միրաքը. առաջին լսարանն՞: Ա՞ն ինչպես է, ի՞նչ կընե:

— Ի՞նչ պիտի ընե. առտունները ոտանավոր կթխե, ցերեկները՝ ձկնորսություն, իրիկուններն ալ՝ սիրահարություն:

— Որո՞ւ հետ:

— Երևանեն եկած ընտանիք մըն է. լուսնի նման ճերմակ ու կլոր աղջիկ մը:

— Լուսնի նման աղջիկը ես չեմ սիրեր. սլաղ է:

— Վա՛հ, տնաշե՛ն. թող ըլլա արեգակի նման. տաքցա՛վ: Իսկ դո՞ւն ինչ բանի ես. ի՞նչ կընես:

«Միրաքի ըրածը», անցավ մտքես. բայց այդ մտածումը ժպտի մը մեջ խեղդելով՝ ըսի:

— Ի՞նչ պիտի ընեմ. կկարգամ ու կպտտիմ՝ բայց միշտ

մտաբերը: Ձի մը վարձել ու շրջակայքը պտույտ մը բնել կմտա-
ծեի. գիտես որ ձի նստիլը կսիրեմ, բայց որո՞ւ հետ:

— Եթե ավելորդ ստակ ունիս՝ դուն ինձի տո՞ւր. ես ծախսե-
լու տեղը գիտեմ, իսկ ձի մեր ախոռը երկու հատ կա. մեկը իմինս
է՝ սեփական, մյուսը՝ եղբորս. եղբորս ձին դուն շես կրնար սան-
ծել, ան ես կառնեմ, իմինս կուտամ քեզի: Բայց ո՞ւր երթալ կու-
զեիր:

— Ի՞նչ հարցնելու բան է. սար, ձոր, անտառ, ավերակ,
գյուղ:

— Այդպե՞ս, աղն՛կ. վաղը փոքրիկ ճամփորդություն մը բնել
կուզեիր:

— Վա՞ղը:

— Հոսկե հինգ-վեց ժամ հեռու անտառին մեջ փոքրիկ գյուղ
մը կա. գյուղի տերտերին հետ եղբայրս գործ ունի, Լըթա պիտի
վաղը: Ինձի առաջարկեց՝ իրեն բնակարանալ՝ մերժեցի. բանի մը
անզամ եղած եմ. բայց եթե կուզես՝ երկուքով կմիանանք իրենս
որքան շատ բլանք՝ այնքան լավ. ճամփան քիչ մը աղահոլ է:

— Ամենայն սիրով.— վճռեցի ես իսկույն:

— Կա՞վ. առտուն կանուխ պատրաստ եղիր, քեզի կառնենք
ու կմեկնինք: Գրա՞ծդ ինչ է.— ավելցուց սեղանիս վրայի բաց
տետրակը թերթելով:

— «Նախընթաց իրիկունը» կթարգմանեմ:

— Աստված համբերություն տա քեզի: Ձէ՛, ես չեմ կրնար
այդ տեսակի բաներ. կարողալը ձմեռները նորեն ինչնէ, գրելը
միշտ է անհամ. մանավանդ երբ ուսուցիչներն ալ ետեկդ կիշնան,
թե գրե: Հա՛, ուսուցիչ բո՞ւ միտքս ինկավ. Սհաննեսյանը բնտա-
նիքով նոր-Բայազետ էր:

— Իրա՞վ. ի՞նչ ըստի:

— Ի՞նչ պիտի ըսե. գիրուկ կնիկը հետը առած կպտտի ու
ձմեռը մեկի տալիք դասերը կործնա: Ամառնային շաբադրությու-
նըդ գրե՞ր ես:

— Դեռ վրան ալ չեմ նայած:

— Կեցցե՛ս: Ընկեր ըսածդ ատանկ պիտի ըլլա: Եղբայր,
ինձի այն տեսակ երկար-բարակ բան մըն է տալեր, որ տարի մը
գրելու ըլլամ՝ տակեն ելլել չեմ կրնար. ես ալ մտածեցի՝ բնավ
առիկ չմտնեմ, ի՞նչ կրես տրամաբանությանս:

— Հիանալի՞:

Պահ մը լռեց ու աչքը պատցուց սենյակիս շորս կողմը:

— Սա ի՞նչ անշնորհք բան է, ա՛յ տղա. ո՞ր կողմ դառնաս՝
գիրք ու պատկեր: Այս աղջի՞կը ո՞վ է.— ավելցուց իսկույն հայե-
լիին անցուցած լուսանկարի մը մոտենալով:

— Ձե՞ս ճաննար. մեր դերասանուհիներն մեկը:

— Դերասանուհի՞, «Նախընթաց իրիկուն», ժաղիկ, պատ-
կեր, գրքեր, գրքեր. մարդ երկու օր հոս ապրի՞ թուղամորթ բան
մը կդառնա. դուն ինտո՞ր կգիմանաս: Վաղը... հա՛, վաղը լը-
լարս օր մը քեզի մեր տունը տանիմ, որ մարդավարի սենյակ
տեսնես: Պատեն կախված է եղբորս հրացանը, իմ ատրճառակս,
որ հրացան մը կարծե ե ձիուս սանձը, բայց «սանձ» կըսեմ է՛:
Իմ ունեցած մեկ հատիկ պատկերս պատուհանս է, ուրկե մեր
ամբողջ ձորը ու դիմացի լեռը կերևա: Թեև սեղանին վրա շրի
փարջին ու սանարիս քովիկը երկու գիրք կա ու մեկ-երկու հին
տետրակ, բայց այնպե՛ս միայն շնորհքի համար, քեզմե ես շմը-
նալու համար. թե շես հավտար՝ վրայի փոշին շափե՛:

Ճաշին պահեցի մեզի: Սեղանին վրա քիչ խոսեցավ, բայց
ախորժակով կերավ:

— Ա՛յսպես է.— ըսավ.— իմ սովորությունս:

Ճաշեն ետքը նորեն առանձնացանք ու երկար կխոսեինք.
ավելի ճիշտ՝ ան կխոսեր: Պատմեց Սիրաքի հետ անցուցած բա-
նի մը շաբաթը. թե ինչպես անգամ մը Սեանի վրա նավարկած
ատեն քիչ է մնացել, որ ընկզմին իրենց ծանր ու դժվար շարժվող
կոպիտ նավակով. թե ինչպես սարերուն վրա շրջելու ատեն բյուրդ
հովիվներուն հետ կովի կրոնվին. թե ինչպես ուրիշ անգամ մը
գինվորական ձեռնալով գլխարկին փակցված փայլուն կոճակով
մը՝ խեղճերուն հետ խաղի կելլեն ու կխաբեն:

Իրիկունը տարի ճամփու գրի, բավական երկար պտույտե մը
ետքը: Բաժնվեցավ՝ պատվիրելով նորեն, որ առտուն կանուխ
պատրաստ գտնվիմ:

Ընկերուս երեկը վրաս շատ աղվոր աղոթեց. կարծես լեռնային
հով մը դեմքս պարուրեց. թարմ ու ցնցող լեռներուն հովը:

Նրեկ առտու նոր էի հաղվեր ու արևն ալ նոր էր ծագեր, որ եկան ըստ ժամադրութեան:

Գիմավորեցի: Միքեի եղբայրը կարճահասակ մարդ մըն է, չղուս, խոշոր գլխով, խճուճ մաղերով: կայծկետող աչքեր սուր նայվածքով ու հայու քիթ. երեսուն տարեկան մը կըլլա:

Նրկու եղբայրներն ալ հազած էին տեղական կտորի հագուստ, սարերնուն շուշտ, գլուխնուն ճերմակ ուսական գլխարկ, մեշքերնուն դանակ և ուսերնուն հրացան:

— Պատրա՞սա ես.— հարցուց Միքեն առանց ծանոթացնելու որեկ արարողութեան և շափեց ինծի հայացքով իր տված հարցը անձամբ ստուգելու համար:

— Նախ հանն՝ վրայեղ ժամացույցդ,— հրամայեց,— որ քուրդ հովիվներուն ախորժակը չբանաս:

Հնազանդեցա ու ավի ժամացույցս Հոտոբսիին:

— Այդ կախած քակիդ մեջը ի՞նչ կա.— հարցուց կրկին ուսընդանույթ ուղեբաակս մատնանիչ ընելով:

— Մանր-մունր բաներ:

— Վերցրո՞ւ այդ տուրակն ալ իր մանր-մունր բաներով: այդ հիմար տուրակին տեղը ա՛ս, կախե տարճունակս:

— Բայց ես ատկե հատ մը ունիմ.— ըսի հպարտ՝ ետևի զբր-պանեն փոքրիկ շրջահարս ցույց տալով:

— Է՛, ատիկա ոչինչ.— վավերացուց Միքեն.— բայց դուրսն երկուսդ դարդ մը պետք է. ա՛ս հրացանս դուն պահե:

Ատի իր նշանավոր գարզը ու անցուցի ուսս:

Եվ ուղեբաակս ալ անցավ Հոտոբսիի ձեռքը:

— Հանն՛, նայիմ, սա աղջկա կոշիկներդ.— շարունակեց ան կատարչալ անտարբերութեամբ:

— Ինծի բորխ՛կ պիտի ձգես:

— Եղբա՛յք, գոն իմ գործիս մի խառնվիր. քեզի հանն՛ կըսեմ: Չուշտերը տո՛ւր.— գարձավ եղբորը ծիծաղելի հպարտութեամբ մը:

— Նոր-Բայազիտեն նոր եմ բերիք ու դեռ չեմ հագեր. ինչեկ, կնվիրեմ քեզի. ազվո՞ւք է.— ավելցուց՝ քիթիս-բերնիս դեմ բըռ-

նելով եղբորը ձիուն վրայն վերցուցած գուլդ մը Չարարաղի շուշտ քիթերը վեր դարձած:

Տղայական ուրախութեամբ խլեցի, Միքեի օգնութեամբ անցուցի ոտքս ու կապիճները ամբացուցիք:

— Ա՛յ հիմա քիչ մը կարդի եկար. գլխարկդ գեշ չէ: Հեծի՛ր.— հրամայեց իր ձին մոտ քաշելով:

Ինքն ալ նետվեցավ իրենց հետը բերած երրորդ ձիուն կռնակը: Նրկու եղբայրը իրենց ձիերուն վրայն քննական աչքով մը նայեցան վրաս. ես խորիստ դիրք մը բռնեցի, այսինքն թե՛ ի՞նչ կկարծեք դուք ինծի:

Ու ձիերը խթանեցինք:

Ձով ու գեղեցիկ ատավոտ մըն էր: Ձիերը կըշէինք, որ տարը չկոխած անտառ մանենք: Այս ընթացքով խոսիլ չէինք կրնար:

Ես դեռ իմ ձիուս բնավորութիւնը փորձելու վրա էի, որ հանկարծ մեր ճամփուն վրա երկու կին տեսա և խոսույն սիրտս սեղմվեցավ: Վարդուհին էր ու իրենց սպասուհին. անշուշտ վարը գետի մեջ լողանալու էին գացած, ինչպես երբեմն կընեին, ու հիմա կվերադառնային:

Կմտենային մեզի իրարու հետ խոսքի բռնված, առանց մեր վրա մասնավոր ուշադրութիւն մը դարձնելու:

Մագերը խոնավ, որոնք գլխու ճերմակ կապին տակեն կերենային ուսերուն թափված. այսերուն թարմ դժգունութիւն մը. ինքը պարզ ու սպիտակ շրջագետի մը մեջ:

— Բարե ձեզի, օրիորդ Շամիրյան.— ըսի ես ժպտուն, երբ գրեթե հավասարած էինք իրարու:

— Վա՛յ, պարոնն է.— բացականչեց սպասուհին մեծ զարմանքով:

Վարդուհին կանգ առավ, նայեցավ ինծի:

— Ո՞ւր այդպես և ի՞նչ այլակերպութիւն.— հարցուց, իբրև պատասխան բարեկա:

— Փոքրիկ պտուղտ մը դեպի տնտառին խորքը:

Ձիս կեցուցած էի. ընկերներս կամաց-կամաց կերթային, տեսակ մը ինծի սպասելով:

— Այդպես հանկա՛րժ. և առանց ինծի բան մը բսելո՞ւ. շնորհակալ եմ, երեկ ալ այնքան սպասեցի. շատ ուշադիր եք գեպի ինծի:

— Ներող եղևք, խնդրե՛մ: Ընկերս հանկարծ եկավ. հարմարութիւն չեղավ ձեզի իմաց սալու:

— Հարմարութիւն չեղավ երկու բառ գրելո՞ւ: Ինչէ՛. երթաք բարով. բարի զվարճութիւն.— ավելցուց իսկույն ետ քաշվելով ձիուս քովեն, որ կողփեեր:

Անգամ մըն ալ գլխով բարեկեցի ու թոթվեցի ձիուս սանձը: Բայց կզգայի, որ աչքերս չեմ կրնար գտաել հանդիմանութեամբ լի իր սուր նայվածքեն: Եվ կարծես բռնի փրցուցի իմ նայվածքս իր նայվածքեն:

Ընկերներուս երբ հասա՝ Միքեն շիտակ դարձավ ինձի.

— Այդ աղջիկը ո՞րիկն էս ճանկեր:

— Դրացի է.— պատասխանեցի հնարավոր անտարբեր շեշտով մը:

— Բախտի բան է, ի՞նչ ընենք. այդ տեսակ դրացիներու մենք չենք պատահիր:

Հասավ ու նայեցավ ետ և անմիջապէս կցեց.

— Դեռ ետևեղ կնայի, տղա՛:

Ես ալ ետ նայեցա ու գլխարկով նորեն բարեկեցի. վարդուհին թեթև մը շարժեց ձեռքի ճերմակ սրբիչը:

— Աստիք ապուրր եփեր են.— դարձավ Միքեն իր եղբորը:— Ինձի՛ նայե. վերագործին ինձի այդ աղջկան պիտի ծանոթացնես.— շարունակեց ան ձին ձիուս մտանցնելով:

— Ի՞նչ պիտի ընես, որ ծանոթացնես.— հարցուցի ես ժրպտուն, երբ հոգիս խորքեն ծածուկ բախտավորութեամբ մը կթրթրաւոր:

— Աղվոր աղջկան մը հետ ի՞նչ կրնես. դուն ի՞նչ կրնես: Թե՛ կնախանձիս: Զէ՛, եղբա՛յր, շախտանձիս. ես ընկերոջս ձեռքեն բան չեմ խլելու: Բսենք՝ չեմ ալ կրնար. քու խորունկ, անուշ աչքերուդ և քու ջննտլմեն կաղմիդ ու շարժումներուդ հետ մրցիլը քիչ մը դժվար խնդիր է:

— Իրա՛վ. այդպէս ջննտլմե՛ն, կկարծե՛ս.— խնդացի ես հեղձորեն, բայց կգիտակցեի, որ ընկերոջս կարծիքը շատ հաճելի էր ինձի:

— Զէ՛, ճաշակ ունիս, եղբա՛յր. տաք աղջիկ է. Միքաթի լուսնկային լի նմանիր.— վրա բերավ մեր նախորդ օրվան խոսակցութիւնը ակնարկելով:

Եվ հաղիվ նախադասութիւնը սվարտած, շտկվեցավ ձիուն վրա և իր բարձր, լեռնցիի ձայնով հնչեցուց հայտնի երգին վերջին կտորը.

«Բայց իմ սիրածը, սրտիս ընտրածը հրեշտակի նման»:

Երգի վերջին հետ լուսնուն տիրեց:

Ընկերոջս գալը և մեր այս հանկարծական արշավանքին նորութիւնը պահ մը սովորի մեջ էր առեր վարդուհին զեմքը. մեր այս հանդիպումը սթափեցուց ինձի: Եվ ալ շարունակ աչքերուս զեմն էր իր ճեփ-ճերմակ կերպարանքը, իր լուգանքեն զըծ-գունած այտերը և իր հանդիմանող սուր նայվածքը: Շարունակ աչքերուս զեմն էր ալ անկե ետքը ամբողջ օրը, ինչ ալ որ խոսեիք, ինչ ալ որ պատահեր, ուր ալ որ նայեի: Մեր գետակի խենթ ջուրերեն նոր դուրս եկած ու իր խոնավ մաղերով այդ հմայիչ ճեփ-ճերմակ ոգին էր աչքերուս զեմը:

Արդեն խճուղին ձգած էինք և քիչ մը վերջը կողմնակի արահետով անտառ մտանք: Արահետը հետզհետե նեղնալով բարակ կածանի մը վերածվեցավ, որ ծառերու բուններուն մեջեն զեղին նեղ ժապավենի մը պէս կօծապտուտկեր:

Մտներուն բունները հազարավոր սյուներու պէս գետնեն վեր կալանային՝ բռնելու համար ծաղկանկար կերպասի մը նման մեր գլխուն վրա փռվող կանանչութիւնը, որ արևուն ճառագայթները դուրսեն կասեղնագործեին:

Շուրջս զով էր, հոտավետ ու խորհրդավոր: Աննշմարելի հովիկ մը ծառերուն ամենաբարձր սատերուն հետ կխաղար, տերևներուն նրբին զող մը կուտար ու թռչունները ավելի կզրգուեր, որքեք կսիրերգեին ու կթևածին իրենց փոքրիկներու օրբաններուն շուրջը:

Չիկրը շարքով իրարու ետև կթալեին թափված տերևներու խշրտուն գորգին վրայեն: Առջևն Միքեի եղբայրը՝ հրացանը պատրաստ. արջերե կզուշանար. ետևս Միքեն կուզար նմանապէս զենքը ձեռքը. ես մեջեն կերթայի իբրև պաշտպանյալ, թեև ես ալ հրացանս դրեք էի ծունկերուս:

Բավական ատեն բոլորովին լուռ էինք. անգամ մը ետիս դարձա. Միքեն զլուխը կախ երազոտ նայվածքը գամեր էր իմ ձիուս մեջքին:

— Գիտե՞ս ինչ կմտածեմ.— Խոսեցաւ հանկարծ:— Կերևակայեի, իբրև թե դու Սյունյաց իշխանին զավակն ես:

— Ի՞նչ:

— Համբերե՛: Ասկե ալ ճիշտ հազար տարի առաջ: Եվ այս հողերը, որ կ'ոխենք, այս անտառը ամբողջ Գուգարաց Բղեշխինն է, ուր զարկած են իր իշխանական փառավոր վրանները և ուր կանցրն են իր ամառվան շերտ օրերը հովասուն ձորին մեջ:

— Է՛, Լուսր՛: Դուն ալ վախնամ. Գուգարաց Բղեշխն ևս կամ անոր աղան:

— Ներեցե՛ք, ազնվափա՛յլ Սեպուհ, ևս ժողովրդի զավակ եմ և իմ ծագումիս շեմ դավաճաներու նս ձեր խորհրդակիսնն եմ ու ձեր հոր գործավարը: Զեր հայրը իմ խնամքներուս է հանձնած ձեր անձը. ատոր համար է, որ աչքս հեռացնել չեմ կրնար ձեր գլխու այդ ոսկեծոպ փաթույթեն, ձեր այդ զինվորական ոսկիերիզ վարապանակեն և Սյունյաց մեծ նախարարության զինադրոշմը կրող ձեր զենքերեն:

— Պրավո՛, հիանալի՛ է.— սլոսայի ևս դարմացած:

— Է՛, կյանքը ատ կըլլար.— բացականչեց թամբին վրա շտկվելով:— Ենթադրենք, որ քեզի հետ կերթալիք Բղեշխին մոտ գաշինքի մը, նիզակահեցության մը, որեւէ շատ կարևոր քաղաքական ծրագրով մը: Գիտե՞ս ինչ ըսել է, երբ մարդ տերն է իր հոգին, երբ կաշառպանն իր զենքով, կապրի ու կ'իյնի իր երկրին համար ու կաշխատի իր տերության համար: Պետք է ապրած ըլլալիք հազար տարի մը առաջ:

— Այո՛.— ըսի:— Մեծ առավելություն է և հոգեկան մեծ բարձրացում և խոր վայելք անշո՛ւշտ, երբ մարդ տերն է իր երկրին, իր ժողովուրդին, իր դոշության ու բախտին, ուրիկ դուրկ ենք մենք:

Ու երկուքս ալ լռեցինք, կսծանը սկսավ վերելք դառնալ և ձիերուն քալվածքը դժխարացավ:

Միտքս պահ մը հետևեցավ ընկերոջս ներշնչած մտքերուն ու պատկերներուն, բայց շուտով Վարդուհիին զեմքը նորեն բռնեց հոգիս: Վայրկյան մը միտքս ինկած էր այդ երկու նյութերուն մեջ տարուբեր և հանկարծ երկուքը ձուլեց իրարու:

Սկսա ամբողջ վեպ մը հշուտել մտքիս մեջ. կխոսեի, կնկարագրեի զանգիս տակ բուրովին ինքզինքս մտցած: Կշարունա-

կեի Միքեի ծայր տված պատմությունը: Իբրև թե իմ պահապան ու խորհրդական ընկերս էր, որ կըսեր ինձի, այսինքն Սյունյաց Սեպուհին:

«Այո՛, աչքս վրադ է, ազնի՛վ Սեպուհ: Եվ փառք Աստուծու, ահա՛ երկու շաբաթ է կճամբորդենք խորունկ ձորերեն, սովի-բախտ անտառներեն, անցանք գետեր ու լեռներ և ձեր ազնվափայլությունը գտրնան առավտի մը պես զվարթ է, լեռնային օդերուն պես առողջ և մեր հեծած արաբական նժույգներուն պես կայտառ: Միայն թախծության այն թեթև ամպը, որ քու զեմքի զվարթության վրա աղոտ շուք մը կնետե, գիտե՛մ, անհամբերությունդ է: Եվ կատարելապես իրավունք ունի. Գուգարաց օրիորդին նման աղջիկ ես տեսած չեմ կյանքիս մեջ. անմահն է քու օրիորդ Վարդուհին. ի՞նչ բարդիի հասակ, ի՞նչ Աստղկան աչքեր, ի՞նչ ծիրկաթի ճակատ. հապա իր ուսերուն թափված կտրճ մագեր, որուն վրա առավտյան ցողը մարգրիտ կշարե, երբ նա միշտներուն հետ արևուն ծագումեն առաջ կելլե պտույտի քու նշանածը»:

Հանկարծ ահագին զամբռներու կատաղի խուժք մը սոսկալի հաշոցով անբշտնքս ընդհատեց:

— Իջե՛ք ձիերեն ու ետիս անցե՛ք.— հրամայեց Միքեի եղբայրը՝ իր ձիուն վրայեն ծառի մը տակ ցատկելով:

Հետևեցանք իր օրինակին:

Ծտենիս ծառեր էին, երկու կողքերնիս ձիերուն սմբակները. և ու Միքեն ծոռի մը կոթնած. առջևնիս Միքեի Լոբայրն էր, որ հրացանը անդադար կես շրջանածն պատցնելով շուները պատշած հեռավորության վրա կենալու կհարկադրեր:

Բարեբախտաբար պաշարումը երկար չտևեց: Երկուքս հովիվը. երկարահասակ, լայնաթիկունք հուժկու մարդ մը, գլուխը ահագին ոչխարի մորթն փափախ մը դրած. լայն դաշույնով մը և կեռ կոթով ատրճանակով մը զինված. ձեռքն ալ հաստ ճուկան մը:

Քշեց շները և առաջնորդեց մեզի քիչ մը հեռուն հոտին քովը: Ծառերը իրարմե հեռանալով փոքր հրապարակ մը բացեք էին, ուր հօտը խոնված իրար գլխու կործար:

Հովիվը հրավիրեց մեզի իր հաստաբուն ծառին տակը, որ կուժ մը շուր, քանի մը կտոր հաց և մեկ-երկու լաթի կտոր կար:

Նստեցանք, հովիվն ալ. ու իր ստերուն քովն ալ իր՝ շները: Միքեի եղբայրը քիչ մը խոսեցավ հետը, մինչև որ հոգնութուննիս առինք. հովիվը կաթ կթեց ու հրամցուց: Երբ ելլելու կպատրաստվեինք, շները նորեն իրար անցան: Տերը նորեն զսպեց, շնորհակալութուն հայտնեցինք, հեծանք ու արագ հեռացանք:

— Պարոն՝ Երվանդ, նկատեցի՞ր, որ հովիվին աչքը ձեռքիդ հրացանին վրա մնաց.— ըսավ Միքեի եղբայրը.— շունշանորդին, վախցա որ ուզի:

— Եթե ուզե՞ր:

— Շներ-շնորհք կովի պիտի բռնվեինք:

— Հսկ է՝ հիկ մոտը ընկեր մը ունենար՝ երեք թաս կաթի փոխարեն հրացանը վրա պիտի տայինք:

— Քիչ մը դժվար.— առարկեց հպարտութամբ:

Ճամփան սկսավ էջք դառնալ և կես ժամ շանցած գյուղն էինք:

Տերտերը մեզի մեծ պատիվով ընդունեց:

Միքեի հետ գացինք գյուղն ու շուրջը դիտելու, մինչև որ եղբայրը իր դորձերը կարգադրեց և անմիջապես ետ ճամփա ինկանք քիչ մը ավելի երկար, բայց ասպահով ճանապարհով:

Շատ ուշ հասանք Գեղիջան, գիշերով ու բերին ինծի մինչև տուն: Իշա ձիեն սրունքներս թամբեն ցաված, հոգնած ու շիտակ անկողին:

Հուլիս 28

Մինչև նախաճաշիկի գրի առի նախորդ էջերը: Նախաճաշիկեն անմիջապես ետքը հուզումս զսպել ջանալով և տեսակ մը անորոշ ու տարօրինակ վախով սկսա բարձրանալ Շամիրյաններու սանդուղին:

Երբ ինծի նշմարեցին՝ տիկինն ու պարոն նկարիչը կես-լուրջ, կես-կատակ բացականչություններ արձակեցին: Միայն Վարդուհին էր լուռ՝ հեզնության նմանող ժպիտ մը շրթունքին:

— Այսպես ուրմն. առանց մեզի ոչինչ ըսելու՝ կերթաք փառավոր ձիարշավի.— զանգատելու ձև մը առավ պարոն նկարիչը:

— Այո՛, պզտիկ պատույտ մը ձիով.— համեստորեն փոքրացնել փորձեցի եղելութունը:

Հարցեր տվին և ես ստիպված եղա ամփոփ պատմելու տեսածս ու կրած տպավորություններս:

Երբ զբաղվելու համար օրիորդին հետ իջանք պարտեզ, տեղավորվեցանք մեր բաղեղներուն ետևը ու առանձին մնացինք՝ նորեն հուզում մը պատեց ինձի. հուզում մը, որ կարծես կառայանար հուզված ըլլալս հայտնի ընկու վախեն:

— Իսկ դուք ինչպե՞ս անցուցիք այս երկու օրը.— հարցուցի բնական հետաքրքրությամբ:

— Հիանալի՛.— պատասխանեց շատ անորոշ շեշտով մը:

— Ի՞նչ ըրիք, օրինակ:

— Օրինակ, նախորդ օրը մինչև կեսօր սպասեցի ձեզի. կեսօրեն ետքն ալ հյուրեր ունեինք, որոնց բնավ չէի սպասեր: Իսկ երեկ ալ աղվոր մը ձանձրացա միս-միսակ: Գո՛հ եք.— հարցուց հեզնու ժպիտով մը:

— Ո՛չ.— ըսի ես կտրուկ ու սրտանց:— Դուք իրավունք չունիք, ձանձրանալու. պետք է բանով մը զբաղվեիք:

— Ինչո՞վ կուզեք, որ զբաղվի. ձեզի պես ես ընկերներ չունիմ, որ ինձի տանին պտույտի:

— Ձեզի ինչպե՞ս հասկնամ: Կարծես կմեղադրեք ինձի ընկերոջս հետ երթալուս համար:

— Ո՛չ.— պատասխանեց շեշտելով և ավելցուց բնայնուս ու կիսահանդիմանական խոսվածքով մը.— բայց իրողութուն է, որ ես հիմա մեր ընթերցումներեն զուրս՝ ուրիշ ոչ-մեկ բանով լրջորեն չեմ հետաքրքրվիր. ամբողջովին բռներ եք հոգիս ձեր աշխատանքով:

Շատ ազեկ կհասկնայի ինչ որ կրեսք և բախավորութենեն կթրթոար հոգիս: Բայց բոլոր ուժովս սանձեր էի շրթունքներս, որոնք կատաղի երիվարներու պես սանձերը փրցնել ու խոյանալ կտենչային ռաբի տակ տալով ամեն սահման, ամեն գծում, ամեն արգելք, մինչև ես կշանայի, որ կառքս զուրս չի գար սովորական պոզոտայեն ու շարժվեր սովորական շափով ու ձևով:

— Աղե՛կ. կրնայիք կարգալ մեր վեպեն, օրինակ, հաջորդ պուխը:

— Ո՛չ.— պատասխանեց նորեն շատ շեշտոված և գլխոս՝ կրտսրով ժխտումով մը։

— Ինչո՞ւ.— դարձացա ես.— և այդպես խի՞ստ։

Իր պատասխանը շատ հստակ էր նորեն, թեև ան ալ կսանձեր իր երիվարները, որ սովորականի պողոտային դուրս չի գան.

— Հայերենը կ' խոսիլը, կ' ընթերցումը շատ դյուրին է, սիրելի ու գրավիչ, երբ դուք մոտս եք ու թեևս բռնած կառաջնորդեք։ Առանց ձեզի, երբ ձեր խոսքն ու ձեր հոգին չեն դար ինձի օգնելու, շատ դժվար կ'դառնա այդ աշխատանքը և անհամ։ Մի՞թե չեք ըմբռներ։

— Կըմբռնեմ.— ըսի ես շրմբռնել ձեզնեկով.— և քանի որ կըմբռնեմ՝ անցնինք անմիջապես աշխատանքի։

Եվ, այո՛, մեր շրթունքները, իրար դեմ խոյացող երկու զույգ երիվարներու նման, ամուր սանձված էին ու կըլայեին թույլատրված պողոտայով ու թույլատրված քալվածքով։

Ան կկարդար, ես կուղղեի, կլրացնեի. կամ կվերլուծեինք, կմեկնեինք. և խո՛սք և կատակ. միայն չէինք համարձակիր շիտակ ու խորունկ իրարու աչքին մեջը նայելու։

Կզգայինք, որ շրթունքներու նման դյուրին չէ աչքերը սանձելը։ Անպիտան աչքերը շատ մերկ ու բաց կխոսին և բնավ ենթարկվիլ չեն ուզեր պայմանագրություններու ու քողարկումներու։

Հուլիս 25

Երկու օր է՝ ճաշերեն ետքը կուգա Միքայելը, որ արդեն ծանոթացուցեր եմ Շամիրյաններուն և միասին պտույտի կելլենք։

Միքեն ու պարոն նկարիչը իրար գտան. մեկը անտաշ ու շիտակ ժողովրդի տղա մը, մյուսը խիստ նուրբ ճաշակի տեր ըլլալ սուղոզ գեղարվեստի մարդ մը։

Միքեն առանց երկար ձեականություններու սկսավ արդեն պարոն նկարչի նրբամտություններուն հակառակիլ, որուն նկարիչս ներողամիտ արհամարհանքով մը կպատասխանե ընդհանրապես։

Այսօր խոսքին թելը սիրո վրա անցավ ու սիրո տեղականություն։

— Սիրելի՛ բարեկամս.— կըսեր նկարիչը գործը զիտցողի մը հաստատ շեշտովը։— Սերը մարդու համար այնքան անհրաժեշտ պետք մըն է, որքան հաց ուտելը։ Եվ որքան որ անհեթեթ է շարունակ միևնույն կերակուրը ուտելը, նույնքան ալ անհեթեթ է սիրո տեղականությունը պահանջելը։ Ընդհակառակը, որքան շատ ուտելիք փոխես՝ այնքան օգտակար է և անորժաբեր։

— Կչափազանցեք.— կպնդեր Միքեն։— Եթե շատ կուզեք սիրելը ուտելիքի հետ համեմատել, գոնե պտուղի հետ համեմատեցե՛ք. նախ որ սերը միայն պտուղի շափ անհրաժեշտություն է. երկրորդ ալ գոնե տարվան եղանակներուն հետ կփոխվի և ո՛չ ամեն օր։

Բոլորս սկսանք խնդալ։

— Իսկ ձեր կարծիքը ի՞նչ է.— դարձավ օրիորդը ինձի։

— Իմ կարծիքս դժբախտաբար հառաջադիմական չէ։ Ինձի համար սերը միակ ու ալ չկրկնվող զգացում մըն է, այսինքն խակական, լուրջ սերը, որովհետև մարդու ամբողջ էությունը կզբրկե ու ամբողջ կենսունակությունը կգրավի. եվ՛ երբ տարիները կըսահին ու կսթափին՝ կտեսնես, որ սիրածդ ալ, դուն ալ թոռմած եք արդեն. ծաղկի մը պես, որ տված է իր պտուղը և շորնալի զատ ուրիշ դեր չունի։

— Այն ատեն ո՞ւր կմնա մարդու նրբությունն ու բարձրությունը. և ի՞նչ տարբերություն կունենա բույսերին.— նկատեց պարոն նկարիչը հեզնոտ։

— Եվ ինչո՞ւ կկարծեք, որ անպատճառ տարբերություն մը պետք է ունենաք բույսերին այդ հարցին մեջ.— վրա բերի ես։

— Սիրելիս, երկու տարի ետքը ձեզի ալ կտեսնեմ. դեռ շատ եք խակ.— պատասխանեց պարոն նկարիչը մարգարեական ու վերերեն եկող շեշտով մը, որ վրաս շատ գեշ ազդեց։

— Զրի մարդարեություն մըն է ձեր ըրածը.— ըսի ես գրեթե զայրացած։

Քիչ մը ետքը, որ Շամիրյաններու տան մոտեցանք՝ նկարիչը բարձրացավ խելույն վեր ըսա իր սովորության։

Սաղուղներուն առջև, երբ հրաժեշտ կանոնեինք օրիորդեն ես ու Միքեն,

— Բայց դուք ձեր կարծիքը չհայտնեցիք.— ըսի իրեն։

— Կարծեմ հայտնի է ձեզի, որ ես ու եղբայրս գրեթե ո՛չ

մեկ հարցի մեջ համակարծիք չենք իրար.— պատասխանեց օրիորդը շեղակի:

Սեղմեց մեր ձեռքերը ու սանդուղներեն բարձրացավ վեր:

— Ինձի նայե, աղջիկդ հիանալի է. բարով վայելես.— ըսավ Միքեն իր սովորական պարզությամբ, երբ առանձին մնացինք:

— Տարիակ-տափակ մի խոսիր.— կատակի տվի ես:

— Չեմ ուզեր, գրպանս դի՛ր.— եղավ պատասխանը:

Հուլիս 30

Քեկ մեր պարաօմունքին ժամերը իրենց սովորական ընթացքով կասհին ըստ երևույթին, թեև մեր հարաբերությունը իր սովորական հոսանքով կշարունակվի կարծես, սակայն իրապես փոխված է շատ բան:

Երկուքս ալ կզգանք, որ կձգտինք իրարու, երկուքս ալ դիտենք փոխադարձաբար, որ չերժ կապված ենք իրարու Քայց միայն գիտենք. ո՛չ իսկ բառ մը մեր գիտցածը արտահայտելու համար:

Աղջիկը երեխ կսպասե, որ ես ծայրը բանամ: Իսկ ես՝ առաջ կկարծեի, թե հպարտությունն է լեզուս կապողը. կամաց-կամաց կըմբռնեմ, որ միայն ատով իմ բռնած գիրքս չի բացատրվիր: Գուցե խորքին մեջ իր զգացումներուն վրա դեռ բացարձակ վրտա՜ շեմ՜ կամ կզգուշանամ գուցե ծիծաղելի քայլ մը առնելու. կարելի է պարզապես առաջին խոստովանության զժվարությունն է ասիկա:

Այս բուրբեն գուրս լուսթյանս մեջ կարծես տարօրինակ վախ մըն ալ կա. անորոշ և տարտամ վախ մը թանկագին բանն մը զրկվելու, անփոխարինելի բան մը կորսնցնելու Քյուրեզե նուրբ ու թանկարժեք գեղարվեստական անոթի մը դպչելու երկյուղը, որ մի՛գուցե կտարվի:

Եվ վերջապես, իրավ է, այս ապրումներուն մեջ դեռ շատ եմ երեխա: Այսօրվան դեպքը որքան ծիծաղելի, այնքան ալ բնորոշ է:

Իրիկվան դեմ մեր երկու ընտանիքները բուրբ միասին իջած էինք գետի ափը բանջարանոցները:

Չբաշալի իրիկուն մը: Քա՛ց, սրտի լաչնացում տվող երկինք մը. ժպտո՛ւն, ամենուս դեմքին ժպիտ նվիրող վերջալույս մը վարդե ամպերու ցիր-ցան դեզերուն մեջեն:

Ուրախ էինք ամենքս, քայց Վարդուհիի խայտուն բերկրանքին շափ չկար: Ըսենք՝ ամենքս ալ կպոռայինք, կվազեինք, իրարու ձեռքե պատուզ կխլեինք. ձայներնիս ու ծիծաղելիս լեցուցեք էր ձորը:

Մու՛թ էր արդեն, երբ դեպի տուն ճամփա ինկանք: Ես ու Վարդուհին ևս մնացինք ամենքեն, կարծես թե պատահմամբ եղավ: Հաղիվ քանի մը քայլ ըրեր էինք միասին ձորն ի վեր, երբ Վարդուհին խոր շունչ մը առավ ու կեցավ:

— Ա՛, ինչպե՛ս հոգնեցա:

— Շատ վազեցինք. հանգիստ ելե՛ք.— խորհուրդ տվի ես իմաստուն կերպով:

Լոնց. մեյ մըն ալ հանկարծ նորեն կանգ առավ շիփ-շիտակ դեմս ու աչքերուս խորքը նայելով ըսավ կարուկ.

— Գիտե՞ք, պարոն Երվանդ. դուք կին էակն մը բնավ պիտի չսիրվիք:

— Մի՞թե.— բացականչեցի ևս առշահար այս անակնկալ հայտնությունիցս դեմ.— և ինչո՞ւ այդպես կենթադրեք:

— Մասնավոր ենթադրություն կարիք չկա. որովհետև կենք մը հաճոյանալու ամենեկին փուլթ չունիք: Այսքան ատեն է միասին ենք. պարզ հաճոյախոսություն մը, տարրական հաճոյակատարություն մը չեմ տեսած ձեզմե. անգամ մը թեերնիդ շառաչարկեցիք ինձի, թեև քանի մը անգամ հայտնած եմ դիտմամբ հողնած ըլլալու:

— Ներող եղեք. կընդունիմ անբաղաքավարությունս. հանցանքը միամտությունս է. չեմ հասկցած, որ ձեր «հոգնած եմ» ըսելը, «թեերնիդ տվեք» ըսել է:

— Նախ ես ասիկա հիշեցի օրինակի համար. քայց արդեն ինքնին այդ շահակալինիդ նշան է, թե ինչ աստիճան անփուլթ եք կնոջ հանդեպ:

— Եվ հետևաբար կկարծեք, թե սիրո մեջ երբեք հաշտություն պիտի չունենա՞մ.— ըսի ես տխուր շեշտով մը:

— Եթե չփոխվիք.— ավելցուց ժպտուն:

— Եթե ա՛յդ է պայմանը՝ պետք է որ փոխվի՛ք, նույնիսկ այս վայրկյանես: Օրիորդ, կհաճի՞ք թեև ընդունել.— ըսի իր առջեք խորունկ խոնարհություն մը ընկելով:

— Անշո՛ւշտ, սիրո՛վ.— ըսավ բարձր խնդուքով և մինչև ար-
ճունկը մերկ դաստակը կամաց մը թևս անցուց։

Բարակ շապիկ մը միայն մեր բազուկները իրարմե կզատեր,
խելազարի պես սեղմել կուզեի կրծքիս ինձի հանձնված այդ թևը
ու մեծ ճիգով կզսպեի թևս, որ սկսավ դողալ։

Եվ ան զգաց իհարկե թևիս դողը և իր խոսքն ու ծիծաղը ան-
միջապես կտրեցավ։

Կուռ քանի մը քայլ քրինք, աղջիկը մեզմ ու զգուշութեամբ ետ
բաշեց ձեռքը թևես ու ըսավ.

— Ձեզի նեղել չեմ ուզեր, մնացեք հավատարիմ ձեր բնավո-
րութեան. դուք նման չեք ուրիշներուն։

— Անշուշտ կգերազասեիք, որ նման ըլլայի ուրիշներուն։

— Շատ կսխալիք, եթե այդպես կկարծեք.— եղավ իր կրտ-
ուով պատասխանը, որ ինձի անշափ դուր եկավ։

Քալիերնիս արագացուցինք, հասանք ու միացանք խումբին։

Օգոստոս 6

Մեր ընթերցանութեան ժամերը այլևս դադրած են լուրջ աշխա-
տանք ըլլալէ։ Իսկապես գիրքը չէ հիմա մեզի իրար բերողը, այլ
ներքին բուռն պահանջ մը իրարու հետ ըլլալու, իրարու քով ըլլա-
լու։ Ատիկա իսկ այլևս հերիք չի գար, մեր ձեռքերը ծարավ ունին
իրար դպած ըլլալու, իրար բռնելու բազմատեսակ պատրվակներով
խոսակցութեան ընթացքին։

Նախորդ օրը սեղանին վրայեն վար ձգեց իր հովհարը, կար-
ծեմ պատահմամբ եղավ. ծոցեց, որ վերցնեմ, ինքն ալ ծոցեցավ և
մեր գլուխները եկան իրարու. հարու տվող երկու այծերու կնճա-
նեինք։ Իր մաղերը թափեր էին ճակտիս, քունքերուս ու երեսներուս
վրայ, ուր կզալարեին, ու հարբած էի ես անոնց անուշ բույրին, զը-
լուխս դժվարով բարձրացուցի։

Երեկ իրիկուն ալ մորը հետ երեքով քիչ մը քալելու ելանք ի-
րենց տան առջև։ Կխոսակցեցինք շատ կարգին. խոսքի միջոցին
բան մը նշելու համար հանեցի ծոցիս փոքրիկ տետրակը. խլեց
ձեռքես ու փախավ՝ սպասնալով բոլոր մեջինք կարգալ։ Ինկա ե-
տեսն, քանի՞ անգամ բռնեցի, քանի՞ անգամ աղատվեցավ ու փա-

խավ։ Մայրը կխնդար ու կհանդիմաներ իր աղջիկը, թե ամոթ է,
երեխա չէ այլևս, ահագին աղջիկ է։ Իսկ իմ սիրտս ուրախութենե
կթփրտար, էրբ իր մարմնին ու կրծքին հպումը կզգայի կրծքիս ու
թևերուս վրայ։

Սյուսր ալ երբ իրենց սանգուղներին բարձրացա՞ դեմս վաղեց
խնդալով, թե Քմեր դասարանը ջրհեղեղի տակ է», գիշերը տան
տերը եկած և առատորեն ջրած էր ամբողջ պարտեզը։

— Սկե՛ք պատշգամ, հոն ալ պարտեզի պես է և առանձի՛ն.—
ավելցուց իսկույն խորհրդավոր ժպիտով մը։

Եվ իր սովորական հանկարծ շարժումովը թեթև մը քաշեց թևես,
հանեց պատշգամ, առաջնորդեց դեպի մեծ բաղկաթոռը և ինքն ալ
նետվեցավ դեմս օրրան աթոռին, սկսավ խոսիլ ու ճոճվիլ, իբրև
նախաբան մեր աշխատանքին։

Պատշգամը, շիտակ է, պարտեզի պես էր. երկու խոշոր
կաղնի իրենց ծերացած ճյուղերը կտարածեին անոր վրա. իսկ պա-
տշգամին երեք եղերքները շարված էին մեծ ու փոքր թաղարնե-
րու մեջ ամեն տեսակի ծաղիկներ, որոնցմե գինովցնող հոտ մը կը-
ծալալեր արևի հետզհետե զորացող շոյանքին տակ։

Վարդուհին կարգալ սկսավ, բայց պարզ էր, որ մտքերուն չէր
հետևիր. ես ալ չէի հետևիր։ Բացի մեր սովորական ներքին խան-
գարումեն, օդն ալ շատ ծանր էր այսօր. օգոստոսի բացառիկ տաք
օրերեն մեկը։

— Չէ՛, ալ չեմ կրնար.— ընդհատեց հանկարծ ու գիրքը ձգեց
ծունկերուն։

— Ընդհատեցե՛ք.— ըսի.— կիսոսինք։

Գիրքը իսկույն նետեց քովի աթոռին վրա։ Գլուխը ետ ձգեց,
աչքերը գոցեց և սկսավ ճոճվիլ։ Մազերը երկու կողմեն առաջ սա-
հեցան ու ծփուն շրջանակի մը մեջ առին իր սիրելի դեմքը։ Ես հա-
փըշտակված կդիտեի, երբ հանկարծ աչքերը բացավ ու գամեց իմ
աչքերուս։

Ի՞նչ կար նայվածքիս մեջ՝ շփտեմ, բայց տեսա, որ հանկարծ
սաստիկ կարմրեցավ ու վեր թռավ իր օրորուն աթոռին։ Կեցավ
դեմս ու խենթ-խելոք բաներ մը ըսինք իրարու. գնաց պատշգամին
եզերքը, ծաղիկ մը փրցուց ու սկսավ ջղաձորոն փեթրտել։

— Տեսե՛ք, ի՞նչ անուշ կհոտի.— բացականչեց, եկավ նորեն

ինծի և իր ճարձած մեխակին թիրթիկները ամիսվ սեղմեց դեմքիս Երթունքներս եկան իր մատներուն:

— Հառ մը մեխակ կուզե՞ք.— հարցուց հարթած ժպիտով մը:

— Այո: Քաղվա՛ծ ձեր այս մատներովը:

Փաղարներուն վրա քիչ մը փնտրեց. կրծքերը Փրցուց ու նետ-
վեցավ դեպի ինծի. ձեռքս մեկնեցի, որ առնեմ:

— Ոչ.— ըսավ.— ե՛ս պիտի ձեր կրծքը անցընեմ:

— Խնդրե՛մ:

Մեկ շարժումով մը նստեցավ իմ բազկաթոռիս բազուկին վրա, ժռեցավ վրաս ու ծաղիկը տարնավ օձիքիս օղակին, օղակը կարված էր, սկսավ աշխատիլ կերպ մը ծաղիկը անցընելու. և այդ ճիգերուն մեջ այնքան մոտ եկավ, որ իր կրծքը հարեցավ վզիս ու դեմքիս: Կողաչի իր շնչիլը արագ ու անկանոն էակ իմ շունչիս օդը հան-
կարձ կարծեա պակասեցավ: Եվ որպեսզի հանկարձ իր մեջքը չի գըր-
կեմ՝ երկու ձեռքով ամուր բռնեցի իր երկու ձեռքը ուսերուն մոտիկ ու կամաց մը ելա ոտքի: Եվ ըսի.

— Անշափ, անշափ շնորհակալ եմ ձեր այս սրտագին նվերին համար: Եվ կարծեմ այս սաք ու խեղզոդ օդին տակ այլևս որինչ բնել չենք կրնար. լավ է երթամ տուն:

— Երթա՛ւ կուզե՞ք.— բացականչեց անշափը մեծ զարմանքով:

— Կարծեմ ատ է շիտակը. բայց հետս կտանիմ բախտիս ծաղիկը.— ըսի խնդալով. թեթև մը շոյեցի կրծքիս կարմրավուն մեխակը ու ձեռքս մեկնեցի հրաժեշտի:

Վարդուհին ազլած ու վարանքով, գրեթե մեքենաբար ձեռքը տվավ ինծի, որ ես ամուր սեղմեցի և արագ վազեցի սանդուղնե-
րեն վար:

Շիտակ տուն, շիտակ սենյակս և նետվեցա անկողնիս վրա քիթ ու բերնիս:

«Ինչո՞ւ ձգեցի. ինչո՞ւ եկա. ինչո՞ւ շոյեցի. ինչո՞ւ վշտացու-
ցի աղջիկը». կիրկնեի անդադար մտքիս մեջ:

Սա ի՞նչ հիմար ու անիմաստ բան էր ըրածս, և՛ կոպիտ, և՛ անբնական: Հիմա ի՞նչ պիտի մտածեմ, ի՞նչ պիտի զգա խեղճ աղ-
ջիկը:

Հոգեկան խանաչիտթ ու խիստ անախտո՞՞վ վիճակի մեջ կը-
զառնային մտքերս, ինքս ինծի շատկնալով, ինքս ինծի հետ ան-
հաշտ, էրր ինծի այնպես թվեցավ, թե սենյակիս դուռը կզարնեն:

Հաղիվ զուգան դժգոհությամբ բարձրացուցած էի բարձես, որ
դուռը բացվեցավ ու սեմին վրա տնկվեցավ Միքեն:

— Ենք ըլլա, ի՞նչ է պատահեր.— հարցուց զարմանքով և
եղկար և ուշադիր դեմքս դիտելով:— Չիտսի՞ս. ըլլա՞ թե աղջիկդ
համալու գրավ քեզի եթե բոլոր սիրահարվածներու դեմքը այդ տե-
սակ է, լավ է՝ կլանքիս մեջ բնավ չսիրահարիմ:

Չգացի, որ ճշմարտությունը զուշակելու շատ մոտերը կպատկի:
Եվ նեղ վայրկյաններուն հատուկ ճարպիկությամբ մը խեղույն դերս
փոխեցի:

Աշխույժ վեր ցատկեցի, նստեցա անկողնիս եզերքին ու ըսի.

— Սիրահարիլը սքանչելի բան է եղեր, Միքե, երդում կընեմ:
որ սիրահարիմ պիտի. և քեզի այ՛նույնը կհանձնարարեմ:

— Ի՞նչ ըսել է պիտի.— միայն պիտի.— ի մը համար կարե-
լի՞ է այդ աստիճան ապուշ դեմք մը առնել:

— Ապուշը քեզի՞ պահե ու ականջ դի՛ր: Շիտակը ինծի հա-
մար ալ տարօրինակ բան մըն էր հետս պատահածը: Քիչ մը առաջ
այս խեղզոդ տաքեն նեղված՝ պատկեր էի ու խենթ-խելոք կմտա-
ծեի, հանկարձ միտքս ինկավ թու անցյալ օրվան պատմական երե-
վակայությունը. կհիշե՞ս անտառին մեջ որ ըսիր:

— Աղե՛կ. ե՛տքը:

— Ետքը միտքս սկսավ այդ պատմությունը շարունակել.
կամաց-կամաց, ոգևորվեցա՞ դարձավ կատարչալ վիպ. իբրև թե
ես Սյունյաց Սեպուհա Գուգարաց օրիորդի նշանածն եմ, և քեզի
հետ նշանածիս այց կերթամ Բզելիսին ամառանոցը:

— Է՞-է՞.— երկարեց Միքեն իր ձայնը:

— Սկսա երևակայիլ ինչպես մեզի կզիմավորեն և ինչպես
վերջը կտեսակցինք Սյունյաց օրիորդին հետ: Մնացինք մինակ
ես ու ինքը: Փաղարներով, ծաղիկներով շրջապատված տեղ մըն
էր: պատշգամի նման բան մը: Սրիորդը ինծի համար թաշկինակի
պես բան մըն էր սանդուղնործած, որ ինքը իր ձեռքով ուղեց վիզս
անցընե. այնքան մոտեցավ, որ կլսեի սրտին զարկերը իմինիս
մոտիկ:

— Է՞-է՞.— ըրավ Միքեն նորեն և՛ հեզնոտ, և՛ ծիծաղով:

— Այ ի՞նչ «է՞-է՞». թեևրս բարձրացուցի, որ իր անձնատուր
կուրծքը բազուկներուս մեջ շոթայեմ, դուռը զարկին. դո՛ւն էիր:

— Վա՛ւ, շունշանորդի՛, ի՞նչ գեշ տեղն եմ հասեր: Հիմա կը-

հասկնամ՝ թե ինչու այնպես շարացած երեսս կնայեիր: Կուղես՝
ես երթամ ու դուն նորեն շարունակե. միայն գիտցի՞ր՝ ինչն որ պի-
տի զրկվիս: Եղբայրս պատվական գինի է ճարեր, մայրիկս ալ այ-
սօր եփեր է քյուֆթե. իրիկվան դեմ ալ ձիերով աղվոր պտույտ մը:
Ընտրե. երայական Սյունյաց օրիորդի համբո՞ւյրը կուզես, թե ըն-
տիր գինի, փառավոր քյուֆթե և աշխույժ ձի մը:

— Ընտրությունը դժվար է, բայց... — ըսի ես գլխարկս առ-
նելով:

— Հա՛, կտեսնեմ, դեռ բուրբուրովին շնա հիմարացեր: Մա՛րշ:
եհնեթ օր մը անցուցի: Հոգեկան մշտական ծփում մը ներսը
ծածուկ, բախտավոր ու շոյող. կեղծելու անհրաժեշտություն. ու-
րախ ու անփութ ճիգեր. գինի, հարկինք, խոսք ու կա-
տակ. և միևնույն ժամանակ խորքեն դժգոհություն մը ինքս ինձի
զևի:

Հոգեկան այս երկվությունը վերջ գտավ միայն իրիկվան դեմ,
Լրբ Միքեի հետ հեծանք ձիերը և ձիերը շափ տոհին:

Զարմանալի: կերպով հանկարծ զղացում մը մեջս խուժեց, հը-
պարտ ինքնազրտակցություն մը. և իսկույն ինկավ ինքս իմ վար-
մունքիս դեմ ունեցած անհաշտ սրամաղորդությունս: Զգացի՛ որ ու-
րախ էի վարդուհիի համբույրին ու ձգողությանը դեռ դիմադրել կա-
րողանալուս համար. և ըմբռնեցի, որ այդ բուրբ իմաստ ունե-
ր. կուզեի, որ տեեր իմ այս հոգեկան վիճակս. տեեր ու ամեր զգա-
ցումներուս ս.յս խայտանքը: Ամեն դիմադրություն, ամեն սանձում
կրազմարմտկեր մեր մեջ եղած լարումը: Եվ եզրակացուցի, որ
ձիշտ աստը համար էր անշուշտ, որ երկուքս ալ կլոեինք անլուելին
ու կզսպեինք անզսպելին:

Բայց և կհասկնայի, որ հասած էինք հնարավոր սահմանը.
այսօրվան փորձը կըսեր ինձի, որ իր բովը և իրեն հետ առանձին
ալլես անկարելի էր աշրակապուկ խաղալը. մեր հուզումը կհորդեր.
և ի՞ր, և ի՛մ:

Ես ո՞ր ձիս խթանած էի ու ինկեր էի առաջ, հանկարծ սանձե-
րը քաշեցի և թողի, որ Միքեն հավասարի ինձի: Հազիվ էին մեր
ձիերը իրարու զույգ եկեր, որ դարձա ընկերոջս և առաջարկեցի՝
հաջորդ օրը առտուն կանուխ երթանք որսի շրջակա անտառները՝
ինչպես արդեն քանի մը անգամ խոսած ու ծրագրած էինք իրեն
հետ, բայց հետաձգած էինք միշտ ու չէինք իրագործած:

Միքեն իսկույն համաձայնեցավ, քիչ մը մտածեց և հարցը
զրավ ավելի լուրջ հողի վրա: Երկու ժամվա շափ Դեյիջանեն հետո
Աղստաֆայի ճամփուն վրա շատ փոքր գյուղի մը մեջ կապրեր իր
մտրբուրը. վաղը կերթանք ու գիշերը կմնանք հոն. մտրբուրին երևը
տղաքը, մանավանդ միջնակը, հայտնի որսորդ է եղած. հաջորդ
օրը անսնց հետ միասին կելլենք որսի և իրիկունը կվերադառնանք
տուն:

Այս ծրագրի մանրամասնությունները մշակելով ձիերուն զը-
լուխները դարձուցինք դեպի Դեյիջան հանգիստ քաղվածքով մը:

Եվ հիմա այս տողերը, որ կգրեմ՝ միակ ու սենյակին լամպին
տակ՝ կարծես թե ըրածիս քիչ մը զղշացած եմ: Երկու օր ամբողջ
վարդուհին շտանելը շափաղանց դժվար է արդեն. այլև կմեղքա-
նամ վարդուհիս. այսօրվան իմ նշանավոր փախուստես ետքը՝ խեղ-
ճը հիմա ի՞նչ պիտի զգա և ի՞նչ պիտի մտածե:

Բայց այլևս ետ քաշվիլ չեմ կրնար և չեմ ուզեր. հոսանքը
կքշե ինձի. թո՛ղ քշե: Միայն որոշեցի, որ առտուն երկու սրտանց
առող կգրեմ իրեն ու ներողություն կխնդրեմ, թե հրավիրված եմ
որսի:

Օգոստոս 10

Նոր վերադարձա տուն և ուշ գիշերով: Հորեղբորս կինը սկսած
էր անհանգստանալ. ինձի կսպասեր երեկ իրիկուն, ինչպես Միքեի
հետ մեր դիտավորությունն էր: Բայց Միքեի մտրբուրն ու տղաքը
լսել անգամ չուզեցին ու սահեցին օր մըն ալ:

Աղվոր ալ բույր մը ունին: Ամեն անգամ, որ աղջկան խորունկ
աչքերուն կնայեի՝ սիրտս կսեղմվեր. անոր աչքերուն մեջ վարդու-
հիս հոգին կկարդայի, որուն կարոտը կայրե հոգիս:

Այսօր երևը օր է չեմ տեսած վարդուհին. և արդեն գինովի
պես բան մըն էի այս երևը օրը. ֆիզիկական հոգնության մեջ
խեղդել կշանայի զգացումներս և խոսք ու աղմուկի և նոր տպա-
վորություններու տակ մոռացում կփնտրելի:

Երեկ առտու և այս առտու հրացաններն առած ինկանք անտա-
ռին խորքը. միջնակ տղան իրավ որ բավական թիվով թուշուն զար-
կավ և՛ իր, և՛ մեր փոխարեն. զարմանալի նշան առնել գիտե, իսկ
ես իսկապես նշան առնելու վարժություններ կընեի, քան որս: Այս

որս բավածին մեջ ինծի հետաքրքրողը խելագար վազվզութեան և անտարին մեջ, իբրև թե մեծ բանի վրա ես: Մտրոզ չի հաշիր ժայռ, փռու, շուր, ծառ, շորցած ճյուղերը ձեռքերդ կճանկուան, մացառներուն փուշը ծոծրակդ կճանկե, երբ արագ տակումն անցնի կրփորձես, ոտքդ տապալված ծառերու կուգա և ջրերու մեջ կճողփես շտապումիդ ատեն: Բայց ո՞վ է ուշադրութուն ընողը: Այդ միշտ անհանգիստ բանի մը որոնումն է հետաքրքիրը. թե չէ ինքնին շատ անտիրա ու վայրենի բան մըն է բոլորովին ավելորդ տեղը խեղճ կենդանիները սպաննելը: Երբեմն մեջերսին աչքս ա՛ն զեղեցիկները կան և այնքա՛ն մարդկային նայվածք ունին, երբ ինկած են վերջավոր ու մահամերձ:

Ընկերներու ծաղրին շնթարկվելու համար այս բոլորը իհարկե ոչ ոքի չէի ըսեր: Արդեն առանց ատոր ալ բավական ենթակա էի իրենց կատակներուն, քանի որ ոչինչ չէի վարկած երկու օրվան ընթացքին: Եթե ըսեի, որ դարնել ալ արդեն չէի ուղեր՝ վրաս բուրովին պիտի խնդային:

Շատ ավելի խոր հաճույք կպատճառեր ինձի, երբ իրիկունները արևին թեքվելէն ետքը շորսով կեկեկեր ձիարշավի. մեծ եղբայրը դալ չէր կրնար: Զիտ սերը կզգամ, որ ունիմ. և հիմա կըհչումս մեջս կնոջ սիրո հետ:

Երբ ձին կտանա, երբ հովը ականջիս տակ գյուցազնակուն խոսքեր կտուգե, հագուստներս կուռեցնե և ձիուն բաշք օդին կուտու, երբ ես ձիուն մեջքին փակած, հակած դեպի գլուխը, մորթիկի պես կխոսանամ, անտո՞վոր ու դժվար արտահայտելի խտիտ մը կզգամ մեջս թե՛ մարմնական, թե՛ հոգեկան. ու կարթնան մեջս լեռնցի մարդու բնազդներ. ինծի այնպես կթվի, թե վարդուհիւն է գիրկս, օր կրճքիս սեղմած հեռու, հեռու կփայտնեն:

— Տղա՛, բիշ կամաց.— կպոսա Միքեն ետես:

Իսկ այսօր քանի կմտտենայիս Դելիշանին, այնքան անհամբերութիւնը կաճեր հոգիս մեջ. թեև մեր ձիերը շատ հանգիստ կբալեն: Նախ փոքրիկ հուշս մը ունեի, որ հասնելուս պես կրնայի վայրկյան մը Շամիրյաններուն հանդիպիլ ու վարդուհիւն տեսնել: Բայց շատ ուշ հասանք: Միքենն զատվելիս ետքը, երբ տուն կուղղվելի, ժամը տասը անցած էր արդեն: Եվ վարդուհիւնց ամառանոցը մթութիւն ու ծառերուն մեջ քուն մտած սովեր մըն էր միայն:

Երբ քովեն կանցնեի ծանր քայլերով՝ հոգիս կզգար, թե ինչքան մտախի եմ իրեն. ան կարելի է քունի մեջ էր արդեն, գուցե երբազներու մեջ, գուցե արթուն էր ու ինծի կերպագեր, գուցե ան ալ կզգար մտախիւթիւնս:

Գիշեր բարի, աղբի՛ կս. ես ալ գրիշս վար դնեմ, ելլեմ ու պառկեմ:

Օգոստոս 11

Առտուն արթնցա շատ կանուխ: Ու չգիտեի ի՞նչ ընեմ, որ ժամակեր անցնի. ժամացույցիս սլաքն ալ կարծես դիտմամբ տեղեն չէր երեւար:

Շուտ-շուտ ծառերու կանանչութեան մեջն երևցող վարդուհիւնց տան կարմիր կտուրին կնայեի, կարծես անկե կուգեի ճրմլոզ կարոտս առնեմ:

Հաղիվ ժամացույցիս սլաքը իննին մտանալու վրա էր, որ ալ չհամբերեցի. քիչ մը շտկեցի վրաս ու նեա՛վեցա Շամիրյաններուն կողմը. բայց երբ տանը մտեցա, դիտմամբ սկսա ավելի ծանր քալել, որ շատ շտապելու աչքի չիջնու:

Պատշգամը մարդ չկար, մտա սրահը՝ նորեն մարդ չկար. խոհանոցի կողմը կարծես շարժում կար:

— Ո՞վ է.— ձայն տվա՛վ տիկինը գոգնոց մը մեջքը կապած և երկար շերեփ մը ձեռքը խոհանոցն դուրս գալով:

— Բարե՛՛ ձեզի, տիկին. աս ո՞ր ես. ձեզի մինա՛կ են թողերս ի՞նչ է:

— Այո՛, բոլորովին մինակ: Երիտասարդները փիքնիկ կազմակերպեցին, քանի մը ընտանիք միասին: Այդքան հեռուները ես չեմ ուզեր. քալելը դժվար է. և վերջապես պիտի պատին, պիտի խաղան, պիտի պարեն. թող անոնք զվարճանան: Ա՛յ, ես ալ մըտածեցի մերիի անուշ եփեմ. աս ալ իմ փիքնիկը.— եզրակացուց դառն կատակով մը:— Հրամմեցե՛ք ներս.— ավելցուց իբրև քաղաքավարութուն:

— Ո՛չ, շնորհակալ եմ. ինչո՞ւ խանգարեմ ձեզի. առայժմ ցըտեսութիւն:

Գարձա ու ծանր-ծանր սկսա իջնել սանդուղներեն. զարմանալի զգացում մը կար մեջս. կարծես տիկինը իբ անուշոտ շերեփը գար:

կան ըլլար քիթ ու բերնիս: Իմ եռացող անհամբերութիւնս և ճմլոզ քնքուշ կարոտս զարնվեր էին բոլորովին անակնկալ կերպով կոշտ ու անախորժ բանի մը:

«Պիտի խաղան, պիտի պատին, պիտի պարենս» Այո՛, վարդուհին հիմա ուրիշներու հետ էր. կիսադար, կպատեր ու կպարեր երիտասարդներու հետ. հիմա ան կպարեր ուրիշներու թեքուն մեջ: Վարդուհին խոսքի մեջ ըսած էր ինծի արդեն, որ պարելը շատ կը սիրեմ, ինչպես և արմուկ-վազվազուքը և սալոնական խաղերը:

Հապա ի՛նչ: Որովհետև կսիրեմ ինծի՝ փոխեմ՝ պիտի իր բնավորութիւնը, իր զվարճութիւնները, որովհետև կսիրեմ ինծի՝ ալ ուրիշներու հետ պիտի ըլլամ:

Ասոնք բոլորը հիմար մտածումներ են իհարկե: Ըջմարտութիւնն ան է, որ այս շարքաստիկ փիքնիկը շատ ձախորդ օր պատահեցավ: Եվ հիմա ի՛նչ ընեմ ես մինչև վաղը:

Որոշեցի նստիմ ու նամակներս գրեմ. հինգ վեց նամակներ ունեի պատասխանելիք, որ օր օրի կհետաձգեի՝ թե՛ մեր տունը, թե՛ դուրսը քնկերներու, թե՛ ճեմարան:

Նամակները բռնեցին ամբողջ օրս ճաշին առաջ ու ճաշին ետքը: Իրիկվան դեմ տարի-նամակներս գլուղ ու փոստեցի և հոնկե ալ հանդիպեցա Միքիին:

Միքիի հետ տուն կվերադառնայի. գլուղի հրապարակն էինք, որ հանկարծ դիմացի փողոցեն նշմարեցի հեռուն Վարդուհին իր եղբորը, քրոջը և ուրիշ երկու երիտասարդներու հետ. հավանորեն նշանավոր փիքնիկեն կվերադառնային:

Սիրտս սկսավ մուրճի պես զարնել: Երբ բավական իրար մոտեցանք՝ Կատյան հեռուն վազեց ուղղակի դեպի ինծի, թեքունս մեջ առի ու համբուրեցի քնքշանքով:

Հրապարակին ճիշդ մեջտեղը քույր ու եղբայր գատվեցան իրենց քնկերներեն և ուղղվեցան դեպի մեզի, քանի որ կեցած էինք իրենց բռնելիք ճամփուն վրա:

— Աս ո՛ր եք. մեջտեղ չկաք.— բացականչեց պարուն նկարիչը կես-կատակ, կես-լուրջ, բարես առնելով.— այս տեսակ դրացնութիւն կըլլա:

— Անիրավ ես. դուն ինքդ շատ պարտաճանաչ դրացի մըն ես, որ ուրիշները կմեղադրես.— պատասխանեց Վարդուհին եղբո-

րը, միևնույն ժամանակ շատ քաղաքավարի ձեռք տալով ինծի և Միքիին:

— Իմ բանս ուրիշ է, քույրի՛կ. առտու իրիկուն զբաղված մարդ եմ.— եղավ եղբոր հեզնոտ պատասխանը:

— Ատիկա միակողմանի դատողութիւն է. ամեն մարդ ալ իր գործերն ու զբաղումներն ունի: Պարոն Երվանդը այնքան ժամանակ է հատկացուցեր մեզի մինչև հիմա, որ մենք պարտական ենք շքանորհակալ ըլլալու: Անիրավ խոսք լսել չեմ կրնար:

Եվ այս բոլորը ըսված էր ինծի համար բոլորովին օտար շեշտով մը և շատ քաղաքավարի. և ընդհանրապես իր շարժումներն ու նայվածքն ալ շատ հանգիստ ու առօրյա:

«Ձեներ են». մտածեցի ես:

— Գոնե՛, պատմեցե՛ք նայինք. մենք ալ մասնակից ըլլանք ձեր այդ զբաղումներուն և զվարճութիւններուն.— ըսավ նկարիչը ժպտուն:

Եվ ծայր տվավ խոսակցութիւնն մը, որ ալ անընդհատ շարունակվեցավ ամբողջ ճանապարհին իրիկվան կամաց-կամաց թանձրացող մթության մեջեն:

Միքեն էր գլխավորապես խոսքը վարողը. կպատմեր մեր որսերեն զանազան մանրամասնութիւններ և կպատմեր համով. կատակեց ու նկարագրեց իմ որսորդական ձախիկութիւններս, և պարոն նկարիչը ամբողջ կրծքովը կխնդար:

Եվ Վարդուհին ալ: Եղբորը թե՛ն միշտ անբաժան կկատակեր, կծիծաղեր իր սովորական եզանակով: Ինծի ալ հարցումներ կուղղեր, շատ շեղոք տրամադրութեամբ մը. կարծես երկրորդ անգամ կտեսնուէինք:

«Ձեներ են». կրկնեցի նորեն մտքիս մեջեն, բայց զգացի, որ փոքրիկ վախ մը մտեր էր հոգիս:

Քիչ մը վերջը Միքեն հրածեշտ կառներ, որ ետ դառնա տուն: Նկատեցի, որ Վարդուհին խնդալով մեկ-երկու վայրկյան ձեռքը բռնած սկսավ խոսիլ խենթ բանի մը վրա: Արդեն ամբողջ վերի խոսակցութեան միջոցին շարունակ Միքիի հետ էր իր խոսքերով, իր ուշադրութեամբ ու իր աչքերով:

Անհուն զգացում մը խայթեց սիրտս:

Զսպված անհամբերութեամբ իրենց տունը հասնելուս կըսպասեի, որ մինակ մնանք. մեր առած յուրաքանչյուր քայլը դար

մը կտաներ: Վերջապես հասանք և եղբայրը սովորականին պես շի-
տակ բարձրացա՞վ ու գնաց ներս: Կատյան ալ վազեց մայրը զբա-
նելու:

Ես ու Վարդուհին մնացինք միմեկի մոտ՝ էր արգեն: Հագի՞վ
կշնչեի ու կսպասեի, թե ի՞նչ պիտի ըսե:

— Գիշեր քարի, պարո՞ն Երվանդ.— ըսավ Վարդուհին կա-
տարյալ պարզութեամբ և սկսավ սանդուղներն բարձրանալ:

— Դո՞ւք ալ կերթաք ներս.— թռավ շրթունքներնս:

— Հա՛, իրնգուռք ունիք.— բացականչեց, կեցավ, նայեցավ
եւ սանդուղներուն վրայն և ըսավ.— սպասեցի՞ք վայրկյան մը,
խնդրեմ. երթամ ձեր «Դավիթ Բեկը» բերեմ:

— «Դավիթ Բեկը» ինչո՞ւ համար.— հարցուցի ապշած:

— Կտեսնեմ, որ ձեր ընկերոջ գալեն ետքը ազատ ժամանակ
չունիք. և շեմ ուզեր ձեզի նեղել կամ խանդարել: Ես խորապես շը-
նորհակալ եմ ձեզի բոլոր ձեր թափած աշխատանքին համար. և
կհասկնամ, որ այլևս պետք է ընդհատենք:

— Հիմար բաներ կխոսիք. մեր աշխատանքը պիտի շարունակ-
վի. վազ առտու ճիշտ ժամանակին կուգամ զբաղվելու.— ըսի ես
իրար ետև հոգիս խորքնս:

— Ներեցե՛ք. բայց գրեք էիք, որ առտուները որսի կերթաք:

— Այո՛, օ՛ր մը, երկո՛ւ, ո՛չ հավիտյան. ալ վերջացա՞վ.— բա-
ցականչեցի ես սաստիկ հուզված:

— Ա՛խ, այդպե՛ս. վերջացա՞վ: Դո՞ւք պիտեք. վեպը ձեր տրու-
մադրութեան տակն է.— ըսավ, վազեց սանդուղներն վեր ու մու-
թին մեջ աներևույթ եղավ:

Մնացի քարացած սանդուղներու ոտքին: Ես բոլորովին ուրիշ
կերպ կերևակայեի մեր վերստին հանդիպումը. անզուսպ ու խելա-
գար բան մը: Եվ ահա՛ հանկարծ այս պազ, անտարբեր ու անա-
կրնկալ վերջաբանը:

Միթե, իրա՞վ, այս բոլորը միայն կձևացնի: Թե՛ ես եմ հիմար
սպուշին մեկը: Ինքս սիրահարեք եմ ու կերևակայեմ, թե ան ալ
կսիրե ինձի:

Ե՛, խնձթ խաղ մըն էր, գուցե, այնպես մեկ երկու օր, սիրա-
խաղ մը, որ եկավ ու անցավ: Ես եմ, որ այդ ամենուն սկսա լուրջ
վերաբերվիլ: Բայց մի՞թե այն բոլորը, որ մեր մեջ անցավ, սովո-

րական բաներ էին, միթե այդ կերպո՞վ կվարվի այդ աղջիկը ամեն
աղու հետ:

Ինչո՞ւ ոչ. ահա՛ Միքեն, ինձի հետ ալ նույն կերպով շակա՞վ-
նույն ձևով սեղմումները, նույն ժպիտները, նույն կատակներն ու
նայվածքները:

Ի՞նչ գոհակի տափակութուն իմ կողմես, որ այդ հասարակ
աշխարհիկ ձևերը իմ ազնիվ զգացումներուս պատասխանը կար-
ծեցի:

Եվ դառն միտուզում մը հոգիիս մեջ կբալեի դեպի տուն:

Անավա՛ծ իմ, մի՞թե հնար է, մի՞թե իրավ է այս բոլորը: Կը-
խենթենամ:

Օգոստոս 12

Ամբողջ գիշերը անհանգիստ էի. քունս տարեր էր միայն առ-
աղվան դեմ: Եվ արթննալուս պես միևնույն մտածումն էր զբխուս
մեջ. մի՞թե իմ բոլոր երևակայածս օգի մեջ զգյալներ էին. իրա՞վ
է որ Վարդուհին ինձի չը՛սիրեր:

«Ոչ, սիրեր է ու կսիրե».— կըսեր հոգիս: Այս պազ վերաբերմուն-
քը ցույց մըն է, իմ երեք օրվան բացակայութեանս վրեժը: Այսօր
կերթամ ու կհարթեմ այս բոլոր անմտութեանները:

Այս որոշումով սովորական ժամին Շամիրյաններու պտտը-
զամը ելա: Անորոջ զգացում մը, վախի նման անհանգստություն
մը շեշտությունս կխեղզեր:

Դեմս ելավ սպասուհին:

— Թարե՛, Մարո՛ւայա: Իմա՛ց տվեք օրիորդին, որ եկած եմ:

— Օրիորդը պարոնին հետ շրջելու ելան.— պատասխանեց
սպասուհին:

Կարծես պազ ջուր լեցուցին վրաս:

— Ե՛րբ գուրս ելան.— հարցուցի կարելի եղածին շափ ան-
տարբեր շեշտ մը անհելով:

— Կես ժամ մը կա, պարո՛ն:

Պարզ էր: Այդ աղջիկը հետս կխաղար: Եվ իր ըրածը պարզա-
պես անքաղաքավարություն էր. վերջապես իրեն հետ զբաղվելու
կուղալի. և նախապես գալս իրեն ըսեր էի:

Տուն վերադարձա շատ ծանր հոգեկան տրամադրության մը տակ:

Պարզ էր, որ աղջկա հոգիին մեջ շար զգացումներու այն խորքն ու բոցը, որ հիմա իմ էութեանս մեջ կտիրեր: Բայց ես կը խեղդեմ հոգիս և կփխտտեմ և՛ սերս, և՛ բախտավորութեանս, եթէ աղջիկը միայն խաղալ կուզէ ինձի հետ: Ինձի կրաշենն ու ինձի կկապեն միայն խորունկ զգացումները:

Կուզե ցավես խելագարիմ, կուզե մեռնիմ, ցավագարիմ, միևնույն է, իսկույն ամեն կապ կկտրեմ, եթէ իր սիրտը իմինիս զույգ չի՛ գարնէր: Ես չեմ կրնար բավականանալ կատրտանք զգացումներով և ծանծաղ կրեսանց հուզումներով:

Պետք է ամեն ինչ պարզվի. պետք է ստուգվի և անմիջապես ինչ գնով կուզե ըլլա:

Եվ իրիկվան դեմ սեղմված սրտով, մտքերս խառնակ ու տրամադրութեանս կտրոված մտա անոնց սրահեն ներս: Տիկինը մեքենայի վրա կար կկարեր. հրամցուց, որ նստիմ:

Կխոսեիք շրիտեմ ինչ, երբ ներսեն հնչեց Վարդուհիին ձայնը.

— Մայրիկ, կարմիր կազմով նոթաներու ժողովածուն ո՞ւր է: Անշուշտ դիտեր եկած ըլլալս, բայց ինձի շտանեկ ձեացուց գնաց շիտակ գրքերուն դարակը: Վերջը հանկարծ ետ դարձավ դեպի մայրը և իբրև ինձի նոր տեսնելով.

— Ա՛խ, դուք հո՞ս եք, պարո՞ն Երվանդ, — բացականչեց հանգիստ. եկավ, ձեռքս թոթվեց, ինչպես ըլլալս հարցուց և ելավ սենյակեն, ինչպես կրնեն սովորական ու անկարևոր հյուրի մը:

Այլ շարք լեցավ. վիր ցատկեցի ու գացի ետևեն: Անիկա անշուշտ ոտքիս ձայնը առավ, բայց շտեղծ տվավ ու մտավ հյուրասենյակ. ես ալ ետևեն:

— Ա՛, հրամանեցե՛ք. — ըսով անփույթ շարժումով աթոռ մը ցույց տալով: — Նոթաներուս տետրակը շփտեմ ո՞ւր են գրեր: Ա՛խ, այս սպասուհին:

— Ձեր տետրակը այդ որբան հուզած է ձեզի, — ըսի զուսպ հեղձութեամբ մը:

— Այո՛, պետք ունիմ. նվազել կուզեմ:

— Այն աստիճան, որ ձեր բարեկամին այցը կարծես շեք նըկատեր:

— Ներսը հյո՞ւր է եկած. — հարցուց հանկարծ մեծ աշխուժով. — գրավ կուզամ, որ նկարիչ Սիլիբոն է:

— Ա՛չ, գծախտաբար կսխալիք. եկողը միայն ես եմ:

— Ա՛խ, ձեզի համար կխոսիք. — ինքզինքը սրբազանց իր կուրուստը փնտրելով:

Այս ցուցադրի անփութութեանը մարտեկ շարժում: Չըլլա՞ թէ բընազդս սխալած չէ. չըլլա՞ թէ ճշմարիտ որ իր սրտին մեջ մեկ ուրիշը գրավիւր է այն տեղը, որ ես գրաված ըլլալ կկարծեի:

— Ներեցե՛ք, օրիո՞րդ. վայրկյան մը միայն. — ըսի ես չքողարկված դառնացումով: — Ձեր կորուստը կրնաք միշտ փնտրել: Իսկ ես հեռանալես առաջ հարցում մը ունիմ ձեզի:

— Ինչո՞ւ այդչափ կշտապեք. — հարցուց ձեռքերը ետևը կապած:

— Որովհետև ամեն կերպ կհասկցնեք, որ իմ ներկայութեանս հոս ավելորդ է:

— Ես այդ տեսակ բան մտածած չունիմ: Բայց ի՞նչ էր ձեր հարցնելիքը:

— Արդյոք գիտեի՞ք, որ այս առտու ձեզի հետ զբաղվելու պիտի գալի:

— Այո՛. երեկ գիշեր ըսիք կարծեմ:

— Կա՛մ. ուրեմն ո՞ւր էիք առտուն:

Վարդուհին ամբողջ հասակովը շտկվեցավ, աչքերը շեշտ հառնեց աչքերուս և առանց դիմքի մեկ գիծը շարժելու՝ ծանր ու հստակ ձայնով մը արտասանեց վանկելով.

— Որ-սի՛:

Դաշույնի մը պես բառը խրեցավ կուրծքս: Քեն, զայրույթ, կասկած ու հանդիմանութեան վայրկյանաբար ցնդեցան: Մնացի անշարժ արձանի պես: Իսկ Վարդուհին լուռ անցավ դաշնակին առջև ու սկսավ նվագել. դիտեր բոլոր թույլ կողմերս:

Ուրեմն վշտացած էր. իր բոլոր աներևույթ անտարբերութեան ու նույնիսկ զվարթութեան հակառակ՝ ցուլած էր ինձմե ու խորապես:

Ու վայրկյան մը սուզվեցա իր վիճակին մեջ. երևակայեցի, որ ես եմ իր տեղը, որ կսիրեմ, որ ինքս դեմ կերթամ սիրած տղուս, զրեթե կզրկեմ. իսկ ան կուսուրթյամբ մեկ կողմ կհրէ ինձի և ալ

ամբողջ օրեր կձգե, կերթաւ. և հիմա ալ կտաքա երեսիս դեռ հանգիմանութիւն կարգալու:

Խոր խղճահարութիւն մը բարձրացավ մեզս հաճկարծ, ծովոս հողմակոծ ալիքներու նման, զգացի, որ ամենակողմիս կերպով և կոշտ եսականութիւնս վիրավորած էի այդ փափուկ ու շքնաղ արարածը, որ ինձի կնձիրովի և որ սրտիս կյանք կուտար:

Գաշնակին հոսող երազուն եղանակ մը զգացումներս ավելի կարիւր, զղշումս այն աստիճանին հասավ, որ ալքերս արցունքոտեցան ու հանցավոր սղու մը պես ուղեցի երթամ ու ներում խնդրեմ: Քայքայ ասիկա մտածմունք մըն էր, տեսական, որուն գործնական կերպը պետք էր գտնել:

Մտաեցա դաշնակին ու թեթև մը ուսին դպաւ. աղջիկը ցնցվեցավ, ընդհատեց ու հարցական նայեցավ ինձի: Ինչպե՞ս գեղեցիկ էր:

Հոգիիս խորքին կուզի անհամար համբույրներով ծածկեմ իր թեթև մը կծկված շրթունքները, իր հուզումն շիկնած այտերը, ամառվան երկնքին պես մաքուր ճակատը և իր բնավորութիւնս նման անառակ խոպուտիկները: Կուզեի, բայց իր նայվածքին մեջ լռութիւն մը կար, որ սանձ կղներ զգացումներուս. և ես չէի հանգոյներ գտնե առաջվան շափ համարձակ վարվելու:

— Կուզե՞ք, որ պտույտ մը ընենք.— ըսի ես հաշտութիւն խնդրող ժպիտով մը:

— Ուշ է. հիմա արևը մայր կմտնե.— պատասխանեց իր քննը պահել ուղեղով:

— Ի՞նչ փուլթ, հեռու շնք երթար:

— Չեզի նեղութիւն տալ չեմ ուզեր.— եղավ իր բացատրութիւնը:

— Հերի՛ք է, թողե՛ք.— ըսի ես խոնարհ ու աղաչող ձայնով մը.— ելե՛ք, երթա՛նք:

Առանց բառ մը արտասանելու ելավ, ժակետը նետեց ուսերուն ու մեկնեցանք:

Նախ լուռ էինք: Մաքուր, մութ-կապույտ մըն էր վրանիս. հոս ու հոն ամպի ծվեներ հայացքի միօրինակութիւնը կավրեին:

Քովերնուս գլուղացի մը անցավ, նայեցավ մեզի ու նշանակալից կերպով ժպտեցավ:

— Այդ մարդը ինչո՞ւ խնդաց.— հարցուցի:

— Ես ի՞նչ գիտեմ, իրեն հարցուցի.— պատասխանեց աղջիկը:

Թեև գլուղացին ալ, աղջիկն ալ, ևս ալ շատ աղփոր իրար հասկըցեր էինք: Ամեն պարագայի գլուղացին այդ ժպիտը խոսակցութեան ծայր տվավ: Գլուղի կյանք, բարք, սովորութիւններ, գլուղի ու քաղաքի տարբեր հոգեբանութիւն: Կիսոսեիկնք, Վարդուհին իր աչք վորութիւններն ունէր գլուղական կյանքի իր նախորդ տարիներու ամառնային օրերին Կովկասի բոլորովին տարբեր-տարբեր անկյուններուն վրա:

Ոչ կիսոսեիկնք շատ հանգիստ. կարծես նոր կծանոթանալինք իրարու. կարծես մեջերնիս ոչինչ անցած չէր, ո՞չ հինք, ո՞չ նորը:

Միայն խոսելու ատեն, երբ քովիդի գաղտնի ակնարկ մը նետեցի իր դեմքին, հրճվանքով նշմարեցի, որ նույն տեսակ ծածուկ նայվածք մը աչքերուս առջևն անմիջապէս խուսափեց:

Սկսավ մթնել. անասող, սև մութ մը:

— Դառնա՛նք.— ըսավ Վարդուհին:

— Դեռ կանուխ է. հեռու շնք տունեն:

— Քիչ մը հոգնած եմ.— առարկեց:

— Առե՛ք թես:

Նայեցանք իրարու և սկսանք խնդալ. բայց և այնպէս մերժեց:

— Շա՛տ շնորհակալ եմ, հարկ չկա:

Այս մերժումը դարձավ մեր քեներուն վերջին կաթիլը. ու բաշտակը հորդեց.

— Բայց պետք է, որ մտնեք թես.— ըսի դաստակեն ամուր մը բռնելով:

Կեցավ, երեսս նայեցավ վայրկյան մը մութին մեջն և թող տվավ, որ իր սղվոր ձեռքը թես անցնեմ:

— Կզարմանամ միայն մարդկային հոգիի փոփոխութիւններուն վրա:

Ա՛ս եղավ իր ժպտուն փիլիսոփայութիւնը: Եվ իրավ էր: Դերերնիս հիմնապէս փոխեր էինք. առաջ ինքը կուզեր բռնի թես մըտնել, հիմա ես բռնի թես կառնեի:

Բայց այդ վայրկյանին ես այլևս անկարող էի այդ կարգի բարակ բաներուն ականջ կախելու. բոլոր ուժովս սեղմեցի բազուկիս ու կրծքիս հանձնված իր սիրելի թաթիկը:

Վարդուհին սկսավ նորեն խնդալ. շղային, անրնական, խենթ խնդուք մը:

— Տո՛ւն դառնանք, տո՛ւն դառնանք.— կրկնեց հանկարծ շատ լուրջ: Ու թեք թեկն ազատեց:

Կհասկնայի. նախորդ դեպքերը ինծի փորձառու էին ըրեր. ան ալ հիմա ինծի նման կփախչեր. տեղի տալ չէր ուզեր:

Իրենց սանդուղներուն ոտքը հրաժեշտ առնելու ատեն նորեն թեր բռնեցի:

— Ինծի հանգիստ ձգեցեք.— ըսավ լուրջ, բայց շիրցավ լըր- ջությունը պահել ու խնդաց:

— Վրաս շա՞տ եք բարկացած.— հարցուցի ես:

— Ես բարկացած չեմ և ինչ իրավունք ունիմ ձեր վրա բարկա- նալու.— պատասխանեց խնդուքին մեջեն:

— Այդպե՞ս: Իսկ ինչո՞ւ կխնդար:

— Ո՛չ ալ կխնդամ.— պատասխանեց խնդուքին մեջեն:

— Ատիկա պատասխան չէ:

— Դիցո՛ւք. ձեզի ինչ՞ թե ինչո՞ւ բարկացած եմ կամ ինչո՞ւ կխնդամ: Զգեցե՛ք թեև:

— Չեմ ձգեր թեկերնիդ միեշե պատասխան շտաք:

— Բռնությո՞ւն:

— Անվանեցե՛ք ինչպես կուզեք:

— Ի՞նչ տարօրինակ տղա եք դուք:

Վայրկյան մը մտածեց ու հանկարծ ավելցուց ավելի հաշտ ձայնով.

— Աղե՛կ. ձգեցի՛ք թեև. վաղ առավոտ եկեք ձեզի պատաս- խանեմ:

— Կխոսաանա՞ք: Չէ՞ որ ատուները որսի կելլեք.— ըսի քմծիծաղ:

— Այո՛. օ՛ր մը, երկո՛ւ. ո՛չ հավիտյան. ալ վերջացա՛վ.— պատասխանեց աղջիկը երեկ իրիկվան բառերս ինծի վերադարձ- նելով վերին աստիճանի անուշ կատակով մը:

Երջանկութենե հորդող սրտով երկու ձեռքերուս մեջն առի իր ձեռքը, կամաց մը բարձրացուցի ու սեղմեցի շրթունքներուս:

Ու մութին մեջ լուռ իրարմե բաժնվեցանք առանց որևէ ուրիշ բառի:

Գեո բավական հեռվին նկատեցի, որ Վարդուհին պատշգամը նստած խոշոր թերթ մը ունի ձեռքը: Տեսավ ինծի, բայց իր թերթեն աչքը չբարձրացուց ու տեղեն շերտաց:

Մտտեցա իրեն. թափանցիկ ձեթմակ շրջազգեստ մըն էր հա- զած, որուն բարակության տակեն հասակ կերևեին իր փղոսկրե թե- վերը իրենց ամբողջությամբ: Ժպտեցա ու բարևեցի:

Զպատասխանեց, միայն թերթը դրավ մեկգի, ելավ ոտքի. ու միասին իջանք պարտեզ, ուր փայտե սեղանին վրա մեզի կսպասեր «Դավիթ Բեկը» մեկ-երկու տետրակներու ընկերակցությամբ:

Երբ անցանք մեր բաղեղապատին ետևը՝ մատուցը իմ սովո- րական տեղս ցուցուց: Նստեցա, ինքն ալ դեմս:

Վայրկյան մը լուռ էինք ու կսպասեինք իրարու խոսքի: Վեր- ջապեռ լուրջունը ես խզեցի.

— Օրիորդ, խոստումնիդ:

— Ի՞նչ խոստում.— հարցուց մեծ զարմանքով:

— Պիտի ըսեիք, թե ինչո՞ւ վրաս բարկացած եք:

— Հիմա ես ձեզի պիտի ըսեմ ուրիշ շատ ավելի աղվոր բան մը:

— Ի՞նչ բան է ատիկա: Կլսե՛մ:

— Պիտի ըսեմ, որ դուք չափազանց անհոգ, եսասեր ու անքա- ղաբավարի մեկն եք:

Այնքան անակնկալ էր, որ ոտքի ելա տկամա:

— Նստեցե՛ք.— ըսավ հանգիստ շեշտով մը:— Ի՞նչ կանվա- նեք դուք այն տղան, որ աղջկան մը օգնել խոստանալով, օրերով կձգե ու կանհետանա: Եվ միթե ձեր հիմար որսը ավելի՞ հետու- քըրքիր էր ձեզի համար, քան մեր այս միասին ըլլալը:

— Ամենեկի՛ն.— բացականչեցի ես կատարյալ սրտաբացու- թյամբ.— բոլորովին ընդհակառակը:

— Ի՞նչ կանվանեք դուք այն տղան, որ հանկարծ օձե խայթ- վածի պես կձգե, կերթա, երբ անոր կուրծքը մեխակ մը անցընել կուզեն:

— Այդ տղուն անունը ատիմար» է.— պատասխանեցի ես կա- տարյալ լրջությամբ:

— Ի՞նչ կանվանեք դուք այն տղան, որ քիթ ու բերանը թիղ

մը կկատեն, երբ իր անշնորհքութիւնը իրեն հասկցնել կուզեն. և գայրույթի ձեւեր կառնեն. ըսէ՛ք, այդ տղան ի՞նչ կանվանեք դուք:

— Անվանեցե՛ք ինչ-որ կուզեք, հանդիմանեցե՛ք ինչպես կուզեք. կատարյալ իրավունք ունիք. միայն թե խոսեցեք, շարունակ խոսեցեք, որ լսեմ ձեր այդ աննման ձայնը: Նայեցե՛ք ինձի մեղադրանքով ու բարկութեամբ, կատարյալ իրավունք ունիք. միայն թե նայեցե՛ք ինձի այդպես շարունակ, երբ ձեր անբերուն մեջ հուզուեմք կվառնի:

Կուրջն ու ժպիտը հանկարծ խառնվեցան իրար Վարդուհիի դեմքին վրա և շրթունքները վայրկյան մը շփոթեցան, լիմացան ինչ պատասխան տան, բայց վայրկյան մը միայն ու եկավ պատասխանը դարմանալի գոլիոդ նայվածքի մը հետ.

— Գեղեցիկ խոսքեր ըսել գիտեք ուրեմն: Այդ բոլորը միայն հիմա՞՞ զգացիք:

Հաղիվ էր նախադասութիւնը լրացուցելու, որ հանկարծ ձայնը կտրեց ու խոժոժած նայեցավ հո. խիճիրուն վրա բալվածքի ձայն կուզար:

Արագ մտակցով սպասուհին:

— Ի՞նչ կա. — հարցուց Վարդուհին:

— Պարտնին տունեն տիկինը մարդ է զրկած, որ պարտնը անմիջապես տուն վերադառնա. կարծեմ հշուր է եկած:

— Հո՞ւր. — կրկնեցի ևս ակամա ու սաստիկ դժգոհ. ու վարանտա կնայեի հեռացող սպասուհիի ետևէն առանց տեղեւ շարժվելու:

— Ելե՛ք, ելե՛ք դացեք. արդեն ձեր ուղածն ալ երևի ատիկա էր. — ըսավ աղջիկը սրտնեղ:

— Սակայն այս անգամ, ա՛յ, անիրավ եք, — ըսի ես խորապես վշտացած ու քայլ մը ընելով դեպի իրեն՝ ինքս ալ չգիտեմ ի՞նչ ըսելու կամ ի՞նչ ընելու համար, որ հոգիս արտահայտել կարողանամ:

— Գացե՛ք, գացե՛ք. — կրկնեց ան հրամայական շեշտով մը. — Գեպի ինձի անքաղաքավարի ըլլալը արդեն ձեզի սկզբունք եք շինած. գոնն դեպի ուրիշները քիչ մը անվիլի զգույշ եղեք:

Ու քայլ մը քաշվեցավ ավելի հտ, մեր մեջ եղած տարածութիւնը մեծցնելու համար.

— Գացե՛ք:

Տեսակ մը վնասվածի պես ու պուշը կծկած շան մը պես դուրս եկա իրենց պարտեզեն. գազազած էի ինձմե ալ, իրմեն ալ, մերիններնն ալ, եկած հշուրնն ալ:

Մեր ամառանոցին մուտքին առջևը կեցած էր բաց կառք մը. ո՛վ պիտի ըլլար. հանկարծ ճանչցա հորեղբորս կերպարանքը, որ կեցած էր ցանկապատին կոթնած. մեկ շունչով վար վազեցի:

Օգոստոս 14

Ուխտի: Սևան կերթանք ուխտի: Եվ Վարդուհին հետո: Երազ էս ուրախութենես ինչ ընելու չգիտեմ:

Բայց կարողմ:

Հորեղբայրս Թիֆլիսեն բանի մը ընտանիքներու համար հանձնարարութիւններ ու կարգադրելիք բաներ ունեւր. և ուրիշներու համար ալ բավական մանր-մունր բաներ էր բերած:

Իրիկվան դեմ այդ բոլոր իրերով բեռնավորված հորեղբորս հետ դացինք գլուղ տունն. տուն տնօրհնեքի պես. ամեն տեղ ալ խոսք ու զրույց, վերադարձանք բավական ուշ:

Մեր բացակայութեան տիկին Շամիրյան եկած էր հորեղբորս բարի-եկաք ըսելու և Թիֆլիսեն նոր լուրերու: Տեսնելով որ շատ կուշանա հորեղբայրս՝ գարձեր է տուն, ըսելով որ այս ~~խոսքով~~ այս լես անհանգստութեան պատճառել չուզեք ~~նոր~~ Եկած համփորդին, կուգա վաղը առտու տեսակցելու:

Եվ այս առտու անհամբեր կսպասի իրենց գալու: Վստահ էի, որ Վարդուհին միասին է գալու: Զսխալվեցա. եկան ամբողջ ընտանիքով՝ մեծ ու պզտիկ:

Թիֆլիսի մասին երկար հարցուփորձերեն ետքը, խոսակցութեան ընթացքին հորեղբայրս հայտնեց, որ ինքը հիմա եկած էր հասկապես Սևանի կղզին երթալու համար. կիրակի օրը Վարդավառ էր և Սևանի վանքին ուխտի օրը: Ես ալ դեռ բան մը չգիտեի, այր ու կին իրենք իրենց մեջ խոսեր ու կարգադրեր են: Եվ առաջին տպավորութեանս ավելի զարմանք եղավ, բան ուրախութեան:

Բայց ուրախութեանը իսկույն ծայր տվավ, երբ հորեղբորս կինը շատ լրջորեն առաջարկեց Շամիրյաններուն, որ միանան մեզի և միասին երթանք Սևան ուխտի: Շամիրյաններուն համար սկիզբը

աշնպի՞ս, քաղաքավարական խոսք մըն էր միայն, բայց երբ հորեղբայրս ալ սկսավ պնդել իր կնոջ առաջարկը և երբ ես ալ ոտքով-պիտով մեջ նետվեցա Սևանի լիճն ու կղզին տեսնելու և գյուղական ուխտագնացութիւն մը մտտին ապրելու գեղեցկութիւնն ու հետաքրքրութիւնը ընդգծելով նկարչի մը համար, տրամադրութիւննս երբ փոխվեցան կարծես:

Քիչ մը սկսան մտածել, վարանիլ, բայց ոչ երկար. տիկին նատալիան կրոնասեր կին էր ու բարեպաշտ և մեր տիկնոջ հետ ազվոր պտույտով ուխտի մը երթալը հրապույր ունէր. պարոն նրկարիչը, այո, Սևանի լիճը տեսնել կցանկար, հարմար առիթ էր. կատյան սկսավ ցատկորոնէ մոր դիրկն ի վեր, երբ պլիսի ինկավ, որ մեկ-երկու օրով կառքով պտույտի մասին է խոսքը. իսկ Վարդուհին հարցը դրավ շիփ-շիտակ:

— Մամա՛, ես դեռ ուխտի չեմ եղած. կուզեմ, որ երթանք:

Մայր ու տղա քիչ մը իրար երես նայեցան ու հարցը վճովեցավ. և հանկարծ բռնկվեցավ ընդհանուր ոգևորութիւն մը: Գնումներ, կարգադրութիւններ, աշխատանքի բաժանում ուտելիքի պատրաստութիւն համար, կառքերու հարցը հորեղբայրս հանձն առավ. որոշվեցավ վաղը կեսօրին ճամփա իյնանք. և Շամիրյանները մեկնեցան սուս:

Վարդուհին կատարյալ երեխա էր դարձեր, իր փոքր քրոջ նըման բան մը, կխնդային, կխոսեին, կվազեին: Իմ ու իր աչքերը իրար կփնտրեին շարունակ և մեր նայվածքին խոր ուրախութիւն կկաթեր. թեև հակառակ իմ բանի մը յուրջ շանքերուս, խուսափեց հետս առանձին մնալի և շպտասախանեց, երբ ծածուկ իր ձեռքը սեղմեցի. խռովկան կխաղար հետս:

Իրիկունը գացի Միքայելը տեսնելու. առանց ոչինչ հայտնելու կարելի չէր մեկնիլ. իրենց տան զուտը կեցած՝ բռնեք էր կովուն գլուխը մինչ քույրը կկթեր:

Հայտնեցի մեր մեծ նորութիւնը, մեր ու Շամիրյաններուն ուխտագնացութիւնը, նույնիսկ առաջարկեցի, որ ընկերանա մեզի, թեև վախեն ձայնս գողաց, միգուցև առաջարկս ընդունի: Շնորհակալութիւնս հրաժարեցավ. և ես շփտեի՝ ինչո՞վ փոխարինեմ իր այդ ազվոր մերժումը. երախտագիտութիւնս պես բան մը կղզայի ընկերոջս հանդեպ: Իրարմե բաժնվեցանք իրարու պայծառ Վարդավառ մը մաղթելով:

Շարաթ օրը կեսօրին քիչ մը առաջ կառքերը մեր դռանն էին: Կառք մը մեզի համար, կառք մը Վարդուհինց. յուրաքանչյուրին մեջ ուրեմն շորսական հոգի. ամառանոցներուն տեր ու պահապան կանային սպասուհիները:

Երկու կառքերուն մեջ ամեն ինչ տեղավորելին ու կապկպելին ետքը՝ երբ կարգը հասավ նստելուն, ես բացեիբաց հայտարարեցի, որ նստելու եմ Շամիրյաններու հետ: Հորեղբորս կինը քիչ մը առարկն ուզեց, թե անոնք արդեն շորս հոգի են և թե անոնց նեղութիւն պիտի պատճառեմ: Շամիրյանները շորսը մեկ-երեքան քվեարկեցին ի նպաստ իմ առաջնորդիս, և՛ շատ կարոնկ, և՛ շատ սիրալիբ:

— Եկե՛ք. — ըսավ Վարդուհին առանց այլևայլութիւն իր քովը նստած կատյան գիրկը առնելով:

— Պայմանով, որ կատյան գրկած պահելու պատիվը ինձի տրվի. — ըսի ես երեխան Վարդուհիի գրկեն առնելով:

Եվ երեխան ամբողջ ճամփու ընթացքին քայի մը անգամ գիրկե գիրկ անցավ և ամենուս գիրկերեն: Երկու անգամ ալ քույր ու եղբայր իրենց տեղերը փոխեցին՝ ճակատը նստած ըլլալու պատիվն ու հարմարութենեն զուրկ չմնալու համար: Ինձի ալ առաջարկվեցավ այդ պատիվն ու հանգստավետութիւնը, որ ես համեստորին մերժեցի: Ինձի ցանկալի եղող և՛ հարմարութիւնը, և՛ բախտավորութիւնը ես արդեն ունիի. Վարդուհին կա՛մ քովս էր ամբողջ մարմնով ինձի սեղմված, կա՛մ գեմս էր ոտք ու ծունկով ինձի հենած և աչքերը աչքերուս:

Ու դարձանալի կերպով իրենց կառքը բարձրացած վայրկյանս կարծես բան մը փոխվեցավ մեր հարաբերութիւն մեջ. մտերմութիւն մը բոց առավ հանկարծ. կարծես ընտանիքին անգամը դարձա:

Տիկին նատալիան մեկ-երկու անգամ ուղղակի անունովս կանչեց ինձի «պարոնը» մոռնալով: Պարոն նկարիչը երբեք այսպես հարազատ չէի գացած. և՛ վարմունքը, և՛ խոսվածքը: Եվ հրաշալի ալ տրամադրութիւն մեջ էր. երբ կառքերը Դելիշանի զիկզակներով վեր կմաղցեցին՝ ինքը ոգևորված կպատմեր մեզի առաջին անգամ իր Ռուսաստան անցնիլը Դարյալի կիրճով. կպատմեր մանրամասն

ու համով, հյուսելով իր պատմածին քանի մը ծիծաղաշարժ արկածներ:

Մեկ-երկու անգամ երգեցինք միասին. Կատյան խենթի պես կպոռար երկու ձեռքերով վզիս փաթթված: Ելքի դժվար մասը անցնելն անքը, սարահարթին սկիզբները՝ իջանք կառքերն, ծառերուն տակը, ճոխ պղբուրի մը քովիկը թեթև նախընթերթ մը ընկելու և ձիերուն հանգիստ և ուտիստ տալու կես ժամվա շափ:

Չիրուխյու գյուղը անցնելն անքը, երբ լեռնադաշտին մեջ խցեւոյին ոլոր մըն ալ ըրավ՝ հանկարծ երեցավ դեմերնիս Սեանի ծովուն երկնագեղ հայելին: Ամենքս հիացած կնայեինք և մեզմե ամենն ավելի հիացածք մեր նկարիչը. իսկ հասակավորները շերմեռանդորեն խաչ կհոսնէին:

Քիչ մը վերջը ճամփան ծովուն զուգահեռ կերթար, ու դեպի ծովը կհավասարեր կամաց-կամաց: Իբիկուն էր արդեն, ու կզիակներ լույսերուն խաղը ծովու ալիքներուն և դեմի կզզիին ժայռերուն վրա:

Սեանի քովին ես անցեր էի քանի մը անգամներ և միշտ ալ մեր այդ լեռնային ծովակը մեծ ուրախություն էր տված և՛ աչքերուս, և՛ հոգիս: Բայց այս անգամվան սաացած տպավորությունս բոլորովին ուրիշ քան մըն էր. մեյ մը վարդուհիս հարբած ու հիացած աչքերուն կնայեի, մեյ մը ծովու ծփանքներուն ու ցոլերուն, ան ալ աչք մըն էր. անոր մեջն ալ կարծես վարդուհիս հոգին կար. ան ալ կծպտեր երեսիս:

Կառքերը կեցան շուրեն ոչ հեռու: Առաջին զգացածս անուշ խշրտուք մը եղավ եզերքեն, ուր ալիքն ու փրփուր խաղի էին ելած ափի խիճկուն հետ:

Քիչ մը հեռուն խմբված էր գյուղացիներու սովոր խումբ մը, որոնք մեզի պես ուխտի էին եկած իրենց կապոցներով: Քանի մը հրացան պարպեցին. ես ալ քանի մը զնդակ ղրկեցի օդը ատրճանակես, որ կզղիեն նավակները դան: Եվ իրավ կզղիի մեզի գարձած կողմեն ու խորշի մը մեջեն ծառերուն տակեն երծք ետվակ բացվեցան քիթը բռնած դեպի մեզի:

Երկու ավելի խոշոր ու լայնափոր նավակներուն մեջ լեցվեցան գյուղացի ուխտավորները, ավելի փոքր՝ երրորդ նավակին մեջ տեղավորվեցանք մենք: Նավակները ցամաքեն կտրվելուն պես զուռնաչիները սկսան իրենց արևելյան եղանակները մեր առջեի նա-

վակեն: Պառավները երկյուղածությամբ պղնձե թասով ծոճակին ջուրը կխմեին. երիտասարդ աղջիկներ, իրենց երփներանգ զգեստներուն մեջեն, ուր տիրող գուշը կարմիրն էր, և իրենց երկար ու սև հյուսքերուն տակ գրավիչ՝ մեզի կդիտեին հետաքրքիր, շքաղքեցիները՝ ու «բաղքեցի» աղջիկը, որ անոնց աչքին անշուշտ նախանձելի էակ մը կթվեր իր բարակ բաց-վարդագույն շրջազգեստին մեջեն և իր կարճ մտչերուն խոպոպիկներովը, որոնք հարգե լայնեզր զխարկին տակեն առատությամբ ուսերուն վրա կծփային:

Չուռնային սուր ձայնը քանի կերթար կսաստկանար. մեծ աղմուկ էր նավակներուն մեջ, կխոսեին, կխնդային, կխմեին: Մերոնք լուռ էին ու կնայեին քաղքու հպարտությամբ:

Ես ալ կզիտեի այդ խումբը ու կզգայի: Երբ առաջներու մշուշին ետենն կվերակենդանանային հին ու սիրելի մանկական հուշեր ու պատկերներ աչքերուս ու հոգիս դեմը: Կվերհիշեի մանկությանս ուխտագնացությունը Ախթամարի կզղին: Ու կզգայի, որ տարտամ թախիժ մը, հաճույք, ցավ ու կարոտ իրար խառնված կանձրևեր հոգիս մեջ:

Այդ խարխուղ նավակները, ալիքներուն այդ ծփանքը, թմրուկին պինդ զարկերը, այդ կանացի խայտաբղետ արդուզարդը, այդ առողջ, արևառ առնական դեմքերը, այդ հաստ ու բամբ ձայները, որ աշխատավորի ուժեղ կրծքն կխուժեն, այդ բոլորը որքան ծանոթ ու հարազատ էր ինձի:

Երբ եղզի հասանք, մեզի դիմավորեց հոգևորական մը և առաջը նորդեց վանքի ամենեն շնորհքով սենյակը. այսպես ըսված «պատվավոր» հյուրերին էինք: Բավական ընդարձակ պարզ ու մերկ սրահ բաճ մըն էր, որուն մեկ անկյունը արդեն բռնած էր ուրիշ խումբ մը, զորքերը փռած ու տեղավորված:

Իմացի անկյունը, պատահաններուն տակ բռնեցինք մենք և ըրինք միմյուցն: Մթնելու վրա էր արդեն. հորեղորս առաջնորդությամբ բոլորս միասեղ գոցինք տաճար սրբությունները համբուրելու:

Փոքր, մութ եկեղեցի մըն էր. խորանին առջև վառվող բազմաթիվ մանր լույսերը և խլրտող բազմությունը, որ երկյուղած կազոթեր, վրաս աղոթեցին. ասոնք ալ հարազատ կետեր էին մանկության հուշերին:

Տիկիները մոմերին վառեցին, աղոթեցին, լացին և երբ ամեն պարտավորություն վերջացավ՝ դուրս եկանք: Մեր ընթրիքը շատ կարճ տևեց, ամենքը հոգնած էին. ծածկոցներու մեջ կերպ մը փաթեթվեցան ու պառկեցան, առտուն կանուխ պիտի ելլեին ծամերգության ներկա ըլլալու:

Վարդուհին, եղբայրն ու ես՝ ելանք ուխտավորներուն մեջ պատույտ մը բնելու: Սենյակներուն առջև, հրապարակին մեջտեղը, ծառերուն տակ՝ ամեն կողմ խմբված էին գլուղացիները: Հոս պըզտիկներուն խժուրդը, գետնի մեջ փորած օձախներու վրա փայտե շամփուրներով դարձող խորովածին հոտը, մատաղներու պատրաստությունը և վանքի պաշտոնյաներուն իրարանցումը: Անդին երիտասարդներուն աշխույժ պարը ղուռնայի եղանակներուն տակ. քիչ մը անդին աղջիկներուն ազատախոս անուշ երգերը, ուր առիթեն օգտվելով կթափեն իրենց սրտի ամիսներով ծածկած հուզումը, կկանչեն «յարբ» ու կզովեն:

Ամեն աղջիկ, երբեմն խմբով, երբեմն առանձին, սուր ու համարձակ ձայնով ու սրտին խորեն կերգե իր իղձը. և ո՞վ գիտե՞ մտքը կեցած երիտասարդներին սրուն հոգին կխոսվե. և կտրիճը ալ չի դիմանար, ընկերներուն հետ կմիանա աղջիկներու շրջանին: Շրջանը կմեծնա, երգերը ավելի կշեռտավորվին, սրտերը կալեկոծվին. մահչ ոս աղջիկ փոխնիփոխ կերգեն տուն-տուն բացարձակ իրարու հետ սիրարանելով երաժշտորեն. և պարը կզառնա ու կզգառնա խենթ մտածման մը նման, որ ուզեղեղ դուրս շելլեր:

Մենք ուղղվեցանք ծառերուն տակեն դեպի ծովեզր. և պահ մը գլուղական կրգերու և երաժշտության ընդհատումին մեջեն լավեցավ ծովուն անդորր ծփանքը և ոտքերնուս տակի խիճերուն խշրառքը: Լուսնի խոշոր մահիկը ծառերուն սաղարթին մեջեն լույսի ցանց մը կնետեր ծովափին վրա. այդ ցանցին մեջ կաշկանդված կբալեհինք գրեթե լուռ ու երազկոտ:

Երբ վերադարձանք մեր սրահին դուռը՝ նկարիչն ու քույրը գիշեր բարի մաղթեցին ու մտան ներս պառկելու: Իսկ ես նստեցու դռան սեմին վրա. արմունկներս ծունկերուս դրած և դեմքս առած ավերուս մեջ՝ սկսա նայիլ ու խորհիլ: Այն բոլորը, որ դեմս կպատկերանար այդ հինավուրց ծառերուն տակ, այդ բոլորը տեսած էի ես շատ թարմ տարիքիս իմ ծննդավայրս, հայրենիքիս մեկ ուրիշ անկյունը: Արագ սկսան դուրս լողալ հուշերուս ծովեն սուրբ ու մոռ-

ցրված տեղեր ու դեմքեր. սուր կարոտ մը արթնցավ մեջս ու հուզումս հասավ իր գագաթնակետին:

Ամեն աչքի հեռու, մինակ ու մութին մեջ ձգեցի շիղերուս սանձը ազատ, առանց քաշվելու և արցունքներս սկսան հոսիլ:

Բայց սխալված էի. հանկարծ սովեր մը երերաց դռան սեմին վրա և մեկը նստեցավ քովս.

— Ես ալ քուն չունիմ.— ըսավ խնդալով:

Բայց լուսնի աղոտ լույսին տակ երևի արցունքս նշմարեց իմ քողարկումի ճիգերուս հակառակ և բոլորովին փոխված ձայնով մըն էր, որ հարցուց.

— Բայց ի՞նչ ունիք. ինչո՞ւ կուլաք. ինչո՞ւ եք այդպես կծկվեր:

Երկու ձեռքով ամուր բռնեց թևս ու սեղմվեցավ ինձի:

— Ոչի՞նչ չկա.— ըսի ես կես մը ցավով, կես մը քնքշանքով:— Զիդերու դրգոս՝ և հին օրերու վերհո՞ւշ:

— Պատմեցե՛ք ինձի ինչ որ հիմա կմտածեիք, ինչ որ կզգայիք, ինչ որ ձեզի կլացնեք. բայց պետք է պատմեք ամեն ինչ.— ընդգծեց ան վերջին բառերը:

— Խրթին բան մը չկա, ո՛չ ալ ծածկելիք: Ես ալ ձեզի պես ունիմ ծնող, եղբայր ու քույրեր, որոնք չեմ տեսեր քանի՞ տարիներ. ունիմ հայրենի տուն մը, ծովակ, այգեստան, հեռո՞ւ ու հեռո՞ւ կըմտածեի՝ ո՞վ գիտե հիմա ինչ կընե մայրս. ո՞վ գիտե որքան հիմա մեծցած են քույրերս, ամեն մեկը ձեզի պես հասուն ու սիրուն աղջիկ մը: Այդ պարը կտեսնե՞ք. գուցե ատոր նման շղթայի մը մեջ կզառնան այս գիշեր քույրերս ու իմիներս: Եվ այդ գլուղական երգերն ու ոստումները, որ արևմտյան ճաշակին կրնա մեծ բան մը շխտիլ, իմ սրտիս ամենեն զգայուն թելերուն կզարնե: Իմ ծողովուրդիս սրտին ձայնն է ատիկա և անոր ուրախությունը. իմ սրտիս ձայնն է ատիկա:

— Այո՛, շիտա՛կ է,— վրա բերավ իսկույն Վարդուհին:— Ես արդեն սկսած եմ հասկնալ. դուք շատ եք հայ. մեծցած եք հայ միջավայրի մեջ և ստացած եք հայ կրթություն. ձեր հոգին չէ ծոված, շատ ավելի միաձուլլ եք: Իմ կրթությանս մեջ շատ կան օտար գիծեր, օտարով ոգևորություն, գուցե և օտար զղացումներ: Ձեր կյանքը որոշ նպատակ մը ունի. դուք կյանքի մեջ որոշ բան մը կփրկուրեք, դուք գիտեք, որ դեր մը ունիք. հայ ըլլալու, հայության ծառայելու գիտակցությունը. ձեզի համար կյանքը կոչում մըն է. և

ատար համար ալ ձեր հոգին թոյլը ունի. դուք թեև ունիք. հայտ
թեև. օտար ժողովուրդի թեևրով մարդ չի կրնար թոյլը. և ատով
է բարձր ձեր հոգին:

Ես խորին դարմանքով ու խորին հաճույքով քարացնո՞ւ ալանց
կոնեի իր քնածին: Եվ զգացի, որ հպարտ եմ իրմով. զգացի, որ
ոչ միայն կտրեի այդ աղչիկը, այլ խորապես կհարգեի:

Ի՞նչ այդ զգացումիս բնական արտահայտութիւնը եղավ, երբ
բսի իրեն հիացումով.

— Չեք կրնար երևակայել, թե դուք ինքնեք ինչքան բարձր
եք իմ աչքիս. եթե իմ առաջնությունս իմ ավելի միանույլ կրթու-
թյանս մեջ է, ձեր առաջնությունը ձեր հոգիի բնական նրբազգա-
ցութեան ու ինքնաբեր բորձրութեան մեջն է:

Վարդուհին խնդաց, կարծես քիչ մը իրեն անհարմար զգաց-
կամաց մը ելավ ոտքի և ըսավ.

— Գիտե՞ք ինչ կա: Զանի որ երկուքս ալ այսպես հիացած ենք
իրար բարձրութեամբ, լավ է՝ այդ բարձրութեան վրան ալ մնանք
և այդ բարձրութեան վրան ալ երթանք պառկելու: Գիշեր բարի:

Եվ ոգիի մը նման ինչպես էլեր էր դուռնեն, այդպես ալ արուգ
ու թեթև սարգեցավ ներս:

Իսկ ես դեռ երկար կպտտեի դուրսը միայնակ: Ուխտավորները
բալեկեն, ցատկեկեն ու խմելեն հոգնած՝ խմբովին փովեր էին ի-
րենց խաբրներուն ու կարպետներուն վրա ամենատարօրինակ դի-
քերով: Հոս ու հոն կլավեր դեռ երգի մը մնացորդը, խոսակցութեան
մը քայքայումը կամ գինովի մը պոռոտախոսութիւնները:

Վերջապէս ես ալ մտա սենչակի. լուռ էր ու կես մը իջեցուցած
լամպեն աղոտ լուսավորված: Աչքս բնականաբար Վարդուհինց բա-
ժինը նետեցի. Վարդուհին մեծ շալի մը ծալքերուն մեջ փաթկած
կրնանար Կատյային կից. մազերը խառնակ ինկեր էին դեմքին.
ձախ թեր մինչև արմունկը բաց՝ նետեր էր գլխուն վրա:

Ես ալ տեղավորվեցա մերիներուն քով՝ աչքերս աչք մերկ ու
սիրելի դաստակին գամած: Զգիտեմ հույն դիցաբանութեան ինչ
զբոյի մը մեջ դիցուհիի մը պատկերը կհիշեցնէր. պառկած նույն
դիրքով, նույն խառնակ մազերը ճակտին և նույն ձախ թեր նետած
գլխուն ետեր: Եվ երևակայութեանս մեջ, ուր անշուշտ կես բացած
լամպի կիսատ լույսը իր որոշ դեք ուներ, իմ Վարդուհին ու հույն

դիցուհին. սկսան իրար ձուլվիլ գեղարվեստական հիանալի ամբող-
ջութիւն մը առաջացնելով. միայն թե հետզհետ մտքիս մեջ ամեն
բան սկսավ աղոտանալ ու մշուշոտիլ...

Եվ երբ նորեն աչքս բացի՝ այնքան պայծառ լույսը մը ինկած
էր պատուհաններին ներս, որ աչքերս շլացան, ստիպվեցա բոցե-
լու: Եվ առաջին մտածումս արմուկը եղավ: Վարդուհին հոն էր. և
ընդհանրապէս սրահին մեջ մարդ չկար. բաց դռներուն առջև սե-
մին վրա նստեր էր մեր նկարիչը և քան մը կնկարեր:

Աշխույժ շարժումով պառկած տեղես նստեցա և նոր նկատե-
ցի, որ վրաս ծածկեր էին հավելլալ ծածկոցով մը. և որքան մեծ
եղավ հաճույքս, երբ Վարդուհին կրկնոցը ճանչցա: Գեռ ինքս ին-
ժի հաշիվ շտված: Թե այդ կրկնոցը ինչպես էր վրաս նետված, Վար-
դուհին ինքր ցատկելով ներս մտավ սենյակը:

— Ա՛խ, արթնցե՛ր եք, պարոն ծո՛ւլը. — խնդաց շխտակ ինձի
գալով: — Մենք ճիշտ ծամ մըն է, որ կելր ենք. տեսա, որ պառկեր
եք գրեթե բաց՝ կրկնոցս վրանիդ նետեցի. շատ անզգուշ էք. — վեր-
ջացուց խոսքը ձեռքի թաշկինակը թեթև մը դեմքիս դարնելով:

Անուշ հոտ մը պարուրեց դեմքս ու անբացատրելի բախտա-
վորութիւնս մը հոգիս: Ուրախութենես գինով ցատկեցի ոտքի. և ալ
ամբողջ օրը գրկած էր էութիւնս Վարդուհիի տված բույրն ու եր-
ջանկութիւնը:

Մինչև ճաշ ինչպես անցավ չգիտեմ. երկու ամիս քանակ
էինք իրար. ուտելիքի պատրաստութեան, խոսք ու կատակ, կրթնեկ
և ծովուն եզերքին պատիկ պատույթ մը՝ որու միջոցին մեր նկարի-
չը արագ-արագ թրոթիներ կվերցնէր: Իսկ ես ու Վարդուհին իրարու
շուրջ կգառնայինք:

Ճաշն ետք երեքով՝ Վարդուհին, եղբայրն ու ես՝ ելանք կրդ-
դին շրջելու, թեև տաք արևը վրանիս իր բոցերը կթափեր: Բարձ-
րացանք կղզիին գագաթը, ուր բավական բազմութիւն կար: Իջանք
լեռան հարավային-արևելյան եզերքը, որ բոլորովին ամայն է: Կը-
մանները ժայռերուն խոռոչները, կրաքարանայինք քարանայինք: Եւ
ո՞վ գիտե գարերե ի վեր միայն սրբակրան մենակացի մը աղոթքին
մըմունջները պահող ճգնարանները պահ մը կարճագանձեին Վար-
դուհիի հնչուն ու կենսութեան ծիծաղին: Ու Վարդուհին ինքր ամ-
բողջ թրթիւ էր, նազանք ու հմայք, գեղեցիկ ու կրակոտ կյանք մը:

Եղբայրը առտվան պես կնստեր հոս ու հոն, իր նկարի տես-
րակին մեջ «հուշեր առնելու»։ Հետը կարտացնէր նաև իր ներկերուն
տուփը, բայց օգտագործել չկրցավ. կարծեմ անգամ մը միայն։

Արևը մարը խոնարհելու վրա էր, որ մենք նորին բարձրացանք
լեռան գագաթը։ Գագաթը մարդ չէր մնացած. խարխուլ մատուռին
շուրջը պարապ էր. ամենքը իրենց գիշերվան քեֆի պատրաստու-
թյամբ էին զբաղված վարը։

— Ի՛նչ գույներ են.— բացականչեց նկարիչը արևմուտքին
վրա լեռան գագաթներու խոնք մը մատնանշելով, որ նարնջի ու
մանիշակի արտասովոր բազադրություն մը կհորինեն, ամպերու
շատ թեթև շղարշի մը ետևեն։

— Վայրկյան մը նստեցե՛ք. սա գույները բռնեմ.— ըսավ ոգե-
վորված ու նստեցավ ժայռի մը ցայտքին։

— Գուք բռնեցե՛ք ձեր գույները, մենք ալ կերթանք մատու-
ուր.— ըսի.— առտուն շատ բազմություն կար. շնորհքով շմտու-
ցանք։

Քիչ մըն ալ բարձրացանք ու մտանք ավերակ մատուուր. բան-
ված լաթի մը վրա ժանգոտ խաչ մը կար սեղանին վրա. քովն ալ
բղկտած կաղմով ավետարան մը. և ամեն կողմ սեղանին ու պա-
տերուն փակցված վառված ու հանգած բարակ մոմի մնացորդներ։
Տխուր էր. խոնարհություն մը ըրինք ու ելանք դուրս։

— Երթա՛նք սա ժայռին ծայրը.— ըսի.— կարծեմ կզգիին ա-
մենեն բարձր կետն է։

Եվ ուղղվեցանք մատուռն ոչ հեռու ժայռակույտը։ Ժայռի
պատուվածք մըն էր, աղվոր խորը մը, միս-մենակ, ետևի աշխարհ-
քեն կարված. դեմերնիս հեռավոր արևմուտքի լեռները, վարը ծո-
վը ոտքերնուս տակ ու վրանիս կապույտ երկինք։

Վարդուհիի հետ շատ էի միևնակ մնացեր, բայց երբ օղաչին
այդ խորշին մեջ աշխարհի կտրված նստեցանք իրարու քով տա-
փակ բարի մը վրա, զգացի, որ սիրտս սկսավ թլարալու։

Եվ ճիշտ այդ վայրկյանին արևը դիմացի Գեղարքունի լեռներու
երկու սուր գագաթներուն մեջ մարը կմտներ։ Ամեհի, խոշոր ոսկի
մը, որ ժամանակը ծանր-ծանր ու դժվարով կմղեր իր օրերուն
զանձանակը։

Ոսկին վերջապես անհայտացավ և արյան կարմիր մը ողողեց
երկնակամարին այդ հատվածը, և ամպերու ըամբակե փեռեկտում-

նիր այդ արյան մեջ թաթխված իշան ու գոցեցեին զանձանակին նեղ
անցքը, ուրիշ քիչ մը առաջ ներս էր սահներ մեր օրվան արևը։

Իսկ երկնքի այդ արյունոտ հատվածեն անդին՝ որքան հեռու
այնքան մութ-թանձր կապտագույն կամար մը, որ իր գորշությամբ
բուր հայացքդ կարմրին վրա կեղբոնացնել կուտաւ Կարմիր մը,
որ կցուլար ծովուն մեջ՝ մութ-կապտորակ շրի մակերեսին վրա ծի-
որ կցուլար ծովուն մեջ՝ մութ-կապտորակ շրի մակերեսին վրա ծի-
րանի հեղեղ մը հոսեցնելով։ Ծովու ու երկնքի այդ կարմիրը կար-
տացուելը կզգիի մեր շրջակա ժայռերուն վրա, մեր մեկուսի խոր-
շին վրա, մեր վրա։

— Աստվա՛ծ իմ, այս ի՛նչ գեղեցիկ բան է.— բացականչեց
Վարդուհին ու ձեռքը կամաց մը դրավ ձեռքիս վրա։

Ալ դիմանալ չկրցա ու բաժակը հորդեց։

— Այս բացառիկ գեղեցկության դեմ, այս ծովուն վրա, Սևանի
այս գագաթին վրա, այս գույներուն, այս ամպերուն ու այս երկըն-
քին դեմ, Վարդուհի՛, քու հոգիդ ինձի ըսելիք մը չունի՞։

Վարդուհին տարօրինակ կերպով ժպտեցավ. և աչքերը, որ աչ-
քերուս էր դամած, մշուշոտեցան, երբ ինքն ալ շնչատ խոսվածքով
մը ինձի հարցուց։

— Իսկ ըս՛ւ հոգիդ ինձի ըսելիք մը չունի՞։

Քիչ մը թեքվեցանք իրարու ու մեր շրթունքները միացան ի-
րարու երկար ու անհպ համբույրով մը։

— Ալ մեր ամբողջ կյանքին մեջ մենք պիտի հիշենք Սևանը.—
ըսի ես, երբ քիչ մը ետ քաշվեցանք իրարմե, իրարու ձեռք պինդ
բռնած։

— Երա՛զ է.— պատասխանեց Վարդուհին խոր շունչ մը առ-
նելով և իսկույն վրա բերավ.— Ա՛խ, դո՛ւն, իմ անդին վայրենիս
ննդացինք երկուքս ալ ու կրկին փաթթվեցանք իրարու։

Երբ քիչ մը ետքը ծանր ու հանգիստ քայլերով մոտեցանք եղ-
բորը՝ իր նկարել ուզածը ավարտած էր արդեն և հավաքելու վրա էր։

— Չէ՛, հավնեցա՛ւ. սիրեցի ձեր Սևանը.— բացականչեց նկա-
րիչը իր ներկերուն տուփը գոցելով։

— Այո՛ւ. մենք ալ սիրեցինք.— վրա բերի ես շարանձի շեշ-
տով մը։

Վարդուհին երեսը անդին դարձուց, որ եղբայրը իր խնդուքը
չտեսնե։

Ամբողջ շաբաթ մըն է, որ պատկած եմ իրիկունները առանց հուշատետրս բանալու. ժամանակ չկա ինքնամփոփումիւ Արդեն ընդհանապես ո՛չ կկարգամ, ո՛չ որեւէ լուրջ մտավոր զբաղում, հոգիս ու կյանքս դուրս են ելած իրենց սովորական գծերէն. շարունակ շարժման մեջ եմ, երթեկի, պտույտի, և աղմուկի մեջ կա՛մ մեր տունը, կա՛մ Շամիրյաններու. միշտ ալ Վարդուհիի հետ:

Գիտենք, որ քանի մը օրեն բաժնավիճք պիտի իրարմն ամբողջ երկար ու անտանելի ձմեռվան մը համար. այդ պատճառով ալ ամեն վայրկյան, որ իրար շննք տեսներ՝ անիրավութլուն ու կորուստ կթփի ինծի:

Երբ առանձին ենք՝ զբաղված ենք շարունակ ապագայով. ծրագիրներ կզծենք, թե մեր ուսումը ո՛ւր պիտի շարունակենք, ի՞նչ ուղղութլամբ, քանի՞ տարի, ի՞նչ ձևով և իհարկե միշտ միասին: Ա՛խ, աստված իմ, ի՞նչ բախտավորութլուն պիտի ըլլա:

Կծրագրինք ու կերակայենք նաև ավելի հեռուն. մեր աշխատանքը, մեր գործունեութլունը, մեր դերն ու մեր ապագան կյանքի մեջ. կուզենք, որ մեր ամբողջ կյանքը ըլլա ոգևորութլուն ու նվիրում մեր ժողովրդի բարձրացմանը ու մարդկութլան:

Նվիրման մեջն է բախտավորութլունը. և հիմա կտեսնեմ, որ սեր ըսվածն ալ նվիրում է, իր հոգիին ու իր գոյութլան նվիրումը:

Միքայելը մեջեմեջ կուզա. և որովհետև գալու ատենը գիտեմ, միշտ տղնը կգանվիմ. և ավելորդ բացատրութլուններ խուսափելու համար՝ զբաղված ըլլալ կձևացնեմ. խեղճը հոսկե-հոնկե քիչ մը կխոսի ու կձգե կերթա իմ գրամոլութլունս ու անգործնականութլունս հայհոյելով: Երբ կմեկնի քույր խայթ մը կզգամ. քաղաքավարի կերպով ընկերս կվճնդեմ, թեև ինքը անշուշտ չի գիտակցիր:

Երեկ որ կկամ, մտտնավոր կերպով հուզված էր. ան ալ ապագայի ծրագիրներով է տարված.

— Ալ դպրոցը, — կըսե, — չի քաշեր ինծի. չգիտեմ ինչպես ամբողջ տարի մըն ալ պիտի դիմանամ. մորս խաթեր կմնամ միայն. շատ ուսում սիրող կին է բնագործին. ԵՄեկ տարի է մնացեր. պետք է որ լրացնես՝ կըսե: Թե չէ՝ խկույն եղբորս հետ կըժկի հողային աշխատանքի. մորաբորոջս հողերը տեսար. անոր թուղ

մենք ալ բավական ընդարձակ հողեր ունինք. հիմա կապալով ենք տված ոչինչ գնով. մեծ ու հրաշալի գործ կարելի է գործենլ: Պետք է արժեցնել դեռ մեր ձեռքը մնացած հողերը: Մեր լավագույն հողերը ուս գաղթականներու կուտան. հիմա ալ բախտախնդիր եվրոպացիներ սկսած են երևան գալ: Պետք է մաքառիլ անոնց դեմ և՛ աշխատանքով, և՛ կատարելագործելով. պետք է ձեռք բերել նոր հողեր, եթե ապագա ունենալ կուզեք՝ հողերը պետք է պահենք հայ ձեռքերու մեջ: Լուրջ հարց է ասիկա:

Եվ ձեռքերը գրպանը դրած՝ արագ քայլերով կերթեկեր փոքր սենյակիս մեջ. հանկարծ կանգ առավ շիփ-շիտակ դեմս և տարօրինակ ժպիտով մը վրա բերավ երազկոտ.

— Այս բոլորը աղէկ. բայց վայրկյաններ կան, որ ալ աչքիս ոչինչ չերևար: Այս ամենը շատ երկար: բարակ կթփի ինծի ու շատ հանգիստ ու միակերպ և կարծեմ քիչ մըն ալ բնավորութլանս ո՛չ այնքան հարմար: Այդ վայրկյաններուն բուռն ու խենթ իղծեր կանցնին մեջես. աղմուկ, տակնուվրայութլուն կուզեմ. անձնվիրութլուն ու դուռացանութլուն կերագեմ. կուզեմ զարնեմ, զարնվիմ. ձիս ալ ախտոն կարծես դիտմամբ կսկսի վրնչել անհամբեր և հայացքս սկսումս դեպի պատեն կախված հրացանը կբարձրանա: Հապա՛, աս փորձանքն ալ կա:

Եվ իր եզրակացութլան ու երկմտանքին հետ հետ նենտեց դրոանս փեղկը ու ելավ գնաց:

Այո՛, դժվար է դպրոցականի վերջին տարին: Կյանքը իր պահանջները կդնե. մեկ ոտքով արդեն կյանքի մեջն ես կարծես. բայց նորեն պետք է երթա ու աշակերտ խաղաս:

Թեև անձնապես ինծի համար քիչ մը տարբեր է պոյմանը: Միքեն ուղղակի գործի անցնիլ կուզե. իմ ճամփաս համալսարանի միջով կերթա: Պիտի հաջողի՞մ: Ո՛չ մեր տունեն, ո՛չ հորեղբորմես լուրջ օժանդակութլուն հուսալ չեմ կրնար. թեև ո՛վ գիտե:

Այո՛, Պիտի հաջողի՞մ. ինչ դեռով ըլլա պիտի հաջողիմ. պիտի հաջողիմ հայրենիքիս համար. պիտի հաջողիմ Վարդուհիիս համար:

Այո՛, պետք է որ ես դե՛մք մը դառնամ:

Շարաթ իրիկուն Շամիրյանները եկան մեզի թէյի և հայտնեցին, որ կարասիները փոխադրող կառքը ապսպրած են արգեն և երկուշաբթի առտու կմեկնին:

Նստած էինք պատշգամբ: Եվ ամենը լավ տրամադրութեան մեջ. ամառանոցն բոլորն ալ կշտացած էին և կարոտած էին թիֆլիսը: Տիկին նստալիան ուրախ էր, որ պիտի կարողանա նորեն իր բժշկին հետ խորհրդակցիլ. իսկ նկարիչը ժամերը կհամբեր, այնքան ձանձրացած էր «գյուղական» այս միայնակ ու ճգնաժողովական կյանքեն, ինչպես հաճախ կգանդատվեր:

Վարդուհին էր միայն լուռ. կհասկնայի իր հոգին, թեև արտաքուստ իրեն շատ լավ կպահեր:

Ես և Վարդուհին կամաց մը անցանք հյուրասենյակը. մինակ մնալնուս սկսա նետովեցալ վիզս ու սկսալ հեծկլտալ: Տարի նստեցուցի, սկսա շոյել ու հանգստացնել, թե վերջապես երեխա չէ, դիտե, որ օր մը ուշ կամ կանուխ ըլլալիքը աս է. և վերջապես եղածը բանի մը ամիսներ են, ինչքան ալ ծանր ըլլան, կանցնին:

— Չե՛մ կրնար, չե՛մ կրնար. չե՛մ ուզեր.— կկրկներ շարունակ արցունքին մեղեն ու չգիտեմ ինչու ռուսերեն:

Իր թաց այտերը կտահնին շրթունքներու վրայն. և վայրկյան մը կարծեցի, թե սիրելի պողրած եմ՝ այն տատիճան մեռելութուն մը կտիրեր մեզս: Վարդուհին ալ քիչ-քիչ հանգստացալ. և ալ մինակ չմնացինք: Գուրք մութը կոխած էր ու մեր գեմքերուն այլայլութունը աննշմար անցալ:

Անոնց մեկնելէն ետքը քաշվեցա սենյակս և երկար նստած էի լուռ ու անշարժ բաց պատուհանիս առջևը: Քիչ մը ետքը լուսինը ինկալ ունեյակս անտառին ետևէն. դիտեի, որ կնսգիշերի մտաեղն է. թե՛ տունը, թե՛ դուրսը բացարձակ լուռութուն: Աթոռս քաշեցի պատուհանին տակը ու թեև դրի պատուհանի եզերքին ավելի ազատ օդի մեջ ըլլալու համար:

Այդ դիրքով ալ բունս տարեր էր. երբ աչքս բացի լուսն ալ բացվելու վրա էր ու թեև բոլորովին թմրեր էր. նեաժեցա անկողնիս վրա ու ծածկոցին ծայրը քաշեցի վրաս: Միշտ նույն մեռելութունն էր հոգիս մեջ. անզոգ էի դարձած:

Առտուն կանուխ դացի Շամիրյաններուն «օգնելու»: Վարդուհին

մեջտեղ չկար. ըսին իր սենյակը կծողվե. տիկինն ու սպասուհին խոհանոցը կհավաքեին. միայն եղբայրն էր սրահը, որ իր նկարներն ու պատատունները կփաթթեր ամենայն զգուշութեամբ:

Սկսա պզտիկ օգնութիւններ ընել իրեն, բայց այդ գնալ-գալը, ծախ ու ելլելը քիչ-քիչ սկսալ ուղղակի բավականութուն պատճառել. և այնպես ոգևորութեամբ անձնատուր եղա գործին, որ ավելի ուշ, երբ Վարդուհին ու մայրը ներս եկան՝ չկրցան իրենց ծիծաղը զսպել:

Ամբողջ օրը հոն էի. մերոնք ալ քիչ մը ետքը եկան. ընդհանուր իրարանցում էր, խոսք ու շարժում. ընդհանուր հոսանքին մեջ ես ալ կորսված էի. և ուրախ էի, որ այդպես էր:

Ճաշն ու ընթրիքը ըրին մեր տունը:

Իրիկվան դեմ Վարդուհին հայտնեց մտրր, որ վերջին պտույտ մը պիտի ընենք ու դուրս ելանք: Տարի անտուտ, իմ սիրած անկյուններես մեկը, և՛ բարձր դիրքով, և՛ առանձնացած: Նստեցալ կըտարված ու գետինը պառկած խոշոր ծառի մը բունին վրա, ես ալ գետինը՝ թեթև մը հենված իր ծունկերուն:

Արևը կեցած մեր դեմը, կարծես կվարաներ իջնելու ու լեռներուն ետևը անցնելու. կարծես կխնայեր. չէր ուզեր կարճել մեր վերջին միասին ու առանձին վայրկյանները:

Հանկարծ զգացի, որ Վարդուհին մատները մազերուս մեջ կըխրեին, սանրի մը պես. այդ թեթև շոշափումը տարապայման հուզում մը առաջացուց մեջս. կրծքիս տակ կարծես բան մը փլալ և երեկ իրիկվրեն ի վեր մեջս ստոնացած արցունքները դուրս ժայթքեցին. խլեցի ձևսըր ու սեղմեցի շրթունքներուս:

Երբ դեմքս իրեն բարձրացուցի մեր աչքերը իրարու բեռեցան. երկու գուլջ արցունքի ու ժպիտի մեջ լողացող աչքեր:

Գրկվեցանք ու սկսանք խոսիլ, հանգիստ, զարմանալի կերպով հանգիստ: Տվինք իրարու մեր զարմանալի նոր խոստումները, միշտ սիրենք իրար, շուտ-շուտ գրենք իրար, և լավ նվիրվինք աշխատանքի ամբողջ ձմեռը, թարմ ու առողջ հանդիպինք իրար հունիսին երկուսս ալ արգեն ավարտական, որ բացահայտ ու ընդմիշտ կապվինք իրար աշխարհքի առաջ և սկսինք նոր կյանք ու ավելի բարձր կրթութուն:

Մեր անխուսափելի բաժանումին հետ հաշտված էինք կարծես, երբ մութին հետ տունն վերադառնանք: Մեզ երկու ընտանիքները

վերջին անգամ մը անդանակից եղան և բաժնակցանք. իրարու վերջին բարի գիշեր մը մաղթելով ամառանոցային:

Մտա անկողին ու սկսա մտածել. վրաս մեզմ. թախիժ մը կար. անորոշ ու տարտամ զգացում մը, որ մարդ կունենա, երբ վշտացած է առանց խղճի խայթ և առանց հանցանք մը ունենալու:

Կկարծեի, թե նախորդ գիշերվան նման պիտի լուսցնեմ կեսարթուն, կես-թմիր. բայց որքան եղավ զարմանքս, երբ հանկարծ անչքս բացի և արևի ուժեղ ճառագայթներուն հանդիպեցա, որոնք մահճակալիս գունդերուն հետ կխաղային:

Շտապեցի պատշգամ. կարասիները բեռցած կառքը ճամփա ելլելու վրա էր, իսկ Ֆայտոնը, որ քնտանիքը կայարան պիտի փոխադրեր, պատրաստ կեցած էր դուան առջև: Ծանր քայլերով սկսա իջնել մեր սանդուղներեն:

Չեմ կրնար ճիշտ բսել, թե ինչ կզգայի, երբ քարի լույս» բսելով Վարդուհիին ձեռքը բռնեցի:

Փամ մը ետքը տիկինները իրար կհամբուրեն և տիկին նատալիան կհամոզեր, որ շուշանան, որ մերիներն ալ շուտով քաղաք գառնան:

Սա նախապես ձի մըն էի վարձած, որ մեկ-երկու վերստ իրենց ընկերանամ:

Մնաս-բարովի արարողությունը վերջանալուն պես՝ Շամիրյաններն ու սպասուհին տեղավորվեցան ու կառքը շարժվեցավ. ես ալ խթեցի իմ ձիս:

Եթե իմ զգացումիս մնար՝ ետ դառնալը բնավ միտքս պիտի չրերևի ու պիտի երթայի այն կառքին դույզ, ուրկե Վարդուհիին աչքերը անընդհատ ինձի կնայեին:

Բայց մայրը, որ ինձմե ավելի իրական աշխարհի մեջն էր՝ կառքը կեցնել տվավ, բսելով, թե ավելորդ տեղը ձիս կհոգնեցնեմ, թե այսչափ տեղ իրենց ընկերանալիս ալ իրենք շատ շնորհակալ են ի սրտե և թե տունը հիմա անշուշտ ինձի պիտի սպասեն:

Հնազանդեցա ու իշա ձիւս. քույր ու եղբայր, Կատյան ալ իշան կառքեն: Սա նախ մտեցա կառքին ու սիրով ու հարգանքով համբուրեցի մորը ձեռքը. շերտորեն գրկեցի ու ամուր գրկվեցանք փորրիկի հետ: Երբ գրկես վար գրի աղջիկը, մտեցա նկարչին ու քրոջը և ձեռք տվինք իրարու. կարծես երեսու ալ խոսելի կզգուշանայինք:

Վարդուհին հազիվ ինքզինքը կառքը նետեց, որ սկսավ արտասվել՝ դեմքը թաշկինակին մեջ ծածկած:

— Ամոթ է, աղջիկ, այդքան դյուրազգաց շեն ըլլար.— կըսեր, մայրը՝ անշուշտ աղջկան լացը զգայնութեան վերագրելով:

Կառքը շարժվեցավ:
— Բարե ըրեք. բարև ամենուն.— լավեցավ կառքեն:

Սա կեցած էի անշարժ՝ աչքերս հեռացող կառքին հառած: Միայն եղբորը ձեռքը կտեսնեի, որ թաշկինակ կշարժեր: Իզուր Վարդուհիին գլուխը անգամ մըն ալ տեսնել հուսացի:

Երբ կառքը անհայտ եղավ աչքես, ուղղակի նստեցա գետին, ձիուս սանձը միշտ թնիս, ճամփուն քովի կիսաշոր խոտերուն վրա: Կուրճքիս տակ բան մը կսեղմեի, լալ կուզեի՝ չէի կրնար. կարծես խեղդվի պիտի, մինչև որ հանկարծ արցունքները դուրս ցայտեցին աչքերես:

Արցունքները կվազեին ու ես տեղես երերալ չէի ուզեր: Բայց արագ մտեցող կառքի մը թավալումը ինձի ստիպեց օտքի ցատկելու: Սրբեցի աչքերս և ձիուս սանձեն բռնած ետ ճամփա ինկա: Վրաս ո՛չ դող էր մնացեր, ո՛չ խեղդվուք և ո՛չ հուզում, այլ նուրբ ու փափուկ տխրություն մը միայն:

Տունը մնալ չկրցա. հազիվ պատատ մը բան կերա ու իշա ձոր, ելա անտառը. ամեն ծառ, ամեն քար, ամեն անկյուն Վարդուհիս թարմ հիշատակ մը ուներ: Վերջն ալ շատ ավելի ուղ դացի նստեցա այն կոճղին վրա, ուրկե երեկ Վարդուհիին հետ վերջին անգամ միասին մեր ամառանոցի սրկին մայրամուտը կգիտեինք. հիմա ալ կգիտեի. երշտ երեկվանը. բայց ես էի, որ այլևս երեկվանը չէի մինակ էի:

Մինակ. Ո՞վ ըսավ: Երբեք: Վարդուհիի հետն էի և՛ հիմա և՛ ընդմիշտ: Ալ հողիս հյուսված է իմ անգին աղջկանս հոգիին: ան իմ հոգիիս մեջն է. մասնակից ու խորհրդատու իմ բոլոր մտածումներուս, զգացումներուս ու աշխատանքիս: Այսպե՛ս խոստանցանք մենք իրարու. և այդպե՛ս կընե արդեն սերը ինքնին:

Տխրություն ու լքում. բնավ երբեք. այլ օգևորություն, կեդրոնացում և աշխատանք: Միտե՛լ ու աշխատի՛լ. աս թող ըլլա մեր կյանքը:

Հազիվ նախաճաշիկեն ելեր էինք՝ որ եկավ Միքեն:

— Քոչնակը թանր է, վանդակը պարավեր,— ըսավ աչքովը վարդուհիենց ամառանոցը ցույց տալով:

— Այո՛.— պատասխանեցի:— Երեկ տարի ճամփու դրի:

— Գիտեմ, պատավդ ըսավ:

— Վա՛յ, երեկ դուն հո՛ւ ես եկած:

— Նախորդ օրը եկա, ըսին՝ Շամիրյաններուն է. ետ դարձա:

— Հա՛. պարոն նկարչին օգնելու էի դացեր. բեռ մը պիտանի ու անպիտան թուղթեր ու պատկերներ փաթթեցինք:

— Երեկ ալ եկա...— շարունակել կուզեր Միքեն, որ նորեն կանխեցի:

— Այո. պետք է ճամփու դնելի, դրացնություն է. քաղաքավարությունը կպահանջե:

Միքայիլը հանկարծ ելավ ու կեցավ դեմս շեշտ աչքերուս մեջ նայելով, քիչ մնաց, որ աչքերս խոնարհեի. արդյո՞ք հասկցած էր, որ շարաշար կկեղծեի:

— Կղարմանամ քեզի.— ըսավ ծանր-ծանր.— մարդ աչքերուն տակը օրիորդ Շամիրյանի նման սիրուն ու կենսուրախ աղջիկ մը ունենա և ակնհայտնի կերպով զվարճանալ ուզող և քեզի պես այդպես պաղ ու անտարբեր մնա՞:

— Ի՞նչ ըսել է «պաղ ու անտարբեր».— հարցուցի ես հնար եղածին շափ պաղ ու անտարբեր շեշտով մը:

— Է՛լ անպետք մարդ ես դուն.— ըսավ արհամարհանքով, դնաց դեպի լուսամուտը և սկսավ թռած թռչնակի պարապ վանդակը դիտել:

Իսկ ես մտքիս մեջ այդ միջոցին տկամա իմ ու Միքեի բնավորության զուգակշիռ կրնեի: Ան բաց ու պարզ. և եթե իմ անզո բլլար՝ առաջին իսկ օրեն, իր զգացումի առաջին խլրտումին պիտի գար ամեն բան ինձի պատմեր ընկերաբար. մինչ ես ամեն կերպ կչանամ ահա՛ ծածկեմ իրմեն, ինչպես և ամենքեն, սրտիս հուզումն ու ետումը: Կմտածեմ՝ ինչո՞ւ. արդյոք հպարտություն է արդյոք ծածուկ պահելն ծածուկ հաճո՞ւյք մը կզգամ. թե՞ պարզապես հոգիս ավելի անհաղորդ է ու ինքն իր մեջ: Իմ ներքին աշխարհս ավելի խոր ու պղտոր, վարար դեպի մը պես կերևա աչքիս,

որուն խլրտուն ալիքներուն տակ ամեն շարժում կծածկվի հետաքրքիր աչքերե: Մինչ Միքեի սիրաը սիրուն ու վճիտ լճակ մըն է, որուն թափանցիկության մեջն կարելի է համբոլ հատակի ամեն մեկ խիճը: Ու կխորհիմ, թե այս երկուքեն ո՞րն է աղեկ. եզրակացություն չունիմ. միայն կզգամ, թե որքա՛ն հակառակ պիտի ըլլար իր ու իմ կազմին, եթե Միքեի հոգին իմինիս պես գազտնի մնար, կամ ես Միքեի պես ու բաց նամակի մը նման ամենուն մատչելի հոգի մը ունենայի:

— Ի՞նչ կմտածես: Շատ մի՛ մտածեր, շուտ կծերանաս.— ըսավ Միքեն հանկարծ լուսամուտես ետ գալով և մեր երկար լուսթյունը խզելով:

— Կմտածեմ, որ վաղը սեպտեմբեր մեկն է. դպրոցը շատ շատ շարաթե մը դասերը կսկսին:

— Ճիշտ ատոր համար է, որ երեք օր է իրար ետեկ քեզի կուգամ:

— Ե՛րբ մեկնիրք:

— Վաղը ես զբաղված եմ. դուն զնա՛ փոստային կառքը պալմանավորվե հաշորդ օրվան համար: Ես այլևս քեզի գալ չեմ կրնար. սեպտեմբեր երկուքի առտուն կուգաս ինձի կառնես, և իրիկունը կըլլանք դպրոց:

— Աղե՛կ.— ըսի ես կարճ ու բաժնվեցանք:

Ես իսկույն զգացի, որ ուրախ բան մը շարժվեցավ մեջս: Վարդուհիս հեռանալն ետքը հոս այլևս ոչինչ չկա ինձի համար հրապուրիչ. իսկ դպրոցս կարոտեր եմ. սիրած ընկերներս միտքս կուգան. մեր խոսքն ու աղմուկը, մեր դասերն ու աշխատանքը, նույնիսկ մեր խաղերը, որ տարվան եղանակներուն հետ կանոնավոր կերպով կփոփոխվին մեկ-երկու ամիսը անգամ մը:

Գպրո՛ց. այո՛, ժամանակ է:

Սեպտեմբեր 1

Տնեցիները ինձի ճամփու նաշար պատրաստելու վրա էին ամբողջ առտուն: Ես ալ գրեթե մեքենաբար լրացուցի բոլոր մանր-մուկերը գործերս: Երբ գրքերս կկապեի՝ հեղնական ծպիտ մը խաղաց շրթունքներուս. մեծ մասը դեռ չէի բացած: Եվ հատկապես տուժած էին գրաբար գրքերս:

Իրիկունը վերջին անգամ մը պտույտի ելա միս-մենակ և այցելեցի բոլոր սիրած անկյուններս:

Արդեն մթնելու վրա էր ու տուն կվերադառնայի. օրերն ալ սաստիկ կարճացած են: Հանկարծ գաղափար մը անցավ մտքես. երթամ Վարզուհիենց պարտեզին ալ վերջին այց մը տալու. հո՛ն ուր ապրեք էի այնքան քաղցր վայրկյաններս: Կողայի, որ ընել ուզածս բավական ծիծաղելի բան մըն էր՝ մտնել օտարի գոց ու պարսպ պարտեզին ներս. բայց քաջերս արդեն այն կողմը կուղղվեին:

Գոց էին տան բոլոր փեղկերը, ինչպես և պարտեզին դուռը: Ետևի, անտառին կողմի պատը գիտեի, որ բարձր չէր. և հոնկե ալ գոզի պես ցատկեցի ներս: Այո՛, գոզի պես և ցատկած վայրկյանիս միայն մեկ մտածում մը ունեի. մտածում մը, որ գուցեբուն է հատուկ՝ «մարդ շահեսե»:

Ածունեքը բավական ավրված էին շատ տեղ և շորքած բույսերը մասնավոր կերպով աչք կիյնային: Պարսպ տունն ու լքված պարտեզը արզին ինքին ճնշող բան մը ունին իրենց վրա. ունայնության դաղափարին հետ հարակցություն մը. բայց երբ այդ պարսպ տան ու լքված պարտեզին մեջ երբեմն աղջիկ մըն ես սիրած, ա՛, այդ ճնշումը կդառնա ուղղակի այրուցք:

Մտա բաղկերիսուն ետե՛ք մեր «գասարանը», ինչպես Վարզուհին կանվանեք հաճախ. նստեցա հոն, սր սովորաբար կնստեի և իմ դեմս Վարզուհին՝ գիրքը ձեռքը, ժպտուն, բնդհանրապես մաղերը թափած ձակտին, շիկնած ու վառվող աչքերով: Աչքերուս դեմ իր դեմքն ու կերպարանքը հետզհետե սկսավ հտտականալ ու կենդանանալ. դեմքին ամեն մեկ գիծը կտեսնեի. կհիշեի իր ամեն մեկ շարժումը, նայվածքը. բայց ի՛նչ հիշել. ան ինքն էր դեմս, ինքը, իրապես, անձամբ:

«Վարզուհի». կրացականչեմ ես խելագար ու վեր կցատկեմ թեևրուս մեջ տանելու:

Ի՛նչ հիասթափում: Այդ ակնթարթի մը սրտիս պատրանքը շատ սուղի նստեցավ ինձի. կարծես սիրտս կանգ առավ զարնելի ու շունչս կտրեցավ:

Հաղիվ կրցա երթալ դեպի պատը, ուրկե ներս էի մտած, ու կերպ մը նորեն դեպի դուրս ցատկեցի:

Վարզուհի՛, իմ գոհար վարդս. գիտեմ՝ քիչ մը պիտի դարձանաս, երբ այս հաստ կապոցը հանձնե քեզի poste restante-ի պաշտոնյան նորեն խորհրդավոր ժպիտ մը շրթունքին, ինչպես անցած անգամ գրեք էիր: Բայց կտողոցը՝ բանաթե չէ՛՞ դարձանք չի մնար: Պիտի տեսնես, որ սու ալ իմ սովորական նամակներես մեկն է: Նամակներես ամենն առաջինը և ամենն ալ երկարը, որ ես գրեք եմ քեզի, առանց գիտնալու, որ կգրեմ քեզի:

Ասկե ուղիղ տարի մը առաջ էր, որ նոր-տարվան արձակուրդին պարսպ իրիկուն մը գաղափարն ունեցա և որոշեցի հատուկ տետրակ մը պահել «Օրը օրին» վերնագրով, ուր մտցնեմ օրը օրին մտածումներս ու ապրումներս:

Մինչև Դեկտեմբեր ամառանոց գալու հաղիվ ասանյակ մը էջեր էի միայն գրած ընթերցումներուս և դպրոցական կյանքի երևույթներուն շուրջ, որոնք մասնավոր հետաքրքիր բան մը չունին քեզի համար, ոչ ալ նույնիսկ հիմա ինձի համար:

Բայց քեզի տեսած վայրկյանես ամեն ինչ փոխվեցավ իմ խեղճուկ «Օրը օրին» տետրակիս մեջ. տետրակս կյանք առավ, կենդանացավ, վեպի նման բան մը դարձավ. և բու հեռանալուդ հետև ալ գրություն ունենալե գաղթեցավ: Ալ ինչացո՞ւ էր առանձին տետրակը, երբ շաբթ-շաբաթ քեզի գրած նամակներուս մեջ իմ բոլոր մտածումներս, ապրումներս, աշխատանքս ու շրջապատիս պայմանները կդառնեին քեզի և շատ ավելի բազմակողմանի կերպով:

Քու վերջիններս նամակիդ մեջ մեր ամառվան մասին մեկ-երկու հուշեր ունեիր. որ ինձի սաստիկ հուզեց և ուրախացուց: Եվ իսկույն որոշեցի՝ ես ալ քեզի նույն ձևով հուզեմ և ուրախացնեմ:

Նոր-տարվան արձակուրդը սկսելուն պես՝ ամեն աշխատանք գրի մեկդի: Հունեցի և ուշադրությամբ կարդացի «Օրը օրին» գրածներս, որ իսկապես մեր սիրտ պատմությունն է: Տեղ-տեղ լրացուցի քիչիկ մը հիշողությամբ՝ դրածու ավելի լրիվ ու հստակ դարձնելու համար, տեղ-տեղ ալ քիչ մը կոկեցի լեզուն ու արտահայտելու ձևը՝ գրածս ավելի զեղեցիկ դարձնելու համար: Ետքն ալ նստեցա ու արտադրեցի մեծ խնամքով, հատիկ-հատիկ, որ կարգալու դժվարություն չունենաս և նորեն շեղադրես իմ արող գիրս:

Քեզի հաճույք պատճառելու համար էր, որ ձեռնարկեցի այս աշխատանքին, իրավ է. բայց հիմա եկո՛ւր քեզի խոստովանիմ, որ այդ աշխատանքը եղավ ինձի համար անփոխարինելի ուրախության մը աղբյուր: Ծն ո՛չ միայն շտկեր ու արտագրեր եմ ամբողջ երկու շաբաթ շարունակ, այլ աշխատանքիս ամբողջ ընթացքին ես վերապրեր եմ այդ բոլորը. ամբողջ ժամանակը քեզի հետ եմ եղեր, հոգի՛ս, ցերեկ ու գիշեր հուզված կեդրոնացումով և այրող կարոտով:

Իմ այս հուշերուս հետ հիմա ամբողջ հոգիս իր մերկությամբ կղնեմ քու աղվոր ձեռքերուդ մեջ: Մեջը մեկ-երկու տեղ գծեր կան, որ աղեկ չգիտեմ, թե ինչ սպալնորություն պիտի ընեն քու վրադ. բայց չկրցա գրածիս մեջնն որևէ իրողություն հապավել կամ քողարկել. կուզեմ, որ դուն ինձի ճանչնաս այնպես, ինչպես որ կամ, կուզեմ, որ դուն սիրես ինձի այնպես, ինչպես որ եմ, որպեսզի երբեք չհիասթափիս:

Ա՛ն ուրեմն, քեզմե առածս, քեզմով զգացածս քեզի կնվիրեմ, վարդուհի՛, իմ անդի՛ն վարդս: